T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İSLAM İKTİSADI VE FİNANSI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENDONEZYA HAC FONLARININ İSLAM HUKUKU VE İKTISADI AÇISINDAN DEĞERLENDIRILMESI

Achmad SYARIF MAULANA
2501202302

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Adem ESEN

İstanbul-2023

ÖZ

ENDONEZYA HAC FONLARININ İSLAM HUKUKU VE İKTISADI AÇISINDAN DEĞERLENDIRILMESI

Bu çalışma, Endonezya'da altyapı sektörünün doğrudan finansmanı için Hac fonlarının kullanımına ilişkin İslam hukuku, iktisadı ve finansmanı açısından analiz etmeyi amaçlanmıştır. Hac fonları, ülkenin altyapısının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yardımcı olmak için potansiyel olarak kullanılabilecek ve toplumun geniş çapında uzun süreli faydalar sağlayabilecek fon kaynağıdır. Ancak bu tür düşünce özellikle toplum arasında çeşitli tepkiler almıştır. Bu çalışma, Endenozya Hac Mali Yönetim Ajansı tarafından Hac fonlarının yönetimine ilişkin kanunlar ve tarihsel veriler gibi devlet politikalarının analiz edilmesinin yanı sıra devlet altyapı projelerinde Hac yatırımlarına ilişkin genel durum incelemiştir. Ayrıca Hac fon yönetim sistemini benzer finansal kurumlarla ve Hac finansal yönetiminin diğer ülkelerle karşılaştırmasını da araştırılmıştır. Son olarak, Endonezya'nın dini, ekonomik ve sosyal bağlamında altyapı gelişimi için Hac fonlarının kullanılmasının etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler : Yatırım, Altyapı, Hac Fonu, Endenozya, İslami Finans.

ABSTRACT

EVALUATION OF INDONESIAN HAJJ FUNDS IN TERMS OF ISLAMIC LAW AND ECONOMICS

Achmad Syarif Maulana

This study aims to analyze the Islamic law regarding the use of hajj funds for direct financing in the infrastructure sector in Indonesia. Hajj funds are a significant source of funding and have the potential to be used to help improve and expand the country's infrastructure, providing long-term benefits to the wider community. However, this policy has faced various rejections, especially among the public. This study involves analyzing state policies such as laws and historical data related to the management of hajj funds by the hajj finance management body, as well as identifying general principles of Islamic jurisprudence concerning hajj investment in state infrastructure projects. The study also compares the management system of hajj funds with similar financial institutions and compares the management of hajj finances with other countries. In the final part of this research, the impact of using hajj funds for infrastructure development is evaluated in the context of religion, economy, and society.

Keywords : Investation, Infrastructure, Hajj Fund, Indonesia, Islamic Finance.

ÖNSÖZ

Çalışmada, Klasik ve Çağdaş fıkıh literatürlerinden taraması yaparak, Endonezya Hac Müdürlüğünün verilerine dayanarak, devletin altyapı sektöründeki hac fonu yatırım sözleşme türlerin kategorisini ve İslam hukuku açısından caiz olup olmamasını tartışılacaktır. Çünkü prensip olarak İslam hukukuna göre bir kişinin başkalarının mallarını izni olmadan kullanması ve faydalanması caiz değildir. Yani bu bağlamda devlet ile hac adayları arasında hukuki durum sözkonusudur. Bu çalışmanın amacı, Endonezya hükümeti için Hac fonlarının yönetiminde faydalar, ilerlemeler ve yeni anlayışlar sağlamaktır. Hacı adaylar ile hükümet arasındaki gerçekleştirilecek sözleşmede her iki tarafın üstlenmesi gereken riskler olacağından, hem İslam hukuku hem de ahlaki boyutlarına dikkat etmenin yanı sıra, hac fonları altyapı sektörüne yatırılmasında ortaya çıkacak risklerin büyüklüğünü de bilmek gerekir. Sermaye sahibi olarak kamu veya hacı adayları için bu çalışmanın beklentisi, Hac fonlarının İslam hukuku açısından altyapı sektöründeki yatırımları hakkında bilgilendirmektedir.

Çalışmanın başında Endonezya'da hac serüveni tarihi açıdan incelenecektir. Bir sonraki bölümde, mali yönetimle ilgili 2014 tarihli 34 sayılı kanuna göre Endonezya'daki hac yönetim kurumun kuruluşundaki ana hedefleri bigi verilecektir. Üçüncü bölümde, çağdaş fıkıh ve İslam iktisadı literatürü ve toplanan veriler gözden geçirilerek, hac fonu altyapı sektörüne yatırılması İslam hukukuna göre caiz olup olmadığı ve gerçekleşen sözleşme ne tür akid kategorisine araştırılacaktır. Çalışmanın sonucunda, bulguların sonuçlarına dayanarak gelecekte kamuya ve devlete yararlayabilmesi için, öneriler sunuacaktır. Bu araştırmanın, Endonezya'da altyapı gelişimi için Hac fonlarının kullanımının daha iyi anlaşılmasını sağlamasının yanı sıra, altyapı gelişimi bağlamında Hac fonlarının kullanımının faydalarını artırmak için en uygun politikalar ve uygulamalar konusunda hükümete ve ilgili paydaşlara içgörü sağlaması beklenmektedir.

İstanbul, 2023

Achmad Syarif MAULANA

İÇİNDEKILER

Öz ii

Abstract ……..……. iii

Önsöz …… iv

İçindekiler ……...……. v

Çizelge ve Şekiller Dizini …… vii

Kısaltmalar Listesi …… viii

Giriş …….. 1

Literatür …….. 2

Çalışmanın Yöntemi ……... 5

Çalışmanın Hipotezi ……... 6

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDONEZYA HAC YÖNETİM TARİHİ

1.1. Endonezya'daki Hac Düzenlemelerinin Tarih Bakışı ……..……. 9

1.1.1. Sömürge Döneminde Hac Uygulanması ……. 10

1.1.2. Bağımsızlıktan Sonra Hac Uygulaması 12

1.1.3. Endonezyada Umre ……. 16

1.2. Hac Finansal Yönetim Ajansının Kurulması (BPKH) ……. 18

1.2.1. BPKH'nın Kurulmasına Duyulan İhtiyaç ve Onun Altında Yatan Yasa ……... 18

1.2.2. Endonezya Hac Fonlarının Yönetimi ve Geliştirme süreci …. 23

1.3. Hac Fon Yönetimine İlişkin 2014 Tarihli 34 Sayılı Kanunun İncelemesi ……... 25

1.4. 2014 Tarih ve 34 Sayılı Kanunda Yer Alam Bağımsız Ve Kâr Amacı Gütmeyen Kavramının Analizi 29

1.5. BPKH'nın Yatırım Yaptığı Enstrümanlar ……. 31

1.5.1. Şer'i Kıymetli Evraklar …….. 32

1.5.2. Kıymetli Madenler ……. 34

1.5.3. Hac ile İlgili Doğrudan Yatırımlar ……. 34

İKİNCİ BÖLÜM

HAC FON YÖNETİMİNİN DİĞER FONLARLA KARŞILAŞTIRMASI

2.1. Hac Fon Yönetiminin Emeklilik Fonları ile Karşılaştırılması ……... 37

2.2. Hac Fon Yönetiminin Ulusal Âmil Zekât Fonları ile karşılaştırılması .. 42

2.3. Dinler Arasında Hac Fon Yönetiminin Karşılaştırılması …….. 46

2.3.1. Budizmde Thudong ……... 47

2.3.2. Yahudilikte Khagg …… 48

2.3.3. Hıristiyanlıkta Kutsal Topraklar Ziyareti …….. 50

2.4. Ülkeler Arasında Hac Fon Yönetimin Karşılaştırılması …… 51

2.4.1. Malezya ……. 51

2.4.2. Pakistan ……. 54

2.4.3. Maldiveler ……. 56

2.4.4. Ürdün 57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ENDONEZYA HAC FONLARIN DEVLET'İN ALTYAPI SEKTÖRÜNE YATIRILMASI

3.1. Din Bağlamında Yatırım Kavramı ……..…. 59

3.2. Yatırım Tanımı ve Din Bakımından İlkeleri ……. 62

3.2.1. Helal Ilkesi …… 63

3.2.2. Kâr- Zarar Ilkesi …… 64

3.2.3. Zulumden Uzak Durmak ……... 64

3.3. Makâsıdü'ş Şeria Bağlamında Hac Fonların Yönetimi ……. 65

3.4. Kavaid Fıkıh ve İktisat Çerçevesinde Hac Fonların Altyapı Sektörüne Yatırılması ……. 66

SONUÇ ……...……. 79

KAYNAKÇA ……..…….. 82

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. 1923 - 2022 yılları arasında Endonezyadan gelen hacıların sayısı 14

Tablo 1.2. 2018 ile 2019 yıllarında şer'i kıymetli evraklara yatırım ve katılım bankada yerleştirme yatırımın karşılaştırması. …….. 33

Tablo 1.3. Şu anda BPKH tarafından yapılabilecek doğrudan yatırım sınıflandırması. …….. 35

Tablo 2.1. 2013-2023 yılları arasında Malezya'da hac finansmanı verileri ve istatistikleri. …… 53

Tablo 3.1. Hac fonu yatırımının kar ve zararlarının yatırım dönemi türüne göre karşılaştırılması. ……. 69

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. BPKH icrâ organın idari yapısı ……..……... 22

RESİM LİSTESİ

Resim 1.1. BPKH iş modelinin şeması …… 24

Resim 2.1. 2002 2020 yılları arasında BAZNAS tarafından toplanan fonun gelişimi ……... 38

Resim 2.2. Malezya'da hac fon yönetim şeması. ……. 54

GRAFIK LİSTESİ

Grafik 1.1. 2000 - 2022 dönemi hac ücretindeki artış …….. 20

Grafık 2.1. Temmuz 2021'den Şubat 2023'e kadar emeklilik fonu yatırım gelişimi. …….. 44

KISALTMALAR

AAOIFI	:	Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu)
a.g.e.	:	Adı geçen eser
BAZNAS	:	Badan Amil Zakat Nasional (Ulusal Âmil Zekât Kurulu)
BPIH	:	Biaya Penyelenggaraan Ibadah Haji (Yıllık Gerçek Hac Maliyeti)
BPJS	:	Badan Penyelenggara Jaminan Sosial (Sosyal Güvenlik Kurumu)
BPKH	:	Badan Pengelola Keuangan Haji (Hac Fon Yönetim Kurumu)
HCF	:	Hujjaj Compensatıon Fund (Hac Tazminat Fonu)
HGO	:	Hajj Group Organızator (Hac Grubu Örganizatörü)
IKO	:	Islam Konferans Orgutu (Organisation of Islamic Coorperation)
JHIC	:	Jordanıan Hajj Investment Corporation (Ürdün Hac Yatırım Şirketi)
MHCL	:	Maldıves Hajj Cooperatıon Ltd. (Maldivler Hac Şirketler Birliği)
MORA	:	Ministry of Religious Affairs and Interfaith Harmony (Din İşleri ve Dinler Arası Uyum Bakanlığı)
MUI	:	Majelis Ulama Indonesia (Endonezya Ulema Meclisi)
OJK	:	Otoritas Jasa Keuangan (Fınansal hızmet Kurulu)
ONH	:	Ongkos Naik Haji (Kişibaşı Hac Ücreti)
PBS	:	Project Based Sukuk (Proje Bazlı Sukuk)
PPIH	:	Panitia Perbaikan Haji Indonesia (Endonezya Hac Seyahati İyileştirme Kurulu)
SBSN	:	Surat Berharga Syariah Negara (Devlet Kira Sertifikası)

SDHI	:	Sukuk Dana Haji Indonesia (Hac Fon Sukuku)
TH	:	Tabung Haji (Hac Fon Sandığı)

GİRİŞ

Dünyanın en büyük müslüman nüfüsü ve gelişmekte bir ülke olan Endonezya, hacca başvuran sayısının grafiği her yıl önemli ölçüde artar. Endonezya'nın Suudi Arabistan krallığı tarafından belirlenen hac kontenjan sayısı ile mevcut hacıların sayısının orantısı dengesiz olup, hem hacca gidebilmesi için daha uzun bekleme süresini etkilir hem de hac fonların birikimini oluşturmasına neden olur.

Bu nedenle Endonezya cumhurbaşkanı Jokowi, devlet mali yönetimle ilgili 2014 tarihli 34 sayılı yasayı kabul ettikten sonra, 2017 yılında Endonezya Cumhuriyeti hac fonlarını daha iyi haline yönetebilmesi için özgün bir kurum BPKH'yi (Hac Mali Yönetim Kurumu) kurup, böylece birikilen fonlarından elde edilen kâr hem devlete hem de hacı adaylarına fayda sağlayabilir. BPKH'nın kuruluşundan birkaç yıl sonra kazanılan faydalar arasında, yıldan yıla periyodik olarak hac maliyeti bir düşüş görülmekte Endonezya'yı Uzak Doğuda hac'ın en ucuz maliyetli ülkesi haline getirmiştir. Buna ek olarak, BPKH'nın kuruluşundaki hedeflerinden biri, gelecekte hac fonlarının çeşitli stratejik devlet projelerinde büyük bir katkısının sağlayacağıdır. Şu anda birikilen hac fonları genellikle Endonezyadaki bulunan İslami bankalarda ve devlet sukukunda mevduata yatırılır. Ancak, o kadar büyük miktar olan hac fonları, İslami bankacılığın bu fonlara yatırım yapma konusundaki kısıtlamaları nedeniyle tamamen İslami bankacılığa yatırılamamaktadır.

Böylelikle devlet, Hac fonlarının yatırılması meselesinde, limanlar, otobanlar inşası gibi devlet altyapı sektörüne yatırım yaparak maksimum düzeye kar elde edebilmesi için bir alternatif yol arar. Bu nedenle, hac fonları devletin alt yapı sektorüne yatırılması konusunda bazı mebuslar ve halk arasında tartışmalara yol açmaktadır. Bir yandan, uzun bir süre boyunca birikilmiş hac fonları enflasyona neden olup genel olarak devletin ekonomisini etkileyebilir. Öte yandan, emanet olarak devlete yatırılan hac fonları sadece meşru alanlarda, İslami sektörlerde ve İslami prensiplere dayanarak yatırılmalıdır. Oysa ''altyapı'' kelimesi geniş bir anlama sahipken sadece otobanlar ve limanlar değil) altyapı sektörüne yapılan yatırımlar da her zaman karlı olacağını garanti etmez.

LİTERATUR

AAOIFI'nin 2017 yılında yayınladığı Şer'i Standartları kitabında icare ilkelerin açıklamaları istinaden, Kuruluş, hizmetlerini kiralamayı taahhüt eden müşteri, müşterinin taahhüdünü yerine getirme ve bundan doğabilecek taahhütleri yerine getirme konusundaki ciddiyetinin garantisi olarak kurum tarafından tutulacak belirli bir miktar para ödemesini isteme hakkına sahiptir. Müşteri tarafından cayma durumunda, bu teminat tutarından yapılacak kesinti, kuruma üzerine doğacak zararı geçmemelidir. Teminat tutarı kurumda mevduat olarak tutulabileceği gibi, İslami Mudaraba veya yatırım aracılığıyla müşteri adına yatırılabileceği gibi, müşteriye ait olan ve kurum tarafından garanti edilen bir cari hesapta dondurulabilir. Kurum ve müşteri ayrıca, sözleşmenin imzalanması sırasında, teminat tutarının müşteri tarafından ödenmesi gereken bedelin peşin ödenmiş bir taksiti olarak kabul edilmesi konusunda anlaşabilirler.[1]

Hac fonlarının altyapı projelerine yatırılmasına ilişkin kanunu incelemeden önce, işlemin başlangıcında gerçekleştirilen sözleşmenin yeniden incelenmesi gerekir, çünkü Hac fonlarının mülkiyet durumu göz önüne alındığında, devlete mi veya cemaete mi ait olup olmadığını netleştirilmelidir. Sözleşmede, hacca kayıt yaptıranların yatırılan mevduat devletin mülkiyet haline geldiğini ve böylece halkın hacca gidebilmesi için devlet sorumlu olduğunu gösteriyorsa, devlet bu durumda sorumludur. İslam hukuku ve kanun ile çelişmediği sürece hac fonlarını herhangi bir sektöre fon sağlayabilir. Ancak, hac fonları vedia veya emanet olarak ve hac cemaate ait olduğuna gösterirse, o zaman devlet hac fonu yönetebilmesi için mal sahibinin rızasından bulunması gerekir. Çünkü medenî muamelelerde Kuran'da belirtildiği gibi karşılıklı rıza ilkesini büyük önem vermiştir. "Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin" (el-Bakara 2/188; en-Nisâ 4/29) meâlindeki âyetle genel bir prensip konulmuş, Hz. Peygamber de,(innamal beyu bittarazi)" Hiçbir kimsenin haksız yere kardeşinin malından alması helâl değildir" (*Müsned*, V, 425). Kulli fıkıh kaidesinde

[1] AAOIFI, 1, Shari'ah Standards for Islamic Financial Institutions. (2017).

yer alan “izni ve rızâsı olmadan bir kimsenin malından herhangi bir tasarrufta bulunmayı yasaklamıştır.”[2]

Fathurrozi tezinde hac fonlarının yönetimi Hac Mali Yönetim Kurumunun (BPKH) yetkisinde savunmaktadır. Kanunda belirtilen sınırları ve Hac cemaatin menfaetlerine faydalı olduğu sürece BPKH yatırım yapabilir. Devlet hac fonlarını otobanlar, havaalanları, demiryolları gibi altyapı geliştirme için kullanma amacı, maksimum kâr elde etmeyi ve daha geniş bir erişimle fayda sağlamayı hedeflemektedir.[3] Fathurrozi’nin düşüncesiyle ortaya çıkabilecek sorun, altyapı sektörüne yapılan yatırımın yıllarca sürebileceği düşünüldüğünde, hac fonlarının cemaatin mevduatına geri iadesinin ne kadar süreceğidir. Ayrıca menfaet açısından bakıldığında elde edilebilecek kâr %100 muslumanların veya hacıların yararına olmadığı, sonuçta elde edilecek karlar devlet ve genel olarak Endonezya toplumu için daha faydalı olma eğilimindedir. Bu arada, yasaya göre, hacı adaylarından toplanan Hac fonlarının kullanımı, amaçlarına yani hacıların ve Endonezya muslumanların yararına uygun olmalıdır. Sayılı Kanun'un 3. maddesine istinaden; 2014'ün 34'ü, "müslümanların yararı", yani hac ile ilgili hizmetleri, islami eğitim tesisleri, ibadet tesisleri gibi altyapı inşaatı faaliyetleridir. Bu şekilde, hac fonunun kullanımı 6698 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine atıfta bulunmuyorsa. 34 of 2014 bunun yasa ihlali olduğu söylenebilir.

Riko Nazri’nin Bank Haji Indonesia Endonezyalı Hacıların Refahı için Hac Fonu Yönetiminin Optimizasyonu başlıklı çalışmasında, Hac mali yönetiminin daha iyi yönetilmesi amacıyla Endonezya Hac Bankası'nın kurulmasını tavsiye etti.[4] Hac mali yönetiminden sorumlu olan Bank Haji Indonesia'nın kurulması, Hac fonlarının yatırılmasının optimize edilmesine yardımcı olacak, böylece yatırım yapılabilir ve ülkenin altyapı geliştirme gibi stratejik kalkınma projelerine katkıda bulunabilecektir. Çalışmasında, bir hac fonu bankası kurmayı başaran ve ülkenin altyapısının gelişimine büyük katkı sağladığı kanıtlanan ülkelerden biri de Malezya’daki Tabung Haji’dir.

[2] Kaya, A. ve Çalış, H. (1997). Diyanet İslam Ansiklopedisi (15, 211-216). İstanbul.; Esen, Adem. (2020) Mal Mülkiyet ve Piyasa. İstanbul, iktisat yayınları, s. 424

[3] Fathurrozi, A. (2019). Analisis Maslahah Mursalah Terhadap Pengelolaan Dana Haji Oleh BPKH Untuk Infrastruktur (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Universitas Negeri Sunan Ampel, Surabaya.

[4] Nazri, R. (2013). Bank Haji Indonesia ; Optimalisasi Pengelolaan Dana Haji Untuk Kesejahteraan Jama’ah Haji Indonesia. Khazanah dergisi, 6(1), 13-26.

Dolayısıyla, Endonezya'nın hac fonu yönetimine bir alternatif olarak aynı modeli benimsemesi de mümkündür.

Bir mali müessesesinin kurulmasındaki en önemli çabalardan biri, Hac Sandığı yönetiminin tüm yönlerini destekleyen ve düzenleyen nizamnamelerin çıkarılmasıdır. Endonezya'daki hac yönetiminin mevcut durumuna bakarsak, Malezya Tabung Haji gibi hac fonlarının yönetimini taklit etmenin kolay olmadığını söyleyebiliriz. Bunun nedeni, Malezya hükümeti ile Endonezya hükümeti arasında Hac fonlarının yönetimine ilişkin düzenlemeler ve kurallar açısından temel farklılıklar olmasıdır. Tabung Haji Malezya hükümet tarafından tam özerklik verildi, bu nedenle İslam hukukuna aykırı olmadığı sürece hac fonlarını herhangi bir sektöre yatırım yapabilir. Ayrıca Tabung Haji tarafından yapılan yatırımın iflası durumunda, Malezya hükümeti garanti ve teminat sağlar. Endonezya Hac fonu yönetim sisteminde ise, Hac fonlarının yatırımında bir kayıp veya iflas olması durumunda hükümet sorumlu değildir, Böylece Hac fonları, yalnızca sıfır risk taşıyan sınırlı araçlara yatırılabilir. Tabung Haji hızla büyümesini sağlayan faktörler arasında da Malezya hükümetinin Hac Tasarruf Kurumunu bir devlet finans kurumu haline getirmesi yer almaktadır. Endonezya'daki Hac fon yönetim sisteminde ise fonların %100'ü hacılardan gelirken, Hac fonlarının yönetiminde devlet tarafından hiç bir devlet parası veya sermaye sağlanmamıştır. Ayrıca bu çalışmada sadece hac fonlarına yatırım yapmanın sorunlarını yönetmelik ve kanunlar çerçevesinde tartışmaya odaklanılmamakta, aynı zamanda fayda ve zarar yönlerini karşılaştırarak hukuki çerçevesi ve genel kaideler üzerinden tartışılmaktadır.[5]

İbrahim Güran Yumuşak'ın (2021) 'Hac İbadetinin Mali Zorluklarını Aşmada Bir Model Önerisi: Türkiye Hac Sandığı' adlı çalışmasında BPKH'yi temsilci olarak yetkilendirdiği bir vekâlet sözleşmesi şeklindedir. Hacı adayları, başvuru sırasında hac ücretini ödediğinde bir vekâlet sözleşmesi formu imzalarlar. Bu sözleşme hükümleri uyarınca, BPKH'nin fondan yatırım yaparken hacı adaylardan izin istemesine gerek

[5] BPKH. Apa Dan Bagaimana İnvestasi Keuangan Haji. (Çevrimci). a.t. 3 Şubat 2023. https://bpkh.go.id/wp-content/uploads/2023/05/Buku-Apa-Bagaimana-Investasi-Keuangan-Haji-BPKH.pdf

yoktur.[6] Diğer taraftan İslami bankaları ile hacı adayları arasında gerçekleştiren sözleşme ise emanet veya vedi'a yed damanah olmaktadır.[7]

Shubhan Shodıq (2018) 'Pozitif Hukukuna Göre Ise Hac Fonu Altyapı Sektörüne Kullanılması' adlı tezinde, BPKH, hac fonlarını mutlak olmamak veya sınırlamaları olmak kaydıyla altyapı sektörüne yatırabilir. Hac fonlarının ibraz edilmesi sürecinde uygulanan sözleşme türü vekâlet sözleşmesidir. Öyle ki hac adaylar hac kaydının şartı olarak sözleşmeyi imzalamaları gerekmektedir. Başka bir deyişle, sözleşmeyi yerine getirirken çok az zımni zorlama vardır, çünkü hac adaylarına bir seçenek sunulursa, sunulan fonların hac ile ilgili sektörler dışındaki sektörlere yatırılmasına tüm hac adayları istekli olmayabilir.[8]

Ayrıca "Devletin halkına karşı tasarrufları menfaatle sınırlıdır"[9] fıkıh kaidesine dayanarak, sözleşmenin maddesinde, fonu yatıran hac adayların hac fonlarının yöneticisine tam yetki vermesine rağmen, hükümetin yine de yapılacak yatırım türlerini sınırlaması ve her zaman maslahatı ön planda tutması gerektiği sonucuna varılabilir, yani bu durumda hacıların yararınadır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma ilk olarak Endonezya'da sömürge dönemindeki Hac politikasını ve sömürge döneminden reform sonrasına kadar Haccın gelişim tarihini analiz etmektedir. Daha sonra, hükümetin Hac fonlarını yönetmek için özel bir kurum kurulmasına ilişkin bir kanun çıkarma politikasını incelemektedir. Bu çalışma, Endonezya Diyanet İşleri Bakanlığı ve Hac Yönetim Ajansı'ndan alınan veriler aracılığıyla, Hac fon yönetim ajansı tarafından yapılan yatırım araçlarının çeşitlendirilmesini ele almaktadır.

---

[6] Güran Yumuşak, İ. ve Bilgin, R. (2021). Hac Ibadetinin Mali Zorluklarını Aşmada Bir Model Önerisi: Türkiye Hac Sandığı. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD), 7(1), 1-32 .

[7] Vediah yad dhamanah, mal sahibinin izni olsun ya da olmasın emanetçinin emanet edilen malları kullanabileceği ve malların kaybından veya hasarından sorumlu olması gereken bir mal emanet anlaşmasıdır.

[8] Shodiq, S. (2017). Penggunaan Dana Haji Untuk Infrastruktur Dalam Perspektif Hukum İslam Dan Hukum Positif (İslam Hukuku ve Pozitif Hukuk Perspektifinden Hac Fonlarının Altyapı İçin Kullanımı). Syarif Hidayatullah Üniversitesi Şeri ve Hukuk Fakültesi, Jakarta.

[9] Bu kaide, Osmanlı devleti döneminde çıkarılan Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin 58'nci maddesinde şöyle belirtilmiştir: "Raiyye yani tebea üzerine tasarruf maslahata menuttur". (Bakınız. Esen, Adem. Age s. 396)

İkinci bölüm, Hac fon yönetiminin Endonezya'daki benzer finansal kurumlarla karşılaştırmalı bir analizine odaklanmaktadır. Bu bölümde, Hac fonlarına benzer finansal kurumlar pozitif hukuk açısından incelenmenin yanı sıra, klasik ve çağdaş kitapların literatür çalışması yoluyla İslam hukuku açısından da analiz edilmekte ve zekat yönetim kurumları gibi İslami finansal kurumlarla ilgili çeşitli hukukçuların görüşleri karşılaştırılmaktadır. Hac fonlarının yönetimi konusunda daha geniş bir bakış açısı kazanmak için bu bölümde Endonezya'daki Hac finans kurumları diğer ülkelerdeki Hac finans kurumları ile karşılaştırılmaktadır. Son bölümde, Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırımı klasik kitapların niteliksel analizi yoluyla değerlendirilmekte ve genel fıkıh kurallarına dayalı olarak yatırım hukuku analiz edilmektedir. Hac fonlarının yatırım politikasını makasid şer'i ve fayda yönlerine göre değerlendirmek ve gelecekteki altyapı gelişimi için Hac fonlarının etkin ve verimli kullanımını iyileştirmek için araştırma bulgularına dayalı politika önerileri sunmaktadır.

ÇALIŞMANIN HİPOTEZİ

Endonezya'da Hac için başvuru yaptırmanın bir koşulu olarak, hacı adaylarının Hac kotası tahsis edebilmesi için belirli bir miktar para yatırmaları gerekmektedir. Bu, büyük bir fon birikimine neden olur ve düzgün yönetilmezse yatırılan fonlar zamanla enflasyona maruz kalır. Hükümetin alabileceği önleyici tedbirlerden biri, Hac fonlarını yönetmekle görevli özel bir kurum kurmaktır. Ancak bu kadar büyük bir potansiyel fona sahip olan Hac yönetim kurumları, Endonezya'daki İslami finans araçlarının eksikliği ve kanun tarafından belirlenen yatırım ilkelerinin sınırlamaları nedeniyle Hac fonlarının yönetimini en üst düzeye çıkaramamıştır.

Hac fonlarının ülkenin altyapı sektörünün doğrudan finansmanı yoluyla azami düzeye çıkarılabileceği yönünde bir söylem bulunmaktadır. Ancak bu durum, fonların hacı adaylarına ait olduğu ve bu nedenle uyulması gereken İslami hukuk prensipleri düşünüldüğünde toplumda polemiklere neden olmuştur. Hac fon yönetimi kanununda da hem kurumun statüsü hem de Hac yönetim kurumu kurulmasının amacı konusunda çelişkiler bulunmaktadır. Bir yandan Hac fonlarının yönetimini optimize etmek için devlet Hac Mali Yönetim Ajansı kurulmuştur, ancak diğer yandan Hac fonlarının

yönetimi minimum veya sıfır riskli sektörlerle sınırlıdır. Oysa yatırımın temel prensibi yüksek risk yüksek getiri, düşük risk düşük getiridir. İslam hukuku açısından ise, Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırımı, muamelat ilkeleriyle ilgili fıkıh kurallarına uygun olarak daha büyük maslahat yönlerine öncelik verilerek yapılabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM
ENDONEZYA HAC YÖNETİM TARİHİ

Hac ibadetinin Endonezya'da uygulanmasının, Hollandalılar, Portekizliler ve İngilizler gibi sömürgeci ülkelerin ekonomik ve siyasi koşullarından büyük ölçüde etkilenen uzun bir tarihi bulunmaktadır. Bu ülkeler sadece Güneydoğu Asya'daki sömürgelerin ekonomisini değil, aynı zamanda uluslararası deniz ticaret yollarını da kontrol ediyordu. Böylece sömürgeleştirilen ülkenin mallarını kontrol etmenin yanı sıra, piyasayı da kontrol etmeye ve deniz taşımacılığı sektöründeki karlarını artırmaya çalıştılar. Güneydoğu Asya'da, özellikle Endonezya ve Malezya deniz taşımacılığının en büyük piyasasından biri de Hac farizasını yerine getirecek olan Müslüman hacılardır (Ghina, 2017).

Endonezyalı Müslümanların deniz yoluyla Meke'ye yaptıkları hac yolculuğu sadece Endonezya'daki bulunan limanlardan değil, aynı zamanda Singapur ve Malaka'daki limanlarından da geçmektedir. Sonuç olarak, bu uygulama Hollanda sömürge hükümetine hem ekonomik hem de siyasi alanda zarar vermektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında, Singapur veya Malaka üzerinden Hacca gitmek isteyen Müslümanların olması Hollanda sömürge hükümetinin gelirini azaltacak, çünkü Hac yolculuğu sırasında tüm ekipman ve lojistik ihtiyaçların buradan satın alınması gerekmektedir. Siyasi açıdan ise Malaka, özellikle Singapur, büyük bir Arap ve Hintli Müslüman topluluğuna sahip uluslararası bir limandır, ayrıca tüccarların, öğrencilerin, öğretmenlerin, Sufilerin ve hacıların durduğu yerler de vardır, bu nedenle Singapur'dan Hollandalıların Endonezya'daki konumunu tehdit edecek İslami reformlar olması çok muhtemeldir. Buna ziyade olarak, Süveyş Kanalı'nın 1869 yılında açılması ve buharlı gemilerin kullanılmaya başlanmasından bu yana, Hac için seyahat eden Endonezyalı Müslümanların sayısı artmıştır. Bu gerçeği gören ve bundan faydalanmak isteyen Hollandalılar. Başlangıçta dini fanatizmin etkisinden korkarak hacıların geçişini zorlaştıran Hollandalı sömürge yetkilileri, şimdi ekonomik çıkarlar lehine yumuşamışlardır.

1.1. Endonezya'daki Hac Düzenlemelerinin Tarih Bakışı

Endonezya Güneydoğu Asya'da bulunan bir takımada ülkesidir. Nüfusun çoğunluğu Müslüman olan bir ülke olarak, hac gibi dini ritüeller ülkenin ilk dönemlerde sosyo-politik koşullara bağlı önemli bir role sahiptir. Endonezya veya daha önce Nusantara olarak bilinen, İslam diniyle ilk teması başlangıcından, Nusantara'da hac uygulamasını ve tarihini açıklayan kesin veri bulunmamaktadır.[10] Ancak Nusantara'da bulunan müslümanlar ilk dönemlerden 16'ncı yüzyılın sonundaki Hollanda sömürge dönemine kadar hiçbir engel olmaksızın serbest ve kolayca Hac ibadetini gerçekleştirebildiler. O dönemin hac ibadetini yürüten özel bir kurum olmadığından, hac ibadetin uygulanması bireyseldi. Uzun yolculuk ve maliyetin yüksek olması nedeniyle haca gidebilecek olanlar genellikle Meke ve Medine'de yani Harameyn'de okumak isteyen öğrenciler, tüccarlar, aristokratlar, veya Orta Doğuya gönderi len elçilerdir.[11]

Endonezya'da hac ibadetinin erken dönemin uygulanması, çoğunlukla Nusantara - Hindistan ve Suudi Arabistan ticaret yollarının etkilenen deniz yolları ile gerçekleştirilmiştir. Hac taşımacılığı için Nusantara'dan doğrudan Suudi Arabistan'a özel deniz ulaşım olmaması nedeniyle rota genellikle Java adasında bulunan limanlardan başlar ardından Aceh eyaletine gitmesi gerekir. Aceh bölgesinde bekleyen hacılar, Hindistan'a giden gemilerin Hadramut'a, Yemen'e veya doğrudan Cidde'ye gidebilmesini bekleyeceklerdir. Uzun yolculuk nedeniyle hac ibadetini yerine getirmek için gereken yolculuk süresi, hava koşullarına ve yolunun güvenliğine bağlı olarak 2 ila 6 ay arasında değişirdi.[12]

Hac yolculuğu genellikle Hollanda Doğu Hint hükümetine ait ticari gemiler ile Araplar, Türkler, İranlılar ve Hintlilere ait yabancı ticaret gemileri kullanılarak düzenlenirdi.[13] Bu tür seyahat uygulamalarının sonucu yetersiz, uygunsuz ve sağlık

---

[10] Nusantara", Hint ve Pasifik Okyanusları arasında yer alan 17.000'den fazla adadan oluşan Endonezya Takımadalarını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. "Nusantara" teriminin kökleri, günümüz Endonezyacasının ata dillerinden biri olan Eski Cava diline dayanmaktadır. "Ada" anlamına gelen "nusa" ve "arasında" anlamına gelen "antara" kelimelerinin birleşiminden oluşur ve bu nedenle "Nusantara" "adalar arasında" olarak tercüme edilebilir.

[11] Dadi, D. (2018). Sejarah Haji Asia Tenggara. Studia İslamika: Indonesian Journal for Islamic Studies, 25(1), 185

[12] Zainal. (2012). Regulasi Haji Indonesia Dalam Tinjauan Sejarah. Juris, 11, 96-113

[13] Holanda Doğu Hint (Dutch East Indies): Bu terim, Hollanda'nın 1800'lerin sonlarına kadar kontrol ettiği bir koloni bölgesini ifade eder. Bu bölge, günümüzde Endonezya olarak bilinen yerde bulunuyordu ve Hollandalılar

tesisleri açısından risklidir. Hatta gereken masraflar daha çok kutsal topraklara yolculuk sırasında yeme içme masrafları içindi. Ayrıca erzaklarının bitmesi veya hastalanma nedeniyle kutsal topraklara ulaşamayan gemilerin durduğu ülkelerde yaşamak zorunda kalan hacıların sayısı da az değildi.[14] Bu nedenle Endonezya'da hac seferlerinin yönetimini iyileştirmek için sömürge son dönemlerde ortaya çıkan hareketler olmuştur. Fakat o zamanlarda yaklaşık 350 yıldır Hollanda sömürgesi altında olan Endonezya'nın durumu çeşitli engelleyici faktörler nedeniyle hac için özel bir kurul kurmak mümkün olmamıştır.

1.1.1. Sömürge Döneminde Hac Uygulanması

Endonezya'nın yaklaşık 350 yıl süren Hollanda krallığı tarafından sömürgeleştirilmesi, siyasi, ekonomik ve tekelci etkilerden ayrılamayan hac yapma süreci üzerinde tam kontrole sahipti. Hollandalılar Endonezya'ya gelişinin başlangıcında, Endonezya'daki hac süreci gibi dini ritüel olan şeylere önemsememiştir. Onların odaklandıkları nokta bölgedeki ticaret kontrol altına alma ve doğal kaynaklar ile bunlardan nasıl yararlanılacağıdır. Ancak zaman geçtikçe yerlilerin Hollanda sömürgelerine karşı direnişinin İslam yönetimininn ortaya çıkmasının yanı sıra dini liderlerden de ortaya çıktığını anladılar. Onların çoğunluğu hac ibadeti yaptıktan sonra Endonezya'ya dönen veya Mekke ve Medine'de eğitim görmüş olan işgalcilere karşı direnişin öncüleriydi.

O dönemde Hollanda hükümeti, Mekke'deki hac ibadetinden dönen Endonezya halkının, İslami harekette sömürgeciliğe karşı yeni düşünceler getirme potansiyeline sahip olduğunu düşünüyordu. 1825 - 1830 yılları arasında meydana gelen Cava savaşı olarak bilinen Diponegoro savaşı sırasında olduğu gibi, Savaşa öncülük eden bazı liderler arasında Haramayn'da okumuş olan Prens Diponegoro ve Kiai Mojo vardı. 19. yüzyılın ortalarında Endonezya'da direnişin yürütülmesinde haccın büyük etkisinin bir sonucu olarak, 1825, 1827, 1831 ve 1859'da Hollanda Hükümeti, hac cemaatini sınırlamak ve ülkeye dönüşlerinde faaliyetlerini izlemek amacıyla çeşitli kararlar

tarafından 17. yüzyılın başlarından itibaren sömürgeleştirilmişti. 1949 yılına kadar bu bölge Hollanda'nın sömürgesi olarak kaldı.

[14] Jannah, R. (2018). Kebijakan Penyelenggaraan Perjalanan Haji Indonesia Tahun 1945-2000M (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sunan Ampel İslam Üniversitesi, Surabaya.

yayınladı. Hac ibadetinin düzenlenmesine ilişkin kararlardan biri ilk olarak 18 Ekim 1825'te, Mekke'ye gidecek her hacının 110 gulden[15] geçiş kartı ödemesi gerektiği ve geçiş belgesi almayanların 1000 gulden para cezasına çarptırılacağı yönündeki kararlardan biriydi. 1825 tarihli ve 9 sayılı karar daha sonra Beslit No.24 Mart 1831 tarihli bu düzenleme ile yol geçişi almayanlara verilecek ceza, hiçbir cemaatin ceza ödeyememesi nedeniyle 1000 gulden yerine 220 guldene (yol geçiş ücretinin iki katı) indirilmiştir.[16]

Haccın uygulanmasına ilişkin politikaların yayınlanmasına ek olarak, 1872'de Cidde'de bir Hollanda konsolosluğu kurulmasıyla Hollanda'nın hacıları denetleme çabaları artmıştır. Cidde'de Hollanda konsolosluğunun kurulmasıyla birlikte Endonezya'dan gelen hacılar, konsolosluk tarafından damgalanacak pasaportlarını göstermeleri ve daha sonra pasaportlarını vize ile değiştirmeleri gerekirdi. Daha sonra Endonezya'ya dönerken damgalanan yol geçişleri belediye veya yerel yönetime gösterilmeliydi. Böylece hükümet hac ibadetinden yeni dönen kimseleri kolayca izleyebilecekti. Hac unvanının ilk kez Nusantara halkı tarafından kullanılmaya başlanması da bu dönemde olmuştur. Hac unvanı, hacıdan dönen kişilere verilen fahri bir unvandır. Ancak bu gerçeğin arkasında, Hollanda hükümetinin hac unvanını vermesi, Hollanda hükümetinin hac ibadetinden dönen müslümanları kolayca izleyebilmesi için stratejilerden biridir.

Hac yolculuğuna getirilen kısıtlamalar, sadece seyahat izinleri için harç ve cezalar açısından değil, aynı zamanda Kongsi Tiga örgütüne kendileri üye Hollandalılar ve yerli halktan oluşan aracıları tarafından tekelleştirilen deniz taşımacılığı açısından da ortaya çıkıyordu.[17] Öyle ki yerliler ve sömürgeciler tarafından hac konusunda sık sık dolandırıcılık yapılmakta, hatta Hollanda Doğu Hint Adaları hükümetinden özel koruma almaktadır. Hollanda Doğu Hint Adaları hükümeti tarafından yayınlanan hac politikalar, öncelikle, hacıların toplumdaki konumuna

---

15 "Gulden", golden kelimesinden altın anlamına gelir. Hollanda'nın resmi para birimi olan bir terimdir. 1 gulden, 100 cent'e bölünmüştür. Ancak 2002 yılında Hollanda Euro'ya geçtiği için, gulden artık kullanılmamaktadır. Gulden, Hollanda'nın yanı sıra eski Hollanda kolonileri olan Surinam ve Endonezya'da da kullanılmıştır. Ancak bu ülkeler de zaman içinde kendi para birimlerine geçmişlerdir.

16 Dien Majid. (2008). Berhaji Dimasa Kolonial. Jakarta : Sejahtera Yayıncılık.

17 Kongsi tiga veya Hollanda üçlü ittifakı, 17. yüzyılda üç Hollanda şirketi, yani Vereenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), Kamer van Amsterdam ve Kamer van Rotterdam tarafından yapılan bir iş anlaşmasını ifade eder. Şirketin amacı Hollanda'nın Doğu Hint Adaları'nda ticaret ve keşif faaliyetlerini organize etmektir.

büyük saygı duyulduğu ve toplumda lider olma fırsatına sahip olduğu endişelerine dayanıyordu. Özellikle sömürgecilere karşı olmak üzere toplumu harekete geçirebilirdi. İkincisi ise işin doğrusu çoğunluğu hacılar tarafından yönetilen birçok isyanın olmasıdır.

Hollanda Doğu Hint Adaları hükümetinin sömürge döneminde hac uygulamasının, bir kamu görevlisi olarak hükümetin sorumluluğundan çok daha fazla siyasi ve ekonomik çağrışımlara sahip olduğu sonucuna varılabilir. Bu politika, Endonezyadaki Müslümanların isteksiz olmaları ve hacca gitmek isteyip istemediklerini iki kez düşünmeleri için uygulanmaktadır.[18] Hollanda hükümetinin Endonezya halkına zarar veren hac politikalarının bir sonucu olarak, hac regülasyonların iyileştirilmesine yönelik fikirler, ulusal figür Kiai Hacı Ahmad Dahlan tarafından 1912'de kurduğu Persyarikatan Muhammadiyah örgütü aracılığıyla başlamıştır. Persyarikatan Muhammadiyah örgütü, kar amacı gütmeden haca gidecek müslümanlar için kurslar, bilgilendirmeler ve hac danışmanlık düzenlemeyi ve kendisini deniz ulaşımları ile hacılar arasında bir aracı olarak kurmayı amaçlayan bir Hac Yardım Örgütüdür.[19]

1.1.2. Bağımsızlıktan Sonra Hac Uygulaması

1945 yılında Endonezya bağımsızlığının ilan edilmesinden sonra, o dönemin devlet güvenliğinin istikrarsız durumu nedeniyle hac yönetim kurumu henüz oluşturulamadı. Endonezya bağımsızlığını elde etmeyi başarsa da, Hollandalılar sömürge topraklarından vazgeçmeye istekli değillerdi.[20] Örnek olarak 1947 yılında ortaya çıkan birinci askeri saldırı ve 1948'deki ikinci askeri saldırı gibi çeşitli askeri saldırılara yerlilerden çıkan isyandan dolayı hac ibadeti 1945'ten 1948'a kadar ertelenmesine neden oldu. Ayrıca devletin özel bir hac ulaşım gemisinin olmaması da hac süreçlerinin durdurulmasında önemli bir etkendir.

Endenozya Diyanet Bakanlığından alınan verilerine göre, 1937'den 1948'e kadar Endonezya'dan hiç hacı çıkmadığı görülmektedir. Bunun nedeni, Hollanda hükümetinin sömürgeciliğinden bir geçiş döneminde olan ülkenin durumu, ülkenin

[18] Zainal, a.g.e., s. 102
[19] Zainal, a.g.e., s. 102
[20] Jannah, a.g.e., s.39

zayıf ekonomik koşulları ve Endonezya'nın bağımsızlığından sonra askeri saldırganlık ve ülkeyi terk etmeyi yasaklayan ulemanın fetvası ve insanların işgalcilere karşı bir savaş durumunda hacca gitmek zorunda olmadıkları da dahil olmak üzere, o dönemde haccın uygulanmasını desteklemeyen çeşitli faktörlerdi.

Aşağdaki tabloda 1923-2022 yılları arasında Endonezya'dan Mekke'ye hacca gidenlerin sayısını göstermektedir.

Tablo 1.1. 1923 - 2022 yılları arasında Endonezya'dan gelen hacıların sayısı.

YIL	Kişi Sayısı	Yıl	Kişi Sayısı	Yıl	Kişi Sayısı	Yıl	Kişi Sayısı	Yıl	Kişi Sayısı
1923	74	**1943**	-	**1963**	15039	**1983**	49651	**2003**	201319
1924	3474	**1944**	-	**1964**	15004	**1984**	38093	**2004**	192690
1925	52412	**1945**	-	**1965**	15000	**1985**	39796	**2005**	189842
1926	43082	**1946**	-	**1966**	15983	**1986**	57171	**2006**	189087
1927	31405	**1947**	-	**1967**	16949	**1987**	56420	**2007**	188569
1928	33000	**1948**	-	**1968**	16506	**1988**	54406	**2008**	189699
1929	6917	**1949**	9892	**1969**	9292	**1989**	57904	**2009**	189358
1930	4385	**1950**	11843	**1970**	26897	**1990**	71242	**2010**	196206
1931	226	**1951**	9502	**1971**	22288	**1991**	79347	**2011**	199848
1932	2854	**1952**	14324	**1972**	22344	**1992**	106722	**2012**	192290
1933	3693	**1953**	10318	**1973**	39954	**1993**	122869	**2013**	154547
1934	4015	**1954**	10676	**1974**	68543	**1994**	158533	**2014**	154467

1935	5432	**1955**	12621	**1975**	64859	**1995**	196548	**2015**	154455
1936	14976	**1956**	13424	**1976**	25477	**1996**	193364	**2016**	154441
1937	-	**1957**	16842	**1977**	34063	**1997**	197463	**2017**	203070
1938	-	**1958**	10314	**1978**	72416	**1998**	201910	**2018**	203350
1939	-	**1959**	10318	**1979**	43723	**1999**	70927	**2019**	229613
1940	-	**1960**	11613	**1980**	74741	**2000**	180558	**2020**	-
1941	-	**1961**	7820	**1981**	67074	**2001**	203130	**2021**	-
1942	-	**1962**	10003	**1982**	55157	**2002**	196813	**2022**	477

Kaynak : Endonezya Din Başkanlığı. (2015). Haji Dalam Seabad. 18 Mayıs 2023. http://haji.kemenag.go.id/v4/haji-dalam-angka-jumlah-jemaah-haji-indonesia-dalam-seabad-lebih

1937 - 1948 yılları arasında, o dönemde istikrarsız bir durum yaşayan Endonezya'nın durumu ve bölgelerde çeşitli askeri saldırılar olması nedeniyle hacı adayları yola çıkmamıştır.. Buna ek olarak, o zamanki âlimlerin fetvası, ülke savaş halindeyken, özellikle de savaş vatan savunması için yapılıyorsa, haccın farz olmadığını belirtiyordu. Bu arada, 2020 ve 2021 yıllarında Suudi Arabistan hükümeti Mekke'yi Hac süreci için %100 kapatmamış olsa da, Covid-19 salgını nedeniyle Endonezya hükümeti tüm Hac gidişini iki yıl üst üste erteleme kararı aldı.

1950-1959 yıllarında, hükümet organında sık sık bakan değişikliği olduğundan Hac'ın uygulanmasıyla ilgili düzenlemelerin yavaş yayınlanmasına neden oldu.[21] O dönemde, Din Bakanlığı tarafından hac işleriyle ilgili olarak yayınlanan birçok politika, Hollanda hükümeti tarafından düzenlenmiş olan hac yönetmeliği

[21] O dönemde Endonezya'daki siyasi partiler iktidar için birbirleriyle yarışıyordu. Bu siyasi rekabet, özellikle iktidarda bir değişiklik olduğunda veya yeni bir koalisyon kurulduğunda, bakanların sık sık değişmesine yol açtı. Hükümet tarafından atanan bakanlar genellikle farklı siyasi vizyonlara sahipti. Bu siyasi vizyon uyuşmazlığı, aralarında iç çatışmalara yol açmış ve bu da sık sık bakan değişikliklerine neden olmuştur.

politikalarını sürdürdü veya revize etti. Sömürge döneminde, Hollanda Doğu Hint Adaları hükümeti hacı sayısını izleme ve sınırlamaya daha eğilimli bir politikaya sahipken, bağımsızlıktan sonra döneminde politika daha çok hacıların güvenliğine odaklandı ve önceki politikaların yerini aldı.

Endonezya hac yönetiminin gelişimi, 20-25 Aralık 1949'da Yogyakarta'daki Endonezya Müslüman Kongresi'nden sonra yeniden organize edilmeye başlandı ve bir yıl sonra PPIH (Panitia Perbaikan Haji Indonesia / Endonezya Hac Seyahati İyileştirme Kurulu)'nun kurulmasıyla sonuçlandı. PPIH, Endonezya Hac ibadetinin uygulanmasını yönetmek için özel bir görevi olan hükümet tarafından tanınan tek resmi kurumdur. PPHI'nin ana görevleri Din Bakanı'nın 13 Nisan 1954 tarih ve 9 Sayılı Kararnamesi ile açıklanmıştır. Bunlar, hac kayıt prosedürlerini gerçekleştirmek, Suudi Arabistan hükümetiyle işbirliği kurmak, Hac'ın düzenlenmesiyle ilgili devlet kurumlarıyla iletişime geçmektir.[22]

Hac yönetimindeki iyileştirmeler, daha sonra hac süreçleri dizisindeki en önemli bileşenlerden biri özel hac taşımacılığının satın alınmasına odaklanır. Yelkenli gemilerin başlangıcından buharlı gemilere ve başlangıçta ticaret gemilerini kullanan hacılar, özel yolcu gemilerini kullanmaya başladılar. Özel yolcu gemilerinin kullanımı, 20. yüzyılın başlarında sosyo-dini örgütlarından ortaya çıkan protestolar ve hacıları Suudi Arabistan'a taşımak için Hollanda hükümetinin resmi denizyolları şirketi olan Kongsi Tiga'nın hac gemilerindeki tesislerin iyileştirilmesini talep etmesiyle başladı. Bu nedenle, 1873'ten 1945'e Endonezya'daki Hollanda sömürgeciliğinin sona ermesine kadar Müslümanlar, Hacca gidebilmesi için Kongsi Tiga'yı ait gemiler kullanmıştır. Kongsi Tiga'nın sömürge döneminden bağımsızlıktan sonrasına kadar Endonezya'da hac ibadeti sürecindeki rolünün ayrılamamaktadır, çünkü 19. ila 20. yüzyıllarda küçük bir devlet olmasına rağmen Hollanda dunyanın deniz ticaret yollarına hakim olmuştur.[23]

Endonezya hükümetinin Hollanda kontrolu etkisinden kurtulma ve deniz ulaşım olanaklarını iyileştirme çabalarından biri, 1952'de Endonezya'daki limanlardan

[22] Jannah, R. (2018). Kebijakan Penyelenggaraan Haji Indonesia Tahun 1945-2000M. (yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sunan Ampel İslam Üniversitesi. Surabaya.
[23] Baihaqi, A. (2016). Pelayaran Angkutan Jamaah Haji di Hindia Belanda Tahun 1911-1930. Al Turas. 22(1). 13-15

doğrudan Cidde'ye taşımaya odaklanan bir İslami deniz yolları şirketi kurmaktır. Fakat, Hac taşınma için özel gemiler kullanımı maliyeti açısından uçaklardan daha ucuz olmasına rağmen o şekilde yolculuk verimsiz olup Suudi Arabistan'a ulaşmak için uzun zaman alır. Bu nedenle, hacılara ulaşım seçenekleri sağlamak amacıyla, aynı zamanda Endonezya'da ilk kez hava yolu ile hac ulaşımı açılmaya başlandı. O zamanlar gemiyle yapılan hac maliyeti IDR[24] 7500, uçak ise IDR16.691 idi. Uçakla yapılan hac ulaşımının maliyeti açıdan pahalı olmasına rağmen, bu şekilde uçakla seyahat hacıların ölüm oranlarını önemli ölçüde azaltabilmektedir. Nihayet 1979'a kadar Ulaştırma Bakanlığı, hacıların gemilerle ulaşımını kaldırdı ve hacıları taşımak için tek ulaşım aracının uçak olduğuna karar verdi (Jannah, 2018).

Bu sırada Hac sürecinin daha kolay olması, halkın Hac için kayıt yaptırmaya olan ilgisinin artmasında da etkilidir, bu nedenle 1985 yılında, özel şirketlerin hac işlerini düzenlemeye katılmaları için ONH Plus programı olarak bilinen fırsatlar sağlamak için bir girişimde bulundu. ONH plus, normal Hac programından daha hızlı, daha lüks, ancak Hac maliyetinden daha yüksek bir maliyetle, Hac kuyruğu için bekleme süresi kısa olan özel ayrıcalıklı olanaklara sahip bir hac programıdır. Hemen hemen aynı zamanlarda, Suudi Arabistan hükümeti, hac yapan Müslümanların dünyadaki yüksek ilgisine paralel olarak, hac kotaları konusunda bir düzenleme yaptı. Hac kotası, Ürdün'ün Amman kentinde 1986 yılında yapılan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Zirvesi'ni ifade eder ve 1:1.000'dir. Yani bir ülkede 1000 Müslümanlardan 1 kişi hacca gidebilir. Bu hesaplamaya bakıldığında, diğer ülkelere göre Endonezya en fazla kotayı almaktadır.[25]

1.1.3. Endonezyada Umre

Endonezya'da Hac kuyruğunun 30 yılı aşan uzun bir süreyi kapsaması ve toplumun Hac ibadetini yerine getirme konusundaki hevesi, toplum arasında yeni bir alternatif fikrin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hacca gitmeyi bekleyemeyen halklar, daha önce hacca gitmiş olanlar da dâhil olmak üzere, önce umre yapmayı

[24] 1952 yılında $1 = IDR.11,4 https://www.bi.go.id/id/statistik/informasi-kurs/transaksi-bi/default.aspx

[25] Hosnan Jaini, M. (2021). Penyelenggaraan Ibadah Haji Indonesia Dalam Perspektif Maqâsid Asy Syari'ah. Contemplate Dergisi, 2, 37-38

tercih etmektedir. Maddi ve manevi açısından yeterli güce sahip olanların hacca başvurmak bir zorunluluk olsa da, hacca başvuru yapmayıp umre yapmayı tercih eden çok sayıda kişi de bulunmaktadır. Sunulan tüm kolaylıklar ve umre seyahatinin artan etkinliği ile birleştiğinde İnternet, sosyal medya ve seyahat teknolojilerindeki gelişmeler, insanların umre hakkında daha fazla bilgiye ulaşmasını ve seyahat düzenlemelerini daha kolay yapmasını sağlamıştır. İnternet üzerinden rezervasyon yapmak, uçak bileti almak ve seyahat planlamak bugün artık daha erişilebilir hale gelmiştir.

Endonezya'da umreye ilginin yüksek olmasının diğer nedeni toplumsal baskı ve sosyal prestij varsayımıdır. Endonezya toplumunda umre'ye gitmek, sosyal bir prestij işaretidir. Umre'yi gerçekleştirmek, bir kişinin dini bağlılığını ve maddi gücünü göstermek anlamına gelebilir. Hatta bazı umre turizm şirketi, kutsal topraklarda evlilik umre paketleri veya kutsal topraklarda balayı umre hizmetleri de sunmaktadır. Bu nedenle, bazı insanlar toplumsal baskı altında umreye gitmeyi tercih edebilirler. Bu faktörler bir araya geldiğinde, Endonezya'da umre'ye olan ilginin yüksek olduğu görülmektedir. İslami inancın yaygınlığı, ekonomik iyileşme, iletişim ve seyahat teknolojilerindeki gelişmeler, dini eğitim ve bilinç, toplumsal baskı ve sosyal prestij gibi etkenler, Endonezya'da umre'ye gitme isteğini teşvik etmektedir.

Endonezya Cumhuriyeti Hac ve Umre Organizatörleri Müslüman Derneği'nin verilerine göre, son 5 yılda umreci sayısının düşüşe rağmen artmaya devam ettiği kaydedilmektedir. 2018-2019 yılında umreye gidenlerin sayısı 974.650 kişi iken 2020 yılında Suudi Arabistan hükümeti, Covid-19 yayılmasını önlemek için umre vizelerini askıya alma kararı aldı. 30 Temmuz - 4 Ekim 2022 tarihleri arasında ise Suudi Arabistan'a 1.267.490 umre cemaati gelmiştir. Cemaatin büyük çoğunluğu 880.929 kişi ile hava yoluyla gelmiştir. Bu arada Saudi Gazette, Endonezyalı cemaatleri 317.200 kişi ile en çok umre gönderen ülke olduğunu bildirmiştir.[26]

Endonezya'daki umre paketleri şu anda 1600 - 2500 $ arasında değişmekte olup paketlerin içeriği ve kapsamı fiyatları etkileyen önemli bir faktördür. Umre paketleri genellikle uçak bileti, konaklama, transfer, yemekler, ziyaretler ve rehberlik gibi

[26]Republika,"Jumlah Jamaah Umroh Dekati 1 Juta",(Cevrimci), 10 Haziran 2023. https://fbeta.republika.co.id/ berita/rjctxq320/jumlah-jamaah-umroh-dekati-1-juta- dalam-2-bulan-terbanyak-dari-indonesia

hizmetleri içerir. Paketin kalitesi, konfor düzeyi ve ekstra hizmetlerin varlığı fiyatları da etkileyebilir. Umre ödemeleri ise doğrudan ilgili umre seyahat acentası tarafından yönetilir, çünkü Endonezya'da Umre ödeme mevduatlarını işleyen resmi bir kurum bulunmamaktadır.

1.2. Hac Finansal Yönetim Ajansının Kurulması (BPKH)

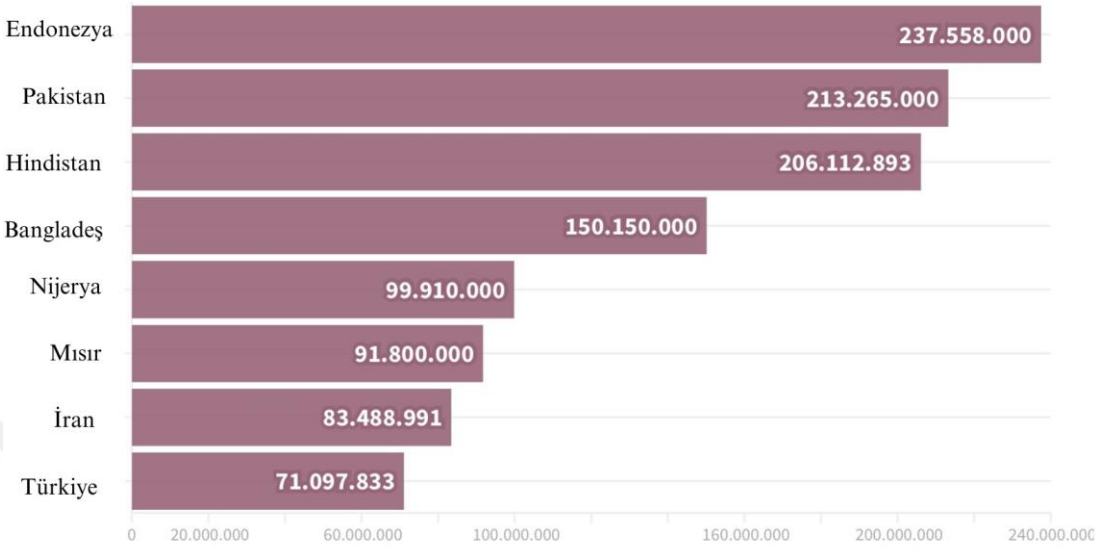
Endonezya'da Hac mali yönetim kurumlarının kurulması 34/2014 sayılı Hac Mali Yönetimi Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanun, Endonezyalı hacılar için Hac ibadetinin yerine getirilmesini desteklemek amacıyla Hac fonlarının nasıl toplanacağını, yatırım yapılacağını ve yönetileceğini düzenleyen yasal dayanaktır. Hac Mali Yönetimi Kanununun ortaya çıkışı, Hac ibadetinin uygulanmasının kalitesini, Hac Ücretlerinin kullanımının rasyonelliğini ve verimliliğini artırmayı ve Endonezya'daki Müslümanların yararına fayda sağlamayı amaçlamaktadır. Bu arada, kurumsal statü açısından BPKH, Diyanet İşleri Bakanlığı aracılığıyla Endonezya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na karşı doğrudan sorumlu olan tüzel bir kişiliktir.

1.2.1. BPKH'nın Kurulmasına Duyulan İhtiyaç ve Onun Altında Yatan Yasa

The Royal Islamic Strategic Studies Center'nin verilerine göre Endonezya, %86'lık bir Müslüman nüfusa sahip ve 31 Aralık 2022 itibarıyla 237 milyonluk Müslüman nüfusla dünyanın en büyük Müslüman nüfusa sahip ülkesidir.[27] Büyük bir Müslüman nüfusa sahip olan Endonezya'nın şu anda Suudi Arabistan krallığından 231.000 hacı olan bir hac kotası alan hacı sayısı bakımından dünyanın en yüksek ülkesidir.

[27] Data Indonesia. 14 Temmuz 2023. https://dataindonesia.id/varia/detail/sebanyak-869-penduduk-indonesia-beragama-islam

2022 Yılında Dünyanın En Büyük Müslüman Nüfusüna Sahip 8 Ülkesi[28]

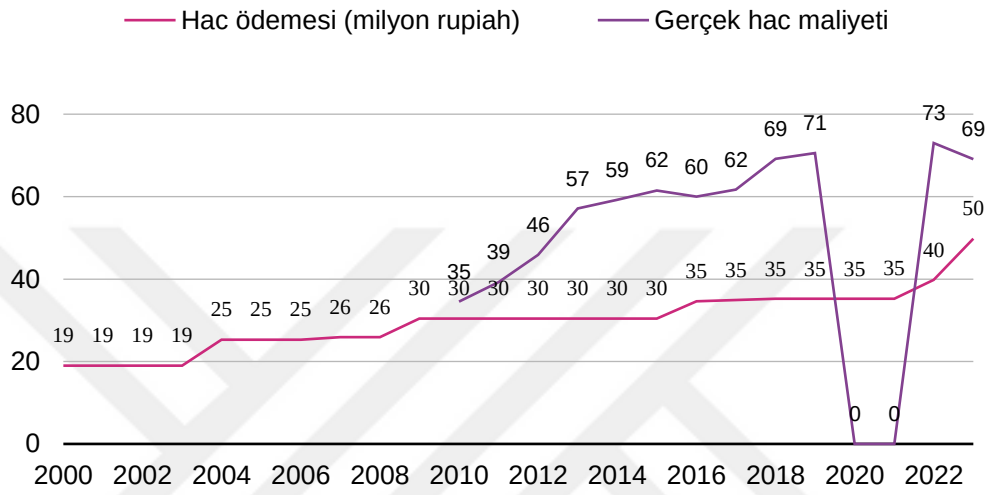

Endonezya, diğer ülkelere kıyasla nispeten büyük bir hac kotası almış olsa da, halkın hac talebi, Suudi Arabistan Krallığı hükümetinin sağladığı kotayı her zaman aşıyor. 2019 yılına kadar, hac ziyaretinin covid-19 nedeniyle 2 kez ertelenmesinden önce, hac adayı olarak kayıt yaptıran kişi sayısı 5,2 milyon adaya geçmiştir. Buna ek olarak, her yıl hacca başvuran ortalama aday sayısı 400.000 ila 500.000 arasında değişmekte olup, Böylece yıllık ortalama 231.000 olan hac kontenjanı ile hacı adaylarının hac yapabilmek için 20 yıl hatta 40 yılına kadar beklemeleri gerekmektedir.

O kadar büyük olan kuyrukların sayısı, her yıl hacıların yatırdığı hac mevduat fonlarının birikimini otomatik olarak etkileyecektir. Hac fonlar sadece yıllarca bankada saklanmakla kalmayıp toplanan fonların doğru yönetilmesi için devletin sorumluluğunu doğurmaktadır. Aksi takdirde, enflasyon ve hatta büyük kayıplar yaşama potansiyeline sahip olacaktır. Küçük bir örnek olarak, 1980'de uçakla yapılan hac maliyeti Rp.1.577.000 idi, bunu da hac adaylar için Rp.20.000 kişisel harçlık dahildi ve hac esnasında iade edilecek.[29]2000 yılında hac ödemesi ise Rp.19.000.000 - Rp.23.000.000'a kadar %1000'den fazla artarken, 2020 yılında hac maliyeti, çıkış

[28] Data Indonesia. a.t. 14 Temmuz 2023. ttps://dataindonesia.id/varia/detail/populasi-muslim-indonesia-terbesar-di-dunia-pada-2022
[29] 1980 yılında $1 = Rp.626 eşittir.

nokta bölgelerine bağlı olarak Rp.31.450.000 - Rp.38.350.000 değişmektir. Bu nedenle bugünkü yatırılan paranın önümüzdeki on veya yirmi yıl içinde hac giderleri için kullanılması mümkün değildir. Aşağıdaki 2000-2020 yılları arasında Hac fiyatındaki artış ve Hac'ın gerçek maliyetini gösteren bir grafik.[30]

Grafik 1.1 : 2000 - 2022 dönemi hac ücretindeki artış.

2020 ve 2021 yıllarında, Covid-19 salgını nedeniyle hükümet 2 yıl üst üste Hac için ödeme yapmamış, ancak Hac kayıtlarını ve ödeme depozitolarını kabul etmeye devam etmiştir.. Oysa 2000-2008 Hac döneminde, Hac kuyruklarının sayısı ve bekleme süreleri 2008'den sonraki dönem kadar çok ve uzun değildi. Öyle ki 2000-2008 yılları arasında, hatta bir önceki yıl, hacılar tarafından ödenen hac ücreti gerçek hac ücretinden çok da farklı değildi. Bu durum, Hac masrafı sübvansiyonunun orijinal Hac masrafının %40-50'sine ulaştığı 2008 sonrası dönemle tezat oluşturmaktadır.

Hac mevduat fonlarını daha geniş bir sektöre yönetebilmek için hükümet, hac yönetim sistemini daha kolay, kontrollü ve sistematik hale getirmek için düzenleyen çeşitli yasalar çıkarmıştır. Hükümetin hac yönetiminin iyileştirilmesine yönelik ilk atılımı, Haccın düzenlenmesine ilişkin 1999 tarihli 17 Sayılı Kanunun çıkarılmasıdır. Bununla birlikte, o andaki yasa, hacılar için hizmet, rehberlik ve koruma ile daha profesyonel bir yönetim sistemini ayrıntılı olarak ele almamıştır. Öyle ki 2008 yılında,

[30] Indonesia Baik. a.t. 14 Temmuz 2023. https://indonesiabaik.id/infografis/biaya-haji-indonesia-dari-tahun-ke-tahun.

1999 tarihli 17 Sayılı Kanunda, 2008 tarihli 13 Sayılı Hac'ın Uygulanmasına Dair Kanunda değişiklik yapılmıştır. Bu yasa, aşağıdakiler de dahil olmak üzere çeşitli değişim ilkelerini açıklar:

a. Haccın düzenlenmesindeki yönetim ilkelerini, yani adalet, profesyonellik, hesap verebilirlik ile kar amacı gütmeyen ilkeleri ele almıştır.

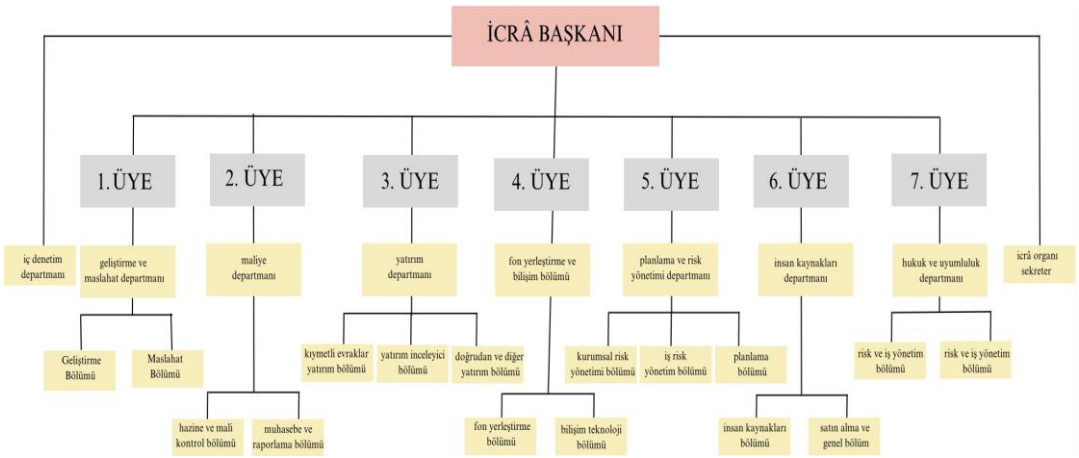
b. Hükümet gözetiminde düzenleyiciler ve operatörler için bir iyileştirme olarak Endonezya Hac Denetleme Komisyonu'nun kurulmuştur.

c. Hac adayların hak ve yükümlülüklerini açıklamaktadır.

d. Hac denetim organının yönetim mekanizmasının, teftiş ve raporlama prosedürlerinin açıklanmaktadır.

Yukarıdaki hususların dikkate alınmasına istinaden, Endonezya Hükümeti Hac mali yönetimi ile ilgili 2014 yılında 6698 sayılı Kanunu çıkarmıştır. Kanunda, "Birikmiş Hac fonlarının, kaliteli Hac hizmetlerini desteklemek için istifade edilecek faydaların değerini artırma potansiyeline sahip olduğu" şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. Bu nedenle hükümet, hac finansmanını şer'i ilkelerine dayandırılarak, maksimum getirileri göz önünde bulundurarak yatırım yoluyla şeffaf ve modern bir şekilde yönetmek için özel ve bağımsız bir kurum kurma girişiminde bulunmuştur. Ayrıca, bu kurumun kurulması, hac fonlarının yönetimi ve hac uygulaması konusunda din bakanlığında karışıklığının önlenmesini de amaçlamaktadır.

Üç yıl sonra hükümet 2017 tarihli 34 Sayılı Kanun'un 3'üncü maddesini ve Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliğini No.110 / 2017 tarihli 2. maddesini oluşturduktan sonra, hükümet resmi olarak bağımsız ve doğrudan Cumhurbaşkanına ve Halk Temsilci Konseyine karşı sorumlu kamu tüzel kişiliği olan bir Hac Mali Yönetim Kurumu kurmuştur. Bu kurum, cumhurbaşkanı tarafından atanan ve göreve alınan profesyonel uzmanlardan meydana gelen en az beş kişiden oluşan icrâ ve denetleme organından oluşur.

Şekil 1.1. : BPKH icrâ organın idari yapısı[31]

BPKH'nin idari yapısının en üst düzey organı, icrâ ve denetim organı'dır. Bu organ, BPKH'nin stratejik politikalarını belirler ve faaliyetlerini denetler. İcrâ organın başkanı ve yardımcı üyeleri cumhürbaşkan tarafından atanır, denetim organında ise Endonezya Ulema Konseyi (MUI) ve diğer ilgili kuruluşlardan seçilmiş üyeler yer alır. Bu yapı, BPKH'nin temel hedeflerini ve hedeflerine ulaşmak için izlenecek yolları belirler. BPKH'nin icra organı ise fonların günlük yönetimi, yatırımları ve operasyonel faaliyetleri ile ilgilenir. Genel müdür, Başkan Yardımcıları ve diğer birimlerin yöneticilerinden oluşur. Bu organ, BPKH'nin stratejik hedeflerini hayata geçirmek için yönergeler belirler ve faaliyetleri denetler. Aynı zamanda, hac adaylarına hizmetlerin düzenli bir şekilde sunulmasını sağlar ve finansal performansı izler.

BPKH, etkinlik ve uygunluk açısından faaliyetlerini denetlemek için bir İç Denetim Birimine sahiptir. Bu birim, kuruluşun iç kontrol sistemlerini değerlendirir ve riskleri izler. Ayrıca, BPKH'nin faaliyetlerinin yasalara ve yönetmeliklere uygunluğunu sağlar. Hukuki ve idari konularla ilgili olarak BPKH, özel bir Hukuk ve İdari Birime sahiptir. Bu birim, kuruluşun yasal mevzuatlara uygun olarak faaliyet göstermesini sağlar ve hukuki danışmanlık sağlar. Aynı zamanda, BPKH'nin idari işlerini yönetir ve kuruluşun iç ve dış ilişkilerini düzenler. Mali ve yatırım faaliyetleri departmanı ise BPKH'nin en önemli alanlarından biridir ve bu nedenle bir Mali ve

[31] BPKH. (2019). Apa Dan Bagaimana Investasi Dana Haji. a.t. 17 Hazıran 2023. https://bpkh.go.id/wp-content/uploads/2023/05/Buku-Apa-Bagaimana-Investasi-Keuangan-Haji-BPKH.pdf

Yatırım Birimi'ne sahiptir. Bu birim, fonların toplanması, yatırımların yönetimi ve hacı adaylarına hizmetlerin sağlanmasıyla ilgilenir. Uzmanlar, fonların etkili bir şekilde değerlendirilmesi için yatırım stratejileri oluşturur ve risk yönetimi uygular.

BPKH'nin idari yapısı, Endonezya'nın hac ibadeti için toplanan fonların etkili bir şekilde yönetilmesini sağlar. Etkinlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri, BPKH'nin yönetim süreçlerinin temel taşlarını oluşturur. Bu yapı, hacı adaylarına daha iyi hizmetler sunmak ve Endonezya'nın hac fonunun sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla sürekli olarak güçlendirilmektedir. Sonuç olarak, BPKH'nin idari yapısı, Başkan ve Denetim Organı, İcra Organı, İç Denetim Birimi, Hukuk ve İdari Birim, Mali ve Yatırım Birimi gibi birçok önemli birimden oluşmaktadır. Bu yapı, Endonezya'nın hac fonunun etkili bir şekilde yönetilmesini ve hacı adaylarına kaliteli hizmetler sunulmasını sağlamak için çalışır.

1.2.2. Endonezya Hac Fonlarının Yönetimi ve Geliştirme süreci

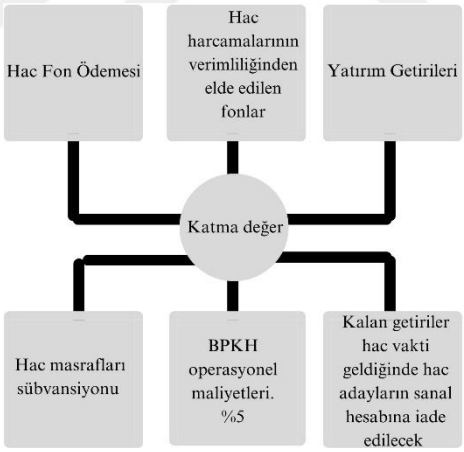
BPKH kurulmasından önce 1999 tarihli 17 sayılı yasaya göre hac fonları doğrudan Din Bakanlığı tarafından yönetilmekte iken yatırımı düşük risk seviyesine sahip araçlarla sınırlıydı. Din Bakanlığı öncellikle, Hac fonlarını şer'i vadeli mevduatları, sukuk ve devlet'in şer'i menkul kıymetleri olmak üzere üç yatırım aracına yatırma yetkisine sahiptir. Daha sonra Diyanet İşleri Bakanlığı tarafından Hac fonlarının yerleştirilmesi ve yatırımı sadece iki araca odaklanır, yani yönetilen toplam Hac fonlarının %65'ini kapsayan şer'i vadeli mevduata geri kalan ise %35'i sukuk enstrümanlarına sevkedilir.

İhracı devlet tarafından garanti edilen mevduat veya sukuk şeklindeki İslami bankacılık araçlarına yatırım yapmak gibi sıfır risk olduğu söylenebilir. Ancak düşük riskli yatırımlar da düşük getiri sağlayacaktır. Bu nedenle o dönemde hac fonları geliştirmek biraz zordu, çünkü hükümet hac düzenleyici olarak Din Bakanlığı'nın hac fonla ilgili ticari faaliyetlerde bulunması kısıtlandı. Ayrıca, düzenleyen bir kanun olmadığından dolayı reel sektöre veya diğer iş sektörlerine yatırım yapılması da mümkün değildir. O dönemin hac fonların yönetmenin odaklandığı nokta, hac fonlarının değerini enflasyonun etkisinden ve dolar üzerindeki Rupiah baskıdan korumaktı. Çünkü hac ibadeti sürecinde, hac masraflarının ödemeleri Rupiah para

birimiyle az kullanmakla birlikte uçak bileti, Mekke ve Medine'de ulaşım, konaklama, yeme-içme finansmanı gibi neredeyse %90'ı dolar para birimiyle kullanmaktadır.

2018 tarihli 5 sayılı hükümet yönetmeliğinin Cumhurbaşkanı Joko Widodo tarafından imzalanmasından sonra, hac fonlarının yönetimi resmi olarak BPKH tarafından devralındı. Yönetmelik, önceki hac fonu kanununun, yani hac fonlarının uygulanması, yerleştirilmesi ve yatırımına ilişkin 2014 tarihli 34 Sayılı Kanunun uygulamasını detaylandırmaktadır. Hac fonlarının yönetimi BPKH tarafından devralındıktan sonra, hac fonlarının tahsisi ve yatırım kapsamı genişledi. Böylece BPKH, kârının değerini optimize etmek amacıyla hac yatırım portföyünü değiştirdi. Kanun ve yönetmeliklere uygun olarak hac finansal yatırımı aşağıdaki gibi çeşitli yatırım araçları şeklinde gerçekleştirilebilir:

a. Şer'i kıymetli evraklar
b. Kıymetli madenler
c. Hacla ilgili doğrudan yatırımlar
d. Diğer yatırımlar

Resim 1.1 : BPKH iş modelinin şeması

BPKH tarafından hac fonu yatırımının uygulanma esasları da Hükümet Yönetmeliği'nden ayrılamaz. Hac için yatırım fonlarının tahsisine ilişkin sınırlamalar sağlayan 2018 tarihli 5 sayılı Kanun aşağıdaki şekildedir:

a. Kıymetli madenlere yapılan yatırım, yatırım için yerleştirilen fonlarından %5'ini aşmayacaktır.

b. Hac ibadetiyle ilgili doğrudan yatırım, yatırım için yerleştirilen fonlardan %20'sini aşmayacaktır.

c. Diğer yatırımlar, yatırım için yerleştirilen fonlardan %10'u aşmayacaktır.

d. Kıymetli evraklara yatırımlar, hac finansmanının toplam yerleşiminden, kıymetli madenler, doğrudan yatırım ve diğer yatırımlar biçimindeki yatırım miktarının çıkarılmasıyla kalan değerdir.

Yatırım esaslarına bağlı olmanın yanı sıra, BPKH'nın hac fonları için her yıl haccın toplam maliyetinin 2 katı tutarında likidite sağlaması da gerekmektedir. Böylece, şu anda biriktiren hac fonların toplamı Rp.158 trilyon ve devlet tarafından düzenlenen hac masrafların yıllık maliyeti Rp.15 trilyon ise, o zaman BPKH iflas nedeniyle haccın yola çıkmaması gibi en kötü olasılığı önlemek amacıyla minimum IDR 30 trilyon likidite sağlamalıdır (BPKH, 2019). 2022 yılına kadar BPKH tarafından yönetilen Hac fonlarının miktarı 163 trilyon IDR'ye ulaşmıştır ve her yıl artmaya devam edecektir. Yönetilen fon miktarı, yatırım getirileri, bağış fonları veya Hac'ın kalan operasyonel maliyetleri ve hacıların fonlarının mevduatlarından oluşmaktadır. BPKH tarafından yönetilen Hac fonlarının 2012'den 2019'a kadar her yıl ortalama %9,4 oranında büyümesinin yanı sıra her yıl %9,4'lük bir artış öngörülmektedir.

1.3. Hac Fon Yönetimine İlişkin 2014 Tarihli 34 Sayılı Kanunun İncelemesi

Farz olan hac ibadeti, bedenen, zihnen ve maddi yönden gücü yeten her müslüman'ın ömründe bir kez yerine getirmesi gereken İslam'ın beşinci şartı konumundadır. Bu arada, haccın devlet kapsamındaki konumu, devletin ilk ilkesi olan "Bir ve Tek Allah'a iman" esasına dayanan Pancasila[32] ile yakın bir ilişki içinde ve aynı zamanda 1945 anayasasının, devletin her vatandaşa kendi inançlarını yerine getirmesini garanti ettiği anayasasının bir temsilidir. Başka bir deyişle, hükümet, Endonezya'nın müslüman vatandaşlarının hac ibadetlerini güvenli, rahat ve düzenli bir şekilde yerine getirebilmeleri ve böylece hacı adayların islam şeriata göre ibadetlerini yerine getirebilmeleri için kamu hizmetlerini sağlamakla yükümlüdür. 2014 yılında

[32] "Pancasila", Endonezya'nın beş temel ilkesine verilen addır. Endonezya'nın bağımsızlık mücadelesinin ardından 1945'te kabul edilen anayasada yer alan Pancasila, ülkenin temel değerleri ve ideolojisi olarak kabul edilir.

çıkarılan 34 Sayılı Kanun ile hac fonlarının yönetimi için özel ve bağımsız bir kurumun kurulması da bu hizmeti gerçekleştirme çabalarının kanıtlarından biridir.

Hac fonlarının yönetimine ilişkin 34 sayılı Kanunun 17 Ekim 2014 tarihinde çıkarılması, Endonezya'da Hac yönetiminde yeni bir gelişme çağına girdi. Bundan önce Hac fonlarının yönetimi Diyanet Bakanlığı'nın kontrolün altında olup yatırım yönetimi alanında insan kaynağı eksikliği nedeniyle sadece tahvil ve depozito şeklinde yatırılmaktadır. Hükümetin sukuk geliştirmesi ve Diyanet Bakanlığının hac fonlarına yatırımı optimize etmek için ek araçlara ihtiyaç duyması nedeniyle, 2009 yılında Din Bakanlığı Maliye Bakanlığı ile ilk kez Hac fonu sukuku ihraç etmek üzere bir mutabakat zaptı imzaladı. Ancak bu yine de hac fonlarının yatırım ihtiyacını karşılayamamaktadır, çünkü hac fonları ne kadar yatırılırsa yatırılsın aynı zamanda hacı adaylarının mevduatlarından biriken fonlar da artmaktadır. Hükümet giderek büyüyen hac fonlarının birikmesi sorununu çözmek için bir çözüm bulması gerekir.

2014 tarihli 34 Sayılı Kanun kapsamında daha ideal, hesap verebilir ve şeffaf bir hac mali yönetiminin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla hac maliyesini yönetmek için özel bir kurum kurulmuştur. Bu aynı zamanda, daha önce birlikte yönetilen ve doğrudan Diyanet Bakanlığı'nın yetkisi altında olan hac organizasyonu ile hac fonlarının yönetimi arasındaki ayrımı da ifade etmektedir. 34 Sayılı Kanun BPKH'ye hac fonlarını yönetme yetkisi vermesinin yanı sıra, sadece hac organizasyonu bağlamında değil, ekonomik ve ulusal kalkınma açılarından da büyük bir etkiye katkıda bulunmuştur. Hac fonlarının yönetiminden olumlu etkilenen kurumlar arasında İslami finans sektörü yer almaktadır, çünkü BPKH tarafından bugüne kadar yapılan yatırım şekli islami enstrüman olan sukuk şeklindedir.

2014 tarihli 34 Sayılı Kanun, genel olarak, bağımsız bir hac finansmanı yönetim organının kurulmasını, yatırım ilkelerini, fon ödemelerinin alınmasını ve yönetimi içeren hac finansmanını düzenlemektedir. Yatırım araçları aracılığıyla yönetilen hac fonlarının getirileri, karlar, hac organizasyonu için hizmetlerin kalitesini ve sübvansiyonlar yoluyla maliyet verimliliğini artırmak için kullanılır. Hac mali yönetimi BPKH tarafından kurumsal ve kar amacı gütmeyen bir şekilde yürütülür. Ayrıca BPKH, Hac maliyesinin yönetimini optimize etmek için hem ulusal hem de uluslararası diğer kurumlarla işbirliği yapma yetkisine sahiptir. Öte yandan, bpkh'nin işletme maliyetlerine ilişkin olarak, işletme maliyetlerinin, %5'ten fazla olmayan

yatırım getirilerinden elde edilen katma değer veya kazançların değerinden kaynaklandığı kanunda düzenlenmiştir. Aşağıda, BPKH'nin işlevlerini, yetkilerini, haklarını ve yükümlülüklerini açıklayan 2014 tarihli 34 sayılı kanunun birkaç önemli maddesi bulunmaktadır.[33]

BPKH'nin işlevini açıklayan hususar yasa 23. maddede yer almaktadır :

a. Hac Finansmanının alınmasını, geliştirilmesini ve harcanmasını planlamak.

b. Hac Finansmanının alınması, geliştirilmesi ve harcamalarını gerçekleştirmek.

c. Hac Maliyesinin gelişiminin yanı sıra harcamaları kontrol etmek ve denetlemek, ve

d. Hac Finansmanının alınması, geliştirilmesi ve harcamalarının uygulanması için raporlama ve hesap verebilirliği sağlamaktır.

BPKHnin yetkisini açıklayan yasanın 24. Maddesine göre BPKH aşağıdaki yetkilere sahiptir:

a. Hac Finansmanını şer'i ilkelerine, sağduyuya, güvenliğe ve değer avantajlarına göre yerleştirmek ve yatırım yapmak, ve

b. Hac fon yönetimi bağlamında diğer kurumlarla işbirliği yapmak.

BPKH'nın hak ve yükümlülüğü ise BPKH, Madde 22 ve Madde 23'te belirtilen görev ve işlevleri yerine getirmek için hac finansmanı'nın faydalarının değerinden kaynaklanan Hac Finansmanı yönetim programının uygulanması için operasyonel fonlar alma hakkına sahiptir. Yükümlülüğü 26. Maddesine göre 22. ve 23. maddelerde atıfta bulunulan görev ve işlevleri yerine getirmek için BPKH'nin aşağıdakileri yapması gerekir:

a. Hac Cemaati'nin yüksek menfaati ve Müslüman Ümmetin menfaati için hac fonunu şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde yönetmek;

b. 6 (altı) ayda bir periyodik olarak performans, finansal durum, varlıklar ve gelişim sonuçları hakkında medya aracılığıyla bilgi vermek;

[33] Endonezya Cumhuriyeti Hac ibadeti ile ilgili 2008 tarihli 13 sayılı kanun. (Çevrimci). a.t. 10 Mayis 2023. https://dpr.go.id/dokjdih/ document/uu/UU_2008_13.pdf

c. Her bir adayların sanal hesabı aracılığıyla BPIH'nin değeri ve/veya Özel BPIH avantajları hakkında bilgi sağlamak;

d. geçerli muhasebe standartlarına uygun olarak defter tutmak;

e. 6 (altı) ayda bir periyodik olarak Bakana ve DPR'ye Hac Maliyesi yönetiminin uygulanması hakkında rapor vermek;

f. BPIH ve/veya Özel BPIH depozitolarının faydalarının değerini her bir Hac Hacısının sanal hesabına periyodik olarak ödemek; ve

g. Cari yılın Özel BPIH ve/veya BPIH'sinin belirlenmesinden Özel BPIH ve/veya BPIH depozitolarının bakiyesindeki farkı Hac adayların hesabına iade etmektir.

Bunun dışında, bu yasaya dayalı olarak, BPKH'nin Hac fonlarının yönetimini denetlerken uyması gereken en az 10 ana ilke vardır. Birincisi, İslami Şeriata uygun olarak, Hac fonu yatırımı ana faaliyet alanı İslami Şeriat ile çelişmeyen sektörlerde yönetilmelidir. İkincisi, güven ilkesi. Buradaki vekaletten kastedilen, emanet olarak yatırılan hac fonlarının tam sorumlulukla yönetilmesi gerektiğidir. Üçüncüsü bağımsızlık ilkesidir, BPKH bağımsız bir kurum olarak politika yönünü belirlemede dış müdahaleden bağımsız, tarafsız ve keyfi olmamalıdır. Dördüncüsü, maslahat ilkesi, hac fonlarını yönetmenin katma değerinin hacı adayların yararına öncelik vermelidir. Beşincisi fayda ilkesidir, Bu ilke hacı adaylara fayda sağlamak ve döviz enflasyonu tehlikesini önlemek için uygulanmaktadır. Altıncısı, hac fonlarının yönetim organı olarak bpkh'nin mümkün olduğu kadar çok servet arayarak kendini zenginleştirmesine izin verilmeyen kar amacı gütmeyen ilkedir. Yedinci, ihtiyat ilkesi. Hac fonlarının yönetimi, yatırım risklerini göz önünde bulundurmalı ve Hac fonlarını yalnızca mümkün olan en düşük riske sahip sektörlere yatırmalıdır. Sekizincisi profesyonellik ilkesidir, bu da BPKH üyelerinin yetkinliğe göre ve kendi alanlarındaki profesyonellerden seçilmesi gerektiği anlamına gelir. Dokuzuncusu, hac fonlarının yönetiminin şeffaf olması, düzenli performans raporları olması ve genel halk tarafından erişilebilir olması gerekmektedir. Ve son olarak onuncusu hesap verebilirlik ilkesidir. Hac fonlarının yönetiminin hem etik hem de yasal olarak tam sorumlulukla gerçekleştirilmektedir.

1.4. 2014 Tarih ve 34 Sayılı Kanunda Yer Alam Bağımsız Ve Kâr Amacı Gütmeyen Kavramının Analizi

2014 tarihli 34 sayılı Kanun'da yer alan ve Hac fonlarının yönetimine ilişkin ilkeleri içeren maddelere dayanarak, Hac yönetim sisteminin İslami ilkelerinden, verimlilikten, şeffaflıktan, hesap verebilirlikten, bağımsızlıktan, kar amacı gütmeden, dikkatlilikten ve maslahatı öncelik vermekten ayrılamayacağı sonucuna varılabilir. Dikkat edilirse kanunda belirtilen esaslarda bir sıkıntı yok gibi görünüyor. Ancak daha detaylı incelendiğinde, 20. maddenin 3. ve 4. numaralarında "BPKH bağımsızdır ve bakan aracılığıyla Cumhurbaşkanına karşı sorumludur ve BPKH tarafından hac mali yönetimi kurumsal kâr amacı gütmeden yürütülür" açıklandığı üzere kâr amacı gütmeyen kuruluş olma ilkesi ile BPKH'nin bağımsız bir kuruluş olma statüsü ilkede çelişkiler veya tutarsızlıklar olduğu görülmektedir.

Bir devlet bağımsız bir kurum oluştururken en azından sosyolojik ve idari gerekçelere dayanmaktadır. Sosyolojik sebeplerle bir ülkenin daha karmaşık faaliyetlerin gelişimini deneyimleyeceği ve böylece devletin daha spesifik görev veya işlevlerinin yerine getirilmesinde yer almak için ek araçlara ihtiyaç duyacak, ya da mevcut sorunları çözemeyeceği düşünülen hükümet ortamındaki mevcut bürokratik koşulların taleplerinden de kaynaklanabilir. İkincisi ise idari nedeni olan, bir hükümetin görevlerinin daha etkin, verimli olması ve suistimallari önlenmesi amacıyla bağımsız bir kurum kurulabilir. 34 sayılı Kanun'un 20. maddesine göre bağımsız bir kurum olan BPKH, Diyanet Bakanlığı aracılığıyla doğrudan Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Bağımsız bir kurum kavramından söz edildiğinde, kurumlar arası bürokraside BPKH Diyanet Bakanlığı aracılığıyla değil, doğrudan milletvekillere karşı sorumlu olmalıdır. Eğer BPKH Diyanet Bakanlığı aracılığıyla sorumluysa veya Diyanet Bakanlığı'nın bir kademe altında kurumsal bir dereceye sahipse, BPKH'nin uyguladığı politikaların müdahale edebilmesi mümkündür. Öyle ki, Diyanet İşleri Başkanlığını hac ibadetinin düzenlenmesinde aynı anda düzenleyici, işletici ve denetleyici konumuna getirecektir. Bunun aynı zamanda hac mali yönetim sisteminin zayıflığı üzerinde bir etkisi olabilir çünkü hükümette iktidarda olanların hac mali yönetimini siyasallaştırması için fırsatlar yaratabilir.

Hac fon yönetim sisteminin 2008 yılında Din Bakanlığı'na bağlı olduğu zamanı dikkate alarak, haccın düzenleyicisi olması gereken Diyanet Bakanlığı, aynı anda hac

ibadeti öperatörü ve hac fon yöneticisidir. Öyle ki, Endonezya'da Hac ibadetinin uygulanmasında bazı kötü yönetim vakaları ve hac fonlarının yönetimi üzerinde kontrol zayıflığı yaşanmıştır, bu da kutsal şehirler olan Mekke ve Medine'de hac hizmetlerinin kalitesi zayıf olmasına neden olmuştur. Buna ek olarak, hac fonlarının yönetiminin gözetim zayıflığı, 1999-2003 döneminde din bakanının karıştığı hac fonu yolsuzluğu ve 2010-2013 hac döneminde din bakanının karıştığı hac fonu yolsuzluğu gibi meydana gelen birkaç hac fonu yolsuzluğu vakası gibi, iktidardakiler için bir yolsuzluk alanı haline gelme potansiyelini ortaya çıkarabilir.[34]

İkinci çelişki ise, hac fonlarının kar amacı gütmeden yönetilmesinin ilkesidir. 2014 tarihli ve 34 sayılı kanunun açıklamasına göre "kar amacı gütmeyen" ilkesinden kastedilen maksad, Hac fonun yönetimi yöneticiye herhangi bir temettü dağıtılmadan, elde edilen kâr hacı adaylarına ve müslüman toplumunun menfaatine maksimum fayda sağlamak için kullanılan yatırım araçları ile gerçekleştirilir. Kâr amacı gütmeme ilkesi, temelde minimum riskle maksimum kâr elde etmeyi amaçlayan yatırım anlayışına aykırıdır. Kâr amacı gütmeyen kuruluş kavramı, genellikle bir ülkenin hükümet politikasını destekleme veya toplumda sıklıkla ortaya çıkan sorunları çözme amacına sahip ve getiri odaklı değildir. Bu tür kuruluş varlığı devlet için faydalıdır çünkü kar amacı gütmeyen kuruluşlar finansmanının kaynağının da topluluktan geldiği, hükümetin toplumun refahını iyileştirme görevine yardımcı olur.

BPKH kurulmasının amacı hac fonlarını yatırım yaparak ve böylece elde edilen katma değeri hacı adaylara ve müslümanlar için maksimum düzeyde fayda sağlamaktadır. BPKH'nin asıl görevi hac fonlarını yönetmek ve yatırım yapmaksa, o zaman kar amacı gütmeyen prensibi sınırlama ile gerek yoktur. Çünkü bu koşulu ile, yatırım araç sınırlamalarının ve yatırım getirilerini etkileyebilir. Hatta 160,2 trilyon IDR'ye ulaşan muazam bir sermaye sahipliği potansiyeliyle, kâr amacı gütmeyen bir kurum oluşturmaya veya sadece hac fonlarını katılım bankalarda depozito veya sukuk gibi yatırım araçlarına yatırmaya karşılaştığında, BPKH'nın sahip olduğu sermaye ile

[34] Aziz Zakirudin, M. 2021. Problematika Regulasi Pengelolaan Dana Abadi Umat. Media Syari'ah Dergisi. 23(1). s.36-54. Doi : 10.22373/jms.v23i1.9494

Malezya'daki Tabung Haji Kurumu gibi bağımsız ve daha kapsamlı yönetilebilen bir özel katılım banka veya bağımsız bir finans kurumu inşa etmek daha kârlı olabilir. [35]

1.5. BPKH'nın Yatırım Yaptığı Enstrümanlar

BPKH verilerine göre, son 9 yılda Endonezya'da hac maliyeti her yıl %8,17 artış gösteriyor. Hac giderlerinin %46 uçuş, %34 konaklama ve ulaşım, %6 yemek ve %14 diğer yurt içi giderlerin tahsis detayları ile, dört harcama bileşeninden yalnızca diğer yurt içi harcamalar Rupiah para birimini kullanır. [36] Diğer üç harcama bileşeni ise ABD doları ve Suudi Arabistan Riyalı cinsindendir. Hac maliyetinin artmasına neden olan ana unsur ise uçak biletlerine yapılan harcamaların maliyetidir. Bilet fiyatlarındaki artış, yakıtın maliyetlerinin artması ve Rupiah kurunun zayıflamasından kaynaklandı. Rupiah'ın ABD Doları ve Suudi Arabistan Riyali karşısındaki performansına göre, Rupiah döviz kuru büyük küresel ekonomik belirsizliğin ortasında yüksek dalgalanmalar yaşamaya devam ediyor. 2010'dan 2022'ye kadar, Rupiah ABD Doları ve Suudi Arabistan Riyali karşısında %64 değer kaybetti (8991 IDR=1 USD'den 14.000 IDR=1 USD'ye).[37] Rupiah'ın ABD Doları ve Suudi Arabistan Riyali karşısındaki döviz kuru istikrarsız kalırsa, yapılması gereken hac maliyetleri giderek belirsizleşecektir. Bu, hacı adayları ve hükümet tarafından ödenmesi gereken Haccın daha yüksek maliyetlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Muhtemel hacı adaylarından alınan ilk mevduat fonları etkin ve verimli bir şekilde yönetilebilirse, hac maliyetinin belirlenmesinde döviz kuru riski tahmin edilebilir. Bunlardan biri de çeşitli uygun yatırım araçlarıyla hac finansal yatırımları yapmaktır. Düzenlemelere göre, hac finansal yatırımları çeşitli yatırım araçları şeklinde şu şekilde yapılabilmektedir: şer'i kıymetli evraklar, kıymetli madenler, doğrudan yatırımlar ve diğer yatırımlar.

---

[35] Nazri, R. (2013). Bank Haji Indonesia : Optimalisasi Pengelolaan Dana Haji Untuk Kesejahteraan Jama'ah Haji Indonesia (Sebuah Gagasan). Khazanah: Jurnal Mahasiswa, 6(1), 13–26. https://doi.org/10.20885/khazanah.vol6.iss1.art2

[36] BPKH. Apa & Bagaimana Investasi Keuangan Haji. (b.t.). 25 Şubat 2023. https://bpkh.go.id/cdn/uploads/2023/05/Buku-Apa-Bagaimana-Investasi-Keuangan-Haji-BPKH.pdf

[37] Endonezya Merkez Bankası. a.t. 17 Temmuz 2023. https://www.bi.go.id/id/statistik/informasi-kurs/transaksi-bi/default.aspx

1.5.1. Şer'i Kıymetli Evraklar

BPKH, katılım bankacılık dışında yatırım yapmaya başladığından beri, hacılara ait fonları, bu enstrümanın düşük risk oranına sahip olduğu düşüncesiyle devlet şer'I (yani İslam ilkelere uygun) menkul kıymetlerine yatırır. Çünkü bu tür finansal araç devlete ait olduğundan devlet güvencesi altında olacaktır. 2018 tarihli PBPKH No. 5'in 11. Maddesi uyarınca, menkul kıymetler şeklinde Hac Finansal Yatırımları şunları içerir:

- Merkezi hükümet tarafından ihrac edilen devlet şer'i menkul kıymetleri, veya Endonezya Hac Fonu Sukuku olarak bilinir (SDHI/Sukuk Dana Haji Indonesia)
- Endonezya Merkez Bankası tarafından ihraç edilen Şer'i Menkul Kıymetler
- Finansal Hizmetler Kurulu (OJK) tarafından düzenlenen ve denetlenen şer'i menkul kıymetler. (2018 Madde 28 Paragraf 1 PP No. 5) şunları içerir: 1) borsada işlem gören şer´i payları; 2) sukuk 3) şer'i yatırım fonları; 4) İslami varlığa dayalı menkul kıymetler; 5) İslami gayrimenkul yatırım fonları.

Endonezya Hac Fonu Sukuk enstrümanlarına yapılan yatırımın elde edilen kâr yıllık %5 ile %9 arasındadır ve aylık olarak sabit bir değer üzerinden ödenir. BPKH ayrıca hac fonlarını, alınıp satılabilen PBS serisi veya Proje Bazlı Sukuk gibi diğer sukuk serilerine de yerleştirir. BPKH, alınıp satılabilir enstrümanları elinde bulundurarak likiditesini yönetmede daha esnek olabilir, çünkü ikincil piyasa yoluyla herhangi bir zamanda itfa edilebilir (BPKH, 2019).

Halihazırda, devlet şer'i menkul kıymetleri portföyü, hac fonlarına yatırım yapmak için BPKH'nin ana odak noktası olmaya devam ediyor. Bunun nedeni aracın uygun getiri beklentilerine sahip olması, güvenlik, ihtiyat, faydaların değeri ve likidite göz önünde bulundurularak şer'i ilkelerine göre belirlenmiş kriterler ve düzenlemelere uymasıdır. Ayrıca SDHI'nin uygun bir yatırım aracı olmasının nedeni, yatırımcıların ihtiyaçlarına göre kısadan orta vadeye kadar alternatif bir süreye sahip olmasıdır. SDHI yatırım garantilerinin biçimi veya dayanak varlıklar olarak bilinenler, genellikle kiralama sistemi gibi icare sözleşmeleriyle yürütülen Din Bakanlığın altında devlet

projeleridir. O dönemin elde edilen fonlar hükümet tarafından devlet projelerini finanse etmek için kullanılır, vadesi gelince anaparanın tamamı ve getirisi iade edilir.

Kümülatif olarak, 2019 yılına kadar SBSN'ye yatırılan hac fonları 62 trilyon IDR'ye ulaşmıştır. Maliye Bakanlığı verilerine göre, hükümet en erken 7 Mayıs 2009 tarihinde olmak üzere toplam 30 seri SDHI ihraç etmiştir. Bu arada, SDHI'nın en uzun vade 13 Ağustos 2029'a kadardır. En yüksek SDHI türü olan SBSN'nin nominal ihracı 6 trilyon IDR değerindeki SDHI-2014D serisi olup 11 Şubat 2011 tarihinde ihraç edilmiş ve 11 Şubat 2014 tarihine kadar vadesi bulunmaktadır. Bu SDHI serisi SBSN enstrümanının getirisi yıllık %5 ile %9 arasındadır ve aylık olarak sabit bir değerle ödenir. SDHI serisinin dayanak varlığı ise uçuş hizmetleri, ikram hizmetleri ve hacılar için konaklamadan oluşan hac hizmetleridir.

BPKH ayrıca Hac Fonlarını, ticareti yapılabilen PBS serisi sukuk veya Proje Bazlı Sukuk gibi diğer SBSN serilerine de yerleştirmektedir. BPKH, alınıp satılabilir enstrümanları elinde tutarak likiditesini daha özgürce yönetebilmektedir, çünkü ikincil piyasa yoluyla herhangi bir zamanda itfa edilebilmektedir. Böylece, Hac fonlarının SBSN'de plasmanı daha çeşitlidir.

Tablo 1.2. 2018 ile 2019 yıllarında şer'i kıymetli evraklara yatırım ve katılım bankada yerleştirme yatırımın karşılaştırması.

	Katma değer (RP trilyon)		Ana sermaye		Katma değer (%)	
Yatırım aracı	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Katılım bankada yerleştirme	3,1	2,98	65,43	54,30	4,57	5,42
Şer'i kıymetli evraklara yerleştirme	2,6	4,39	46,92	70,05	6,30	6,86
Toplam	5,7	7,37	112,35	124,35	5,31	6,23

Kaynak : BPKH, Investasi Surat Berharga (Kıymetli Evraklara Yatırımlar)[38]

[38]Investasi Surat Berharga BPKH. 2021. a.t. 18 Temmuz 2023. https://bpkh.go.id/cdn/uploads/2021/07/BUKU-INVESTASI-SURAT-BERHARGA-BPKH.pdf

2018'deki yatırım performansı 2019 ile kıyaslandığında, getiri faydalarının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. BPKH, 2019 getirilerinde 2018'e göre yüzde 17,3'lük bir artış kaydederek 5,70 trilyon Rp'ye ulaşmıştır. Getiriye en büyük katkı, toplam getirinin yüzde 59,6'sı ile SBSN'ye yapılan yatırımdan gelmiştir.

1.5.2. Kıymetli Madenler

Dünya Altın Konseyi'nin araştırmasına göre altın, döviz kuru dalgalanmalarına karşı bir para birimi hedge işlevi görüyor ve aynı zamanda diğer emtialara kıyasla uzun vadede değerini daha iyi koruma yeteneğine sahip olduğu kabul edilebilir. Serbest piyasada altın bir fiyat değerine sahip olduğu için para birimi olarak kabul edilebilir. Serbest piyasada altının değeri, ülkelerin dolar, yen veya euro gibi para birimine karşı dalgalanır. Öyle ki altının ABD doları ile yakın bir ilişkisi vardır. Bunun nedeni, uluslararası ticarette altının genellikle ABD doları kullanılarak alınıp satılmasıdır.

Enflasyonist baskılara karşı dayanıklı olan altının değerinin gücünü görerek, artı hac ibadetini gerçekleştirmenin maliyeti çoğunlukla dolar cinsinden dolayı, bu nedenle BPKH altını bir yatırım aracı haline getiriyor. Altın yatırım şekli Hajj Finansal Yatırım 2018 tarihli PBPKH No.5 Madde 4'te düzenlenmiş olup yatırılabilecek toplam hac fonunun maksimum sadece %5'i ve yalnızca iki şekilde yapılabilir. Birincisi, yurt içinde üretilen ve/veya satılan sertifikalı külçe altınların şeklidir. İkincisi, finansal hizmetler otoritesi tarafından denetlenen bir şirket tarafından yönetilmesi şartıyla altın hesabı şeklindedir.

1.5.3. Hac ile İlgili Doğrudan Yatırımlar

Doğrudan yatırım, şirketin iç yönetiminde etkin bir söz sahibi olmak amacıyla krediler sağlayarak veya ticari faaliyetlerini finanse ederek üretim sektörüne doğrudan özkaynak katılımıdır. 2011 tarihli 49 sayılı Hükümet Yönetmeliği, doğrudan yatırımın tanımının öz sermaye katılımı ve/veya ticari faaliyetleri finanse etmek için devlet yatırım kurumları tarafından verilen krediler olduğunu belirtir (Witjaksono, 2019). Hac fonlarına bu tür doğrudan yatırım, BPKH'nin yerli ve yabancı şirketlere öz sermaye katılımı yoluyla doğrudan yatırım yapabileceğini belirten 2018 tarihli PBKH No.5 sayılı 16. ve 17. Maddeler yasasının yasal dayanağına uygundur. Bunun yanı sıra,

doğrudan yatırım prosedürü ile ilgili olarak, 2018 tarihli 5. Madde 3. Fıkra PBH No. 5'te açıklanmıştır. BPKH ile doğrudan yatırımlar dört şekilde yapılabilir. Bunlar :

a. Kendi işletme mülkiyeti şeklinde, yani BPKH'nin çoğunluk hissedarına sahip olduğu halka açık olmayan şer'i şirketlerinde hisse senedi katılımı şeklindedir.

b. Özkaynak katılımı şeklinde, yani BPKH'nin çoğunluk hissedarı olmadığı halka açık olmayan şer'i şirketlerinde öz sermaye katılımı şeklindedir.

c. Yatırım İşbirliği şeklinde, yani hisse katılımı şeklinde olmayan ticari işbirliği oluşturmak şeklindedir.

d. Diğer doğrudan yatırım, yani yukarıdakilere dahil olmayan her türlü doğrudan yatırım şeklindedir.

Aşağıdaki tabloda BPKH tarafından yapılabilecek doğrudan yatırım örnekleri gösterilmektedir.

Tablo 1.3. Şu anda BPKH tarafından yapılabilecek doğrudan yatırım sınıflandırması.[39]

No	Yatırım Sektörü	Açıklama	Yatırım Sınıflandırması
1	Ulaşım		
	- Garuda Indonesıa	Havayolu Şirketi	Doğrudan yatırım
	- Pertamina	Uçak Yakıtı	Doğrudan yatırım
	- Devlet içi ulaşım	Kiralık Otobusler Şirketi	Doğrudan yatırım
2	Konaklama		
	- Suudi Arabistan'daki oteller ve Endonezya daki hac hanları	İnşaat, Bakım ve Renovasyon	Doğrudan yatırım

[39] BPKH. Apa Dan Bagaimana Investasi Keuangan Haji. a.t. 23 Şubat 2023 https://bpkh.go.id/cdn/uploads/2021/01/BUKU-APA-DAN-BAGAIMANA-INVESTASI-KEUANGAN-HAJI-BPKH.pdf

Tablo 1.3. Şu anda BPKH tarafından yapılabilecek doğrudan yatırım sınıflandırması.[39]

No	Yatırım Sektörü	Açıklama	Yatırım Sınıflandırması
3	- Tüketim	Mekke ve Medine'de yeme içme şirketi	Doğrudan yatırım
4	- Hac malzemeleri	İhram kiyafetler, valizler, rehber kitaplar	Doğrudan yatırım

Kaynak : BPKH. Apa Dan Bagaimana Investasi Keuangan Haji. a.t. 23 Şubat 2023 https://bpkh.go.id/cdn/uploads/2021/01/BUKU-APA-DAN-BAGAIMANA-INVESTASI-KEUANGAN-HAJI-BPKH.pdf

Yukarıdaki tablo BPKH'nin keşfedebileceği doğrudan yatırımlara bir örnektir. Ulaştırma sektörüne doğrudan yatırımda BPKH, Endonezya'nın ulusal havayolu şirketi Garuda Indonesia'ya veya devlete ait gaz ve petrol şirketi Pertamina'ya öz sermaye katılımı şeklinde yatırım yapabilir. Bu arada, Hac ile ilgili altyapı reel sektörüne yatırım, Hac hostelleri inşa ederek veya Suudi Arabistan'daki otellerle işbirliği yaparak yapılabilir. Buna ek olarak BPKH, ihram bezi, valiz ve diğerleri gibi Hac ihtiyaçları için ekipman sağlamak üzere toplulukla birlikte çalışarak mikro işletme birimi sektörüne öz sermaye katılımı veya finansman yoluyla da yatırım yapabilir..

Doğrudan yatırım biçimindeki hac fonu yönetiminin, menkul kıymetlere yatırıma karşılaştığında kendisinin bizzat avantajları vardır. Bu tür yatırım avantajlardan biri, hac fonları eğer sadece depozito veya sukuk şeklinde katılım bankalarına mevduat olarak yatırılırsa tahsil edilen katma değer oranı doğrudan yatırım ile karşılaştığında büyük değildir. Hac fonlarının sukuka yatırılmasından elde edilen yıllık kârı %5 - %9 arasında değişiyorsa ve vergiden muaf ise, o zaman doğrudan yatırımdan elde edilen kâr, yatırılan sermayenin en az %10-%20'sine kadar ulaşabilir. Halihazırda doğrudan yatırım şeklindeki hac fon yatırımı, hac ibadetinin uygulanmasıyla doğrudan ilgili 4 sektörde mümkündür. Bunlar: hac sırasında gereken ulaşım, konaklama, tüketimi ve hac malzemelerle ilgili sektörüdür.

İKİNCİ BÖLÜM
HAC FON YÖNETİMİNİN DİĞER FONLARLA KARŞILAŞTIRMASI

Hac fon yönetim sistemi, birçok Müslüman ülkede, özellikle hac ibadetini yerine getirmek isteyen Müslümanlar için mali destek sağlamak amacıyla benzer kurumlar tarafından uygulanmaktadır. Her ülkenin veya dinlerin hac fon yönetim sistemi gibi, o ülkenin sosyal, ekonomik ve dini koşullarına uygun olarak farklılık gösterebilir. Ancak temel amaç, bu özel amaçlı fon kuruluşları katılımcılarına istenen gayelerine yardımcı olmak ve hac ibadeti gibi dini görevlerini kolaylaştırmaktır. Endonezya'da BPKH'nin yanı sıra, BAZNAS gibi topluluk kaynaklı fonları yöneten uzmanlaşmış bağımsız kurumlar da bulunmaktadır. Benzer şekilde, diğer ülkelerde de aynı amacı güden ancak farklı şekillerde faaliyet gösteren çeşitli Hac fonu yönetim kurumları bulunmaktadır.

2.1. Hac Fon Yönetiminin Emeklilik Fonları ile Karşılaştırılması

Zekât, İslam'ın beş temel esasından biridir. Kelime anlamıyla "artma" veya "arıtma" anlamına gelen zekât, İslâm bağlamında bir Müslüman'ın sahip olduğu servetin bir kısmını hak sahiplerine verme yükümlülüğünü ifade eder.[40] Zekât, İslâm hukuku tarafından düzenlenmiş bir yükümlülük olup, fakirlere, yoksullara, borçlulara, misafirlere yardım etmek ve köle azat etmek gibi sosyal ve ekonomik amaçları olan bir ibadet şeklidir. Bu arada, sosyal hedefleri toplumda refahı eşit bir şekilde yaymak, sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve Müslüman toplumunun arasındaki dayanışmayı güçlendirmektir.

Dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna sahip bir ülke olarak ve zekâtın Müslüman için zorunlu bir ibadet olması nedeniyle, zekât Endonezya'daki sosyal ve ekonomik sorunları çözme potansiyeline sahiptir. Mevcut Müslüman toplum oranı ve %2,5 zekât yükümlülüğü ile Endonezya'daki zekât potansiyeli 217 trilyon Rupiah'a ulaşabilecektir. Ancak bu kadar büyük bir potansiyele sahip olan zekât, yıllık ortalama

[40] Bkz. Vehbe Zuhayli, El Fikhul İslâm ve Edillatuhu, Dar el- Fikr, Beirut, (2), s. 729; Erkal, M. 2013. Zekât (44, 197-207). İstanbul. TDV İslam Ansiklopedisi.

sadece %0,2 civarında zekât toplayabilmektedir.[41] Bu nedenle, zekâtın başarısını en üst düzeye çıkarmak için, zekâtı sosyalleşme, kabullenme ve dağıtım sürecinden itibaren yöneten hem bireyler hem de kurumlar olarak amil zekâtın rolüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu arada, halihazırda Endonezya'da zekât işleriyle ilgili tüm sorunları çözmek amacıyla kurulmuş BAZNAS adıyla resmi bir kurum bulunmaktadır.[42]

BAZNAS, Endonezya'da zekâtın toplanması, yönetimi ve dağıtımından sorumlu kurumdur. 2001 yılında Endonezya 3. Devlet Başkanı BJ Habibi'nin girişimiyle kâr amacı gütmeyen bir devlet kurumu olarak kurulan BAZNAS, zekât sisteminin etkin ve verimli bir şekilde uygulanması yoluyla sosyal adaleti ve halkın refahını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Endonezya'daki zekât sisteminin yöneticisi ve denetleyicisi rolüne ek olarak, bu kurum aynı zamanda bireylerden, şirketlerden veya diğer kurumlardan zekât toplamaktan ve Kuran-ı Kerimde belirtildiği gibi almaya hakkı olanlara dağıtmaktan sorumludur.

Reformdan sonra Endonezya'nın zekât yönetimi düzenlemelerinin gelişimini biraz gözden geçirecek olursak,[43] ulusal zekât yönetimi reformdan sonra, zekât yönetimine ilişkin 1999 tarihli 38 sayılı Kanun'un çıkarılmasıyla başlayarak önemli değişikliklere uğramıştır. Başlangıçta bireyler arasında özel bir mesele olan zekât, daha sonra devlet tarafından düzenlenen ve yönetilen kamusal bir meseleye dönüşmüştür. Reform döneminden önceki tarihsel sürece bakıldığında, Endonezya'nın bağımsızlığından bu yana zekât yönetimi çoğunlukla bireyler arasında yapılmaktaydı ve bazı düzenlemeler yerel nitelikteydi. Bağımsızlık döneminden Hollanda sömürge döneminde bazı yerlerde zekât ödemesi yasaklanmıştı çünkü Hollandalılara karşı isyan için bir finansman kaynağı olarak görülüyordu.[44].

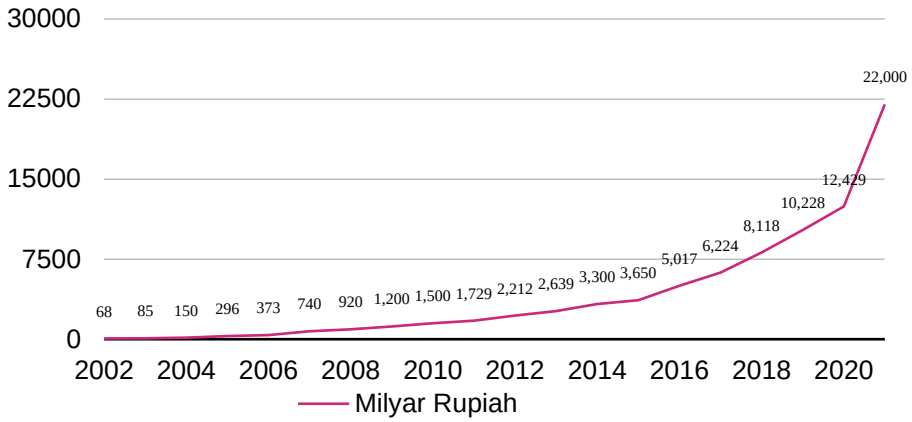
---

[41] Nur Kholid, M. (2018). Keberterimaan Muzaki Terhadap Zakat Crowdfunding di Indonesia. Conference on islamic management accounting and economics. 1, 52-58

[42] BAZNAS, Badan Amil Zakat Nasional kısaltmasından türkçede ulusal zekât ajansı anlamına gelmektedir.

[43] Endonezya'da reform dönemi, 1998 yılında başlayan önemli bir siyasi değişim dönemini ifade etmektedir. Bu dönem, 30 yılı aşkın bir süredir iktidarda olan Başkan Soeharto liderliğindeki otoriter rejimin yıkılmasıyla başlamıştır. Bu dönem, Soeharto'nun istifasının ardından, Endonezya demokratikleşme sürecine girmiştir. Ülkede siyasi reformlar ve hukuki değişiklikler yapılarak demokratik bir siyasi sistem kurulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Endonezya'da çok partili bir siyasi sistemin kurulmasıyla ve farklı siyasi partilerin katılımıyla seçimler düzenlenmeye başlamıştır. Bkz,.Nurfaain, I. (2010). *Sejarah Runtuhnya Orde Baru 1989-1998* (Doktora tezi, UIN Sunan Kalijaga Yogyakarta).

[44] Nasrudin, M. (2015). Silang Kuasa Dalam Pengelolaan Zakat Era Kolonial Belanda. An Nûr Studi Islam Dergisi. 7(2). s. 197-218

Resim 2.1. : 2002 2020 yılları arasında BAZNAS tarafından toplanan fonun gelişimi.[45]

Günümüzde, BAZNAS kurumunun kurulmasından bu yana eskiden bireyler arasında olan zekât ödeme sistemi artık entegre edilmiş ve daha geniş bir kapsama sahip olmuştur.[46] Bireysel zekâttan başlayarak, şirketler, tarım, hisse senedi zekâtları, devlet memurlarının maaşlarından her ay otomatik olarak yüzde 2,5 oranında zekât kesintisi yapılmakta ve BAZNAS'a teslim edilmektedir. Endonezya'nın dünyanın en büyük müslüman çoğunluğuna sahip ülkesi olduğu düşünüldüğünde, BAZNAS tarafından zekat, infak ve dini sadakalardan toplanan fonlar şu anda 14 trilyon Rupiahı aşmış durumdadır ve her yıl artmaya devam ediyor.

Baznas tarafından yönetilen zekât fonlarının yönetimi, BPKH ile karşılaştırıldığında, çeşitli açılardan benzerliklere ve fon yönetimi açısından farklılıklara sahiptir. İkisi arasındaki bazı benzerlikler, her ikisinin de doğrudan başkana karşı sorumlu ve kar amacı gütmeyen bağımsız kuruluşlar olmalarıdır. Yönetmeliklere veya yasalara dayalı olmalarının yanı sıra, İslam ilkelere uygun olarak da yönetilmelidirler. Ayrıca her iki kurum da Müslümanların refahı için kurulmuştur. İki kurum arasındaki temel fark, toplanan fonların yönetilmesine ve yatırım yapılmasına izin verilip verilmemesinde yatmaktadır. Eğer BPKH'nin kurulmasının temel amacı biriken hac fonlarını yatırım yoluyla yönetmekse, BAZNAS ise sadece

[45] BAZNAS. 15 Temmuz 2023. https://pid.baznas.go.id/wp-content/uploads/2020/09/STATISTIK-ZAKAT-NASIONAL-2019.pdf

[46] BAZNAS şu anda sadece zekat toplamaya odaklanmakla kalmayp aynı zamanda infak ve diğer dini sadakaları da kabul etmektedir. Ayrıca BAZNAS, zekât toplama ağını genişletmek için IsDB ile işbirliği kurmuş ve çeşitli crowdfunding platformlarıyla da işbirliği yapmıştır.

zekâtın bir aracısı veya dağıtıcısı olarak kurulur ki bu durumda amil zekât olarak da adlandırılabilir. Ancak zaman geçtikçe BAZNAS tarafından toplanan ve dağıtılan zekat yıldan yıla artmıştır, böylece zekât müstehiklerine daha fazla fayda ve maslahat sağlayacak şekilde zekât fonlarının yönetilebilmesi fikri ortaya çıkmıştır.[47]

Zekât fonlarının geliştirilmesine veya yatırılmasına izin verilip verilmeyeceği konusunda İslâm hukukunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır. Zekât fonlarının yönetilmesinin caiz olup olmadığı konusundaki görüşler, en azından çağdaş âlimlerden Yusuf Qardhawi ve Vehbe Zuhaili'nin düşüncelerine dayanabilir. Vehbe Zuhaili, İslam hukuku anlayışının modern zamanların bağlamı ve ihtiyaçları doğrultusunda yenilenmesi ihtiyacını kabul eden maslahat-ı mürsel'e hukuki yorum yöntemine bağlı olmasına rağmen, zekât konusunda katı bir görüşe sahiptir. Vehbe Zuhayli, Enam Suresi 141. ayetteki "hasat günü de hakkını verin" delile dayanarak zekât ödemesinin acele edilmesi gerektiğini ayrıca zekât ödemesinin asıl fıkhi hükmünün fevriyet olduğunu savunmaktadır.[48] Zekât fonlarının yatırımı, zekât fonlarının hak sahiplerine teslimini geciktirme kategorisine dahil edildiği için haram olarak kabul edilir. İkincisi, zekât fonlarının yatırımı kayıpları tehdit edebilir çünkü iş dünyasında yalnızca iki olasılık tanır, yani kar elde etmek veya zarara uğramak. Onu temsil eden kurumun rolü, bir fon yöneticisi olarak değil, sadece bir toplayıcı veya aracı olarak sınırlıdır. Ayrıca, zekât fonlarının yönetimine ilişkin yasağın, zekât fonlarının tam mülkiyet olması ve zekât devredilirken vekalet sözleşmesi yapılmaması nedeniyle olduğunu savunmaktadır. Hac fonunla karşılaştırıldığında farklı olup hac adayları fonları teslim ettiğinde, mevduat sahibi hac fonu depozitosunu bir vekalet veya vadiah yad dhamanah sözleşmesi ile teslim eder. Dolayısıyla BPKH bu durumda sadece aracılık veya fon toplayıcı olarak değil aynı anda bir yatırım yöneticisi olarak konumlanmaktadır.

Zekât fonlarının yönetimine izin veren görüşle ilgili olarak Yusuf Qardhawi daha gevşek bir görüşe sahip gibi görünüyor ve daha çok faydaya atıfta bulunuyor.

[47] Candra Sari, A. (2018). The Problematic of Zakat Utilization in BAZNAS Jepara. Bimas Islam dergisi. 2(4), 1-34
[48] Vehbe Zuhaili. a.g.e. s,. 1813 - 1814

Onun düşüncesine göre, İslami bir devlet zekât parasıyla ticaret, ofis merkezleri ve hatta binalar inşa edebilir. Böylece kârlar döndürülebilir ve yoksulların ihtiyaçları karşılanabilir.[49]Ayrıca, zekâtın her bireyin isteğine göre yerine getirilen bireyler arası bir yükümlülük olmadığını, zekât yükümlülüğünün hükümetin sorumluluğu ve gözetimi altında yerine getirilmesi gerektiğini, böylece toplanan zekâtın devlet tarafından yönetilmesi ve dağıtılması gerektiğini savunmaktadır.[50]Bu aynı zamanda "raiyye üzerinde tasarruf maslahatta menûttur" fıkıh kaidesine de uygundur.[51] Zekât fonlarının bağımsız kurumlar tarafından yönetilmesi, domino etkisi yaratacak faydalar elde etmek için de bir atılım olabilir. Zekât alanların ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra, mudarebe gibi yatırım planlarıyla zekât alanların, özellikle de yoksulların ekonomik açıdan daha bağımsız hale gelmesi ve böylece gelecekte müstehik zekât konumuna geri dönme ihtimallerinin azalması sağlanabilir.

İki görüşe dayanarak BAZNAS'ın zekât fonlarının yönetimi konusunda orta yolu benimsediği görülmektedir. Baznas, zekât fonlarının yönetimine ilişkin olarak Endonezya Ulema Konseyi (MUI) Fetva Komisyonu'nun 2003 tarihli 4 sayılı kararına atıfta bulunmaktadır.[52] Fetvaya göre, ertelenmiş zekât belirli katı koşullara tabi olarak yatırılabilir. Zekât dağıtımı, hak sahibi (mustahik) olmadığı ya da tüm mustahikler zekât paylarını aldıktan sonra kalan zekât fonları olduğu ve kalan zekâtın yeniden yönetilmesinde daha büyük bir fayda olduğu sürece ertelenebilir. Bir sonraki koşul, zekât fonlarının yatırımını yönetmekle görevlendirilen kurumun zarar etmesi ya da iflas etmesi halinde hükümetin zararı tazmin etmesi gerektiğidir. Son olarak, zekât malları yatırıldığı sırada aç veya öngörülemeyen harcamalara ihtiyaç duyan yoksul insanlar bulunmamalıdır.

Buna ek olarak, zekât fonlarını yatırmanın caiz olmasının nedenleri arasında, Bir keresinde Peygamber, sahabe Urve'ye bir keçi alması için bir dinar verdi. Verilen

[49] Yusuf Qardhawi. (2001). Daur Zekât fi İlâc Muşkilât İktishadiyya. Dâr Shorouk. Kahire, s.31
[50] Yusuf Qardhawi.(1994). Muşkilât el Faqr ve Kayfa Âlajah el-İslâm. Mu'essese er Risâle. Beirut, s.79
[51] İbn Nuceym. (1999). el-Eşbâh. Dâr al-Kotob al İlmiyah, Beirut, s. 104
[52]Hasanuddin, H. (2003). Penggunaan Dana Zakat Untuk İstismar. Majlis Ulama Indonesia, Jakarta. https://mui.or.id/wp-content/uploads/files/fatwa/24.-Penggunaan-Dana-Zakat-Untuk-Istitsmar-Investasi.pdf

parayla iki keçi satın alıp bunlardan biri bir dinar karşılığında satıldı, sonra bir keçi ve bir dinar ile Peygamber yanına geldi. Peygamber, ticaretinden elde ettiği gelirden ona bereket diledi. Bu rivayete dayanarak, ticaret yapma yetkisi olmayan mallarla ticaret yaptığını ve sahibinin izni olmadan başkalarının mallarına yatırım yaptığını göstermektedir. Başkalarının mallarını geliştirmeye özel olarak izin veriliyorsa, devlet zekât müstehiklerin izni olmadan da zekât mallarını geliştirmesine izin verilebilir. Çünkü devlet bir yönetici olarak, müstehikler için maslahatın gerçekleştirilebilmesi amacıyla zekât malları üzerinde tasarrufta bulunma hakkı vardır.[53]

2.2. Hac Fon Yönetiminin Ulusal Âmil Zekât Fonları ile karşılaştırılması

Emeklilik, her bireyin mesleğine bağlı olarak farklı anlamlar taşıyabilir. Sanatçılar, sporcular, avukatlar gibi profesyonel mesleklerde çalışan bireyler için emeklilik, herhangi bir yaş sınırı olmaksızın istedikleri zaman işlerinden ayrılmak anlamına gelebilir. Ancak, çalışanlar veya memurlar için emeklilik genellikle kanun hükümlerine göre belirli bir yaş sınırına geldikleri için işten ayrılma olarak yorumlanmaktadır. Yaş sınırı kurumun kurallarına, uzmanlık türüne veya kendi iş yerlerindeki pozisyon sınıfına bağlı olup 46 yaşında, 55 yaşında, 56 veya 58 yaşında, 60 veya 65 yaşında ve hatta bazı meslekler için 70 yaşına kadar emekli olmaktadır. Bu arada, "emeklilik fonu" genellikle emeklilikte gelir kaynağı olarak kullanılmak üzere kişinin çalışma hayatı boyunca biriktirdiği ve yatırım yaptığı bir fon olarak tanımlanır. Fonun temel amacı, bireylerin emeklilik döneminde ek bir kazanç elde edilerek refah düzeylerinin yükseltilmek veya emeklilik yaşına geldiklerinde finansal güvence sağlamaktır.[54] Emeklilik sistemi genellikle devlet, özel şirketler veya diğer finansal kurumlar tarafından sağlanan emeklilik planları aracılığıyla yönetilir ve hisse senetleri, tahviller, gayrimenkul ve diğer yatırım ürünleri gibi çeşitli finansal araçlara yatırılır.

[53] Sahih Buhâri, No.3642, 3643

[54] Demirhan, B. (2017). Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi Getirilerinin Farklı Yatırım Araçları ile Karşılaştırmalı Analizi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

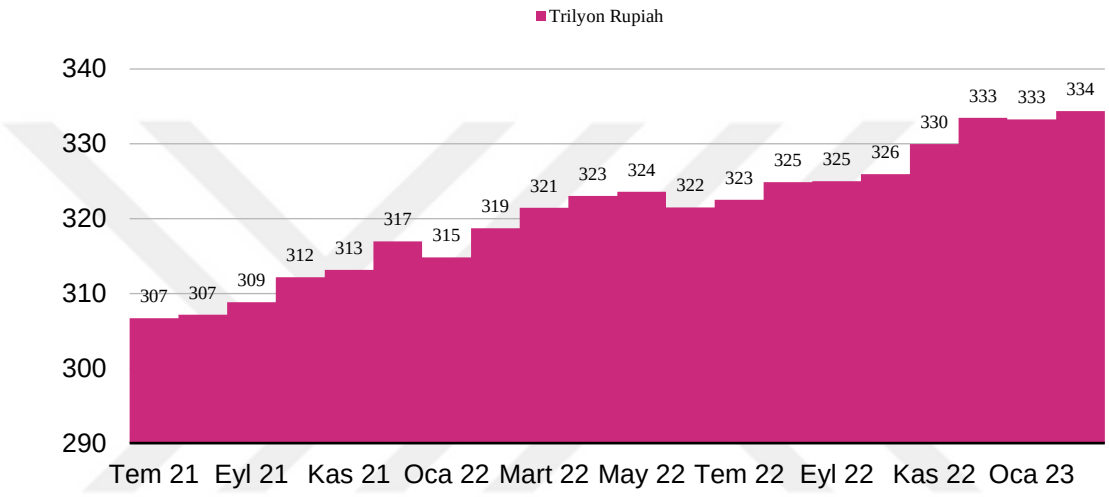
Bu yatırımın temel amacı, zaman içinde biriken ve büyüyen emeklilik fonunun büyümesini optimize etmektir.

Endonezya'da ise kamu çalışanları için emeklilik fonları sömürge döneminden beri 1926 tarihli 550 sayılı Staatsblad ve 1934 tarihli 557 sayılı Staatsblad'da düzenlenmiştir. Emeklilik fonlarının gelişimi, Endonezya Cumhuriyeti memurları ve genel halk için sosyal korumanın önemini tanımaya başladığı bağımsızlık döneminden sonra başlamıştır. O dönemde hükümet, devlet memurları ile bunların dul ve çocuklarına aylık bağlanmasına ilişkin geçici düzenlemeler hakkında 1951 tarihli ve 60 sayılı hükümet yönetmeliğini çıkarmış ardından 1952 tarihli 20 sayılı Kanun ve 1956 tarihli 11 sayılı emekli sandığı kanunu çıkarılmıştır. Daha sonra 1963 yılında, Soekarno 'nun başkanlık döneminde, memurların refahına ilişkin bir hükümet yönetmeliği çıkarılmış, emeklilik tasarrufları ve istihdam sigortası için memurların temel maaşlarından %7 kesinti yapılması ve çalışan refah fonları için temel maaşlardan %3 kesinti yapılması öngörülmüştür.[55]

Emeklilik fonu yönetişim sisteminin gelişimi, önceki düzenlemeleri iyileştiren çeşitli kanunların çıkarılmasıyla ilerleme kaydetmiştir. Son olarak, 2014 yılında hükümet, işçilerin ve çalışanların korunmasıyla ilgili olarak BPJS (Badan Pengelola Jaminan Sosial / Sosyal Güvenlik Kurumu) adında daha geniş kapsamlı özel bir kurum kurmuştur.[56] BPJS Ketenagakerjaan adlı, Endonezya'da istihdama yönelik sosyal güvenlik programının yönetiminden sorumlu bir kurum olup, 2011 yılı 24 sayılı Kanun kapsamında kurulmuştur. BPJS tarafından yönetilen sosyal güvenlik programları arasında iş kazası sigortası, ölüm sigortası, yaşlılık sigortası, emeklilik sigortası ve sağlık sigortası yer almaktadır. BPJS Ketenagakerjaan katılımcısı olmak için, çalışanların, miktarı elde edilen gelir veya ücretlerin yüzdesine göre belirlenen aylık katkı paylarını ödemelerinin yanı sıra, işverenler de istihdam ettikleri işçiler adına BPJS Ketenagakerjaan'a katkı payı ödemekle yükümlüdür.

[55] Dana Pensiun. (b.t). 23 Mayıs 2023, http://lib.ibs.ac.id/materi/ojk/Buku 6 Dana Pensiun.pdf
[56] BPJS : Badan Penyelenggara Jaminan Sosial, türkçe karşılığında sosyal güvenlik kurumu.

Finansal Hizmetler Kurumu verilerine göre, Endonezya'daki emeklilik fonlarının toplam yatırım değeri Temmuz 2022'de 322,51 trilyon IDR'ye ulaştı. Bu miktar geçen yılın aynı dönemine göre %5,16 artış göstermekte ve Cakarta 266,78 trilyon IDR ile en fazla emeklilik fonu yatırımı yapan il olmuştur. Bu miktar, devlet genelindeki toplam emeklilik fonu yatırımlarının %83'üne denk gelmektedir.

Grafık 2.1 : Temmuz 2021'den Şubat 2023'e kadar emeklilik fonu yatırım gelişimi.

Emeklilik fonları, zekât fonları, hac fonları veya belki de diğer benzer fonları arasındaki yönetim sistemi karşılaştırıldığında, amaçlar açısından bakıldığında, bu tür fonlar, katılımcı üyelerin refahını artırmak ve birikmiş kaynakların potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için aynı hedefe sahiptir. Ancak, yönetim sistemi açısından birbirleri arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Bu farklılık, finansman özelliklerinden kaynaklanmakta olup, bu kaynaklara ilişkin düzenlemelerde farklılıklara neden olmaktadır. Yani, emeklilik fonlarının yönetimi ile Hac fonlarının yönetimi arasında bazı farklılıklar görülmektedir.

Hac fonları ile emeklilik fonlarının yönetim sistemi arasındaki temel fark, yönetimin temel ilkelerinden görülebilir. Hac fonları, sukuk gibi İslami yatırım araçlarına veya hac organizasyonu süreciyle ilgili doğrudan yatırımlara yatırım yapmakla sınırlıyken, emeklilik fonları çoğunlukla borçlanma senetleri, tahviller,

mevduatlar, hisse senetleri, yatırım fonları ve gayrimenkul gibi geleneksel sektöre yatırım yapmaktadır. Buna ek olarak, Hac fonlarının yönetim kontrolu sadece Finansal Hizmetler Kurumu tarafından değil, aynı zamanda BPKH tarafından yapılacak yatırım türünü her zaman kontrol eden Şeriat Denetleme Kurulu tarafından da denetlenmektedir. Emeklilik fonlarına gelince, İslâmi emeklilik fonları hâlihazırda gelişme göstermekte olsa da, gerçekte İslâmi emeklilik fonlarının yönetim planına ilişkin açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Buna ek olarak, Endonezya sermaye piyasasında şeriata uygun yatırım araçlarının sınırlı olması nedeniyle, İslam ilkelerine göre yatırım yapılan emeklilik fonlarının oranı, geleneksel sisteme göre yatırım yapılan emeklilik fonları kadar büyük değildir. Şubat 2023 itibarıyla geleneksel emeklilik fonlarına yapılan yatırım 334,36 trilyon rupiye ulaşırken, İslami fonlara yapılan yatırım sadece 2,95 trilyon rupiyah ulaştı.

Hac fonları ile emeklilik fonları arasındaki diğer farkı, fon yönetiminin getirisinde yatmaktadır. Erken emeklilik olarak bilinen, kanunda belirtilen şartlara göre memurlar belirlenen süreden önce işten ayrılmasıyla emekli olabilmektedir. Her şirketteki kural ve yönetmeliklere göre, erken emekli olmaya karar veren bir kişi, en az 45 yaşına ulaştığında veya 10 - 20 yıl çalıştığında emeklilik katkı payının bir kısmını alabilir. Hac fonundan farklı olarak, bir hacı adayının ölüm, hasta, veya diğer nedenlerle hacca gidişinin iptal edilmesini talep etmesi durumunda, iade edilecek fon sadece BPKH tarafından alınan ana parasıdır. Hac iptali için başvuran kişi, yatırılan fonlar uzun yıllar boyunca yönetilmiş olsa bile, Hac fonlarının yatırım getirisinden yararlanamayacaktır. Bunun nedeni, Hac fonunun yönetiminin asıl amacının hacı adaylarının yararına olması, yani hac ibadetinin maliyetindeki açığı bir sübvansiyon programı ile karşılamak, böylece bir aday hac kaydını iptal ederse fondan hiçbir şey alma hakkına sahip olamaz. Buna ek olarak, Hac fonu yatırırken sözleşmesi sürecinde, mevduat sahibinin fonların yönetiminden dönemsel kâr elde edeceğini açıklayan herhangi bir madde veya nokta bulunmamaktadır.

Hac fonlarının yatırılmasının güven ve sorumluluk ilkelerine bağlı olduğu söylenebilir. Mevduat sahibi, Hacca gidebilmesi için fonları emanet eder ve BPKH, zamanı geldiğinde hac adayların ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumludur. Emeklilik

fonu yönetiminde ise üyelere verilen kar veya fayda miktarı her bir emeklilik fonu sağlayıcı kurumun belirlediği formül hesaplamasına göre olmaktadır. Her finans kurumu, sigorta veya diğer emeklilik hizmeti sağlayıcısının mesleğe, iş sınıfına veya yatırılan katkı miktarına göre farklı bir formülü sahiptir.

2.3. Dinler Arasında Hac Fon Yönetiminin Karşılaştırılması

Dinler arasındaki bazı ritüeller, ortak insan ilkeleri ve deneyimlerinden kaynaklandıkları için bazen benzerlik gösterebilir. Evrensel olarak, dinin işlevlerinden biri temel insan ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamaktır. Örneğin, insanın evrenin yaratıcısıyla bağlantı kurma, hayatın anlamını arama, iç huzura kavuşma ve dua, meditasyon veya kutlama törenleri içeren ritüeller gerçekleştirerek hayattaki önemli anları kutlama arzularıdır. Bu nedenle ibadet konusunda dinler arasındaki benzerlikler birkaç temel açıdan bulunabilir. Dinler, inanç ve uygulamaları bakımından farklılık gösterse de evrensel olan ve birçok din tarafından kabul edilen bazı değerler ve hedefler vardır. Örneğin Aynı terime sahip olmasına rağmen, İslam'daki oruç Hinduizm'deki orucun uygulamaları ve hedefleri farklı olabilir, İslam'daki zekât yükümlülüğü Hıristiyanlık ve Yahudilikteki onda bir zekât yükümlülüğünden de farklı olabilir.

Bir başka örnek olarak, Hristiyanlıkta Kudüs, Beytüllahim gibi kutsal yerlere veya İsa Mesih'in hayatında önemli olan yerlere hac ziyareti uygulaması vardır. Hinduizm'de Hindular ruhsal arınma amacıyla Hindistan'daki Ganj nehri gibi kutsal yerlere seyahat ederler. Budizm'de ayrıca Gautama Buddha'nın doğum yeri olan Nepal'deki Lumbini veya aydınlanmaya eriştiği Hindistan'daki Bodh Gaya gibi yaşamıyla ilişkilendirilen kutsal yerlere hac ziyareti uygulaması da vardır. Bu uygulamalar İslam'daki hac ibadeti ile benzerlikler taşısa da, manevi deneyim ve ruhsal arınma açısından kendi dini inanç ve öğretilerine göre farklı, hedef ve kurallara sahiptir.

Ayrıca, bir toplumun sosyal ve kültürel koşulları gibi dış faktörler de dini ritüelleri etkiler. Dünyadaki 2,01 milyar Müslüman nüfusu ve gücü yeten Müslümanlar için farz olan hac konumuna göz önüne alındığında, dünyanın her yerinden Hac yapmak isteyen tüm Müslümanları aynı anda tek bir yerde toplamak mümkün değildir. Bu nedenle, her ülkenin kota kısıtlamalarının Suudi Arabistan

Krallığı tarafından düzenlenmesi ve daha sonra ilgili ülkelerin Hac Bakanlığı ile birlikte koordine edilmesi gerekmektedir. Bu durum, her ülkedeki Hac yönetim sistemlerinde farklılıklara yol açmıştır. Buna karşılık, diğer bazı dinler dini manevi seyahat ritüellerini her birey için bir zorunluluk olarak konumlandırmazlar, bu nedenle dini seyahat ritüelleri konusunda hükümetin özel düzenlemelerine ihtiyaç duymazlar.

2.3.1. Budizmde Thudong

Budizm, meditasyon, kutsal metinlerden öğretiler, erdemin geliştirilmesi ve aydınlanma arayışını içeren öğretilere sahiptir. Budistler için ruhani yolculuk ve aydınlanma arayışı, Hindistan'daki Bodh Gaya (Buddha'nın aydınlanmaya ulaştığı yer), Sarnath (Buddha'nın ilk vaazını verdiği yer) veya Lumbini'yi (Buddha'nın doğum yeri) ziyaret etmek gibi Gautama Buddha'nın hayatı ve öğretileriyle ilişkili kutsal yerlere seyahat etmeyi içerir. [57]Budizmdeki Hac, İslam'daki Hac konumu gibi bir zorunluluk değildir. Budistler için kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etmek çeşitli nedenlerle yapılabilir. Bazı Budistler, özellikle de keşişler için bu tür yolculuk ruhani gelişimi teşvik eden bir disiplin iken, diğerleri için yerine getirilmesi bir adak ve diğerleri için sadece turizm amaçlı bir seyahat olabilir. Ancak bu tür kutsal yerleri ziyaret etmelerindeki motivasyonu ne olursa olsun en önemli Budist ritüellerinden biri olmaya devam etmektedir. Budizm'de, özellikle Theravada Budistler, İslam'daki hac uygulamasına benzer seyahat ritüelleri bulunmaktadır. Tüm dinler arasında bile, Terevada Budizmindeki hac ritüeli, İslam'daki hac ile en çok benzerliğe sahiptir, ancak bazı yönlerden bazı farklılıklar da vardır, bu ritüel Thudong olarak bilinir.

Thudong, Budizm'de özellikle Tayland, Laos ve Myanmar gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde Theravada rahipleri tarafından gerçekleştirilen bir ritüeldir. "Thudong" terimi Pali dilinden gelmektedir ve "yürümek" veya "dolaşmak" anlamına gelmektedir; bu da bir keşişin tapınak gibi bir yerden ayrılıp ruhani pratiğini geliştirmek amacıyla seyahat ettiği ruhani gezginlik geleneğine atıfta bulunmaktadır. Thudong rahipleri, İslami ihram giysisine benzer turuncu cübbeler giyerek ve erzak almadan yaya olarak seyahat etmektedir. Keşişler kutsal yerleri, mağaraları, ormanları ve diğer tenha yerleri ziyaret ederler ve nihai varış yerleri en kutsal ibadet yerleridir.

[57] Küçük, A. ve Tümer, G. ve Alparslan, M. (2011). Dinler Tarihi (3. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.

Thudong yapan keşişler seyahatleri sırasında ölçülü olma ve kendi kendine yeterlilik ilkelerini izlerler. Yolculuk boyunca insanların verdiği sadakalarla beslenirler, basit yerlerde veya ibadet yerlerinde uyuyorlar ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için topluluk desteği alırlar. İbadet yerine vardıklarında tapınağın etrafında tavaf yaparlar ve dualar veya mantra okurlar.

Mayıs 2023'te Endonezya'da gerçekleşen Thudong ritüelinin bir örneği olarak Tayland, Malezya ve Endonezya'nın aralarında bulunduğu çeşitli ülkelerden toplam 32 keşiş Wiasak günün de dini ritüeller gerçekleştirmek üzere Nakhon Si Thammarat Taylan'dan Cava adasının ortasındaki Borobudur tapınağı'na yürüyerek yolculuk yaparlar.[58] Birkaç ay boyunca sürdürdükleri yolculuk, ziyaret ettikleri yerel toplulukların çeşitli unsurlarından, sosyal kurumlardan ve hatta Diyanet Bakanlığından destek alırlar. İslam'daki Hac ziyareti kavramıyla karşılaştırıldığında ise farklı olup İslam'da fiziksel ve mali açıdan yeterli olmak, hac ibadetini yerine getirmenin zorunlu koşullarından biriyse, fonların uygulanması ve yönetilmesi sürecinin hükümet tarafından düzenlenmesi gerekiyorsa, Thudong ritüelinde bunun tersidir. Thudong ritüelini gerçekleştiren bir kişi sadece bir cübbe ve ayakkabı giyerek binlerce kilometre yürümek zorundadır. Ek olarak, Thudong ritüeli genellikle sadece az sayıda keşiş tarafından gerçekleştirilir, bu nedenle bu ritüel, kanunla düzenlenmesi gereken hükümet veya devlet dini kurumlarının alanına girmez.

2.3.2. Yahudilikte Khagg

Arapça'daki hac kelimesi telaffuz bakımından İbranice'deki 'khagg 'kelimesine benzer. Hac kelimesi ha ve jim olmak üzere iki harften oluşur. Telaffuzunda ح"kha" ile yazılırken ve " ج jim" genellikle cemal kelimesindeki)חג("gamal'ın telaffuzu gibi "g" aksanıyla telaffuz edilir. İbranice'de "khagg kelimesi "kutlama" veya "festival" anlamına gelir.[59] Bu kelime Yahudilik bağlamında Yahudi takvimindeki önemli bayramları ifade etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. "Khagg" kelimesi üç Yahudi bayramı olan Şavuot (Pesah), Çadırlar Bayramı (Sukot), Kefaret Bayramı

[58] Az Zahra, S. (2023). Apa Itu Thudong. 29 Mayıs 2023. https://www.merdeka.com/peristiwa/apa-itu-thudong-ritual-jalan-kaki-para-biksu-dari-thailand-ke-candi-borobudur.html

[59] Werblowsky, R. ve Wigoder, G. (1997). The Oxford Dictionary of The Jewish Religion (601-602). New York : Oxford University Press.

(Yom Kippur) anlamına gelebilir. Dolayısıyla, Yahudi dininin bir yıl içinde 3 hac ziyareti gerçekleştirdiği ve en büyük 3 Yahudi bayramından birinin Sukot Bayramı olduğu söylenebilir.

Sukkot denmesinin nedeni, bayramın bir çadırda geçici olarak ikamet etmek olmasıdır.[60] Bu ritüel türü Yahudi tarihinde derin bir tarihsel öneme sahiptir. Sukkot, İsrailoğulları Mısır'dan ayrılmayı başardıklarında çöllerde 40 yıl boyunca dolaşmaları ve geçici barınaklar Sukot adı verilen çardaklarda yaşayan atalarını anımsamak için yapılan bir hac bayramıdır.[61] Yahudiler 7 gün boyunca geleneksel evlerin yanına veya çatılarına inşa edilen çardaklarda birlikte yemek yerler ve tüm günü içeride dua etmek, Tora kitabı okumak ve milli oyunlar oynayarak geçirmek zorundadır.[62]İnançlarına göre kurdukları çardaklar, bayram süresince kurulan çardaklara geldiklerine inanılan İbrahim, İshak, Yakup, Musa, Harun, Yusuf ve Davut gibi her gün gelen yedi mistik misafiri ağırlamak için hazırlanır. Bu bayramın başka bir özelliği, bayram süresince elde "arba minim" taşınmasıdır.[63] Fakat bu gelenek yaygın değil sadece Yahudi Ortodoks veya Haredi denilen aşırı dindar grup devam ettirmektedir.[64]

Sukot kutlamasında, kutlamaya katılabilmenin kişi başına ne kadara masraf olacağına dair belirli bir ölçüt yoktur. Bunun nedeni, Sukot'un bir ibadet eylemi olmasına ve manevi bir değere sahip olmasına rağmen, büyük ölçüde bir eğlence ağırlık olmasıdır. Birçok yabancı tur acentesi Kudüs'te Sukot kutlaması için tür paketler sunsa da, ödenen ücretler normalde yalnızca temel seyahat ücretleridir ve festival biletlerini veya ibadet masraflarını içermez. Böylece Sukot programına katılabilmesi için gereken ekstra masraf bireysel özelleştirmeye bağlı olarak değişir.

Örneğin, bir Sukot yapmanın maliyeti boyuta, tasarıma ve malzemelere bağlı olarak $300 ila $1000 arasında değişir. Ahşap, yaprak ve çatı kaplaması gibi

---

[60] Sukka'yı inşa etmek için ideal olarak, açık havada, bahçede veya avluda bir yer tercih edilir. Sukka'nın olabildiğince açık gökyüzüne sahip olması gerekmektedir. Sukka'nın çatısını oluşturmak için doğal malzemeler geleneksel olarak, dallar, hurma yaprakları, saman veya hasır gibi malzemeler kullanılır. Bkz; Küçük, a.g.e., s.325

[61] Küçük, a.g.e., s.325

[62] Hartman, M. (2019). Jewish Holidays from a Torah Perspective. European Scientific Journal ESJ, 15(20). https://doi.org/10.19044/ESJ.2019.V15N20P82

[63] Bunlar, bir lulav (hurma ağacının kapalı yaprağı), bir etrog (limona benzer bir narenciye meyvesi), hadas (mürver dalları) ve arava (söğüt dalları) adında dört bitki koleksiyonudur. Bu bitkiler, özel dualar sırasında altı yöne doğru sallanarak bir arada tutulur ve birlik ve Tanrı'ya olan bağımlılığı simgeler.

[64] Küçük, a.g.e., s.325

malzemelerin satın alma fiyatları da konuma ve tedarike bağlı olarak değişebilir. Ayrıca, yerel topluluk veya sinagog tarafından düzenlenen özel etkinlikler konserler ve festivaller bu programlara katılabilmeleri için ekstra ücret gerekebilir.

2.3.3. Hıristiyanlıkta Kutsal Topraklar Ziyareti

Hac, Hristiyanlıkta önemli kabul edilen kutsal veya tarihi yerlere yapılan ruhani bir yolculuk veya ziyaret anlamına gelir. Hristiyanlıkta hac, Kudüs mabedi, Bethlehem ve Nesaret gibi İsa'nın yaşadığı ve hatıralarının bulunduğu yerlerin ile azizlerin hayatlarıyla ilgili yerleri ziyaret etmektir.[65] Hristiyanlık bağlamında hac kavramı mezhepler ve dini gelenekler arasında farklılık gösterebilir, bu nedenle Hristiyanlıkta hac, din konumundaki herkes tarafından yerine getirilmesi gereken bir zorunluluk olarak görülmez. Bazı Hristiyanlar için hac önemli ve anlamlı bir ruhani deneyim olabilir. Hac yoluyla inançlarını güçlendirebileceklerine, Tanrı ile daha yakın bir ilişki kurabileceklerine ve Hristiyan tarihi ve inançları hakkında daha derin bir anlayış kazanabileceklerine inanırlar. Ancak bazıları için bu kutsal yerleri ziyaret etmek sadece turizm amaçlı veya dini tarih bilgilerini derinleştirmek için de olabilir.[66]

Bugün Hristiyanlıkta hac, coğrafi ve kavramsal olarak anlam kaymasına olmuştur. Geçmişte Hristiyan hac mabetleri İsa ve havarileri ile doğrudan ilişkisi olan yerlerdi. Günümüzde tarihi öneme sahip kiliseler veya kutsal kabul edilen rahiplerin mezarları da kutsal yerler olarak kabul edilebilir. Hatta daha çok manevi bir yolculuk olarak hac terimi, daha fazla turistler çekmek amacıyla "holy land tour" terimiyle turistik bir anlama dönüştürülmüştür.[67]

İsrail seyahat acenteleri tarafından popüler hale getirilen kutsal topraklar turu terimi İsrail'deki ve Mısır da dahil olmak üzere çevredeki çeşitli kutsal yerlere yapılan ziyaretleri içerir. Genellikle çeşitli ülkelerdeki kutsal topraklar turları, seyahat acenteleri veya kilise kuruluşları tarafından düzenlenir. Bu turlar genellikle ziyaret edilecek kutsal yerlerin tarihi ve ruhani önemi hakkında bilgi sahibi olan bir rehber

[65] Küçük,a.g.e., s.395

[66] Kristiantoro, S. (2021). Komodifikasi Agama Dalam Holy Land Tour. Jurnal Teologi dan Pendidikan Kristiani, 6(1), 16-30. doi: 10.30648/dun.v6i1.407

[67] Aliza Fleischer. (2000). The tourist behind the pilgrim in the Holy Land, International Journal of Hospitality Management, 19(3). s. 311-326. https://doi.org/10.1016/S0278-4319(00)00026-8.

veya rahip tarafından yönetilir. Kutsal topraklar tur maliyeti, seyahatin süresine, konaklama türüne ve diğer olanaklara bağlı olarak değişmektedir. Dolayısıyla, Hristiyanlıkta Haccın artık, uygulanması hükümet tarafından özel düzenlemeler gerektirmeyen ve tamamen seyahat acentelerinin alanına giren bir seyahat turu olduğu sonucuna varılabilir.[68]

2.4. Ülkeler Arasında Hac Fon Yönetimin Karşılaştırılması

2.4.1. Malezya

Dünyanın farklı ülkelerinde, Hac fonlarının devlet ve özel sektör tarafından yönetilebildiği farklı hac fon yönetimleri bulunmaktadır. Dünyada bir ölçüt haline gelebilecek hac fonlarının yönetimlerimden biri de Malezya'da Tabung Haji (TH) adlı bir program aracılığıyla yürütülen hac fon kurumudur. Malezya Tabung Haji'nin tarihi, Malezya'nın bağımsızlık kazandığı 1957 yılına kadar uzanır. Tabung Haji, 1963 yılında Malezya hükümeti tarafından kurulmuştur. Kuruluşun amacı, Malezyalı müslümanlara hac ibadetini gerçekleştirebilmeleri için mali destek sağlamaktır.

Tabung Haji'nin kurulmasından önce Malezya'da özellikle kırsal kesimde yaşayanlar hac paralarını yastıklarının altına ya da geleneksel olarak bir kasaya koymayı tercih etmişlerdi. Bazıları da gelecekteki hac seyahatlerini finanse etmek için satmayı umdukları arazi ve çiftlik hayvanları satın almışlardı. Malezya'daki Müslüman toplumun bu geleneksel yöntemi uygulamalarının nedeni, bankada biriken paranın İslam'ın yasakladığı tefecilikten etkileneceğini düşünmeleridir. Halbuki biriktirilen fonlar asıl amacı hac ibadeti gereken masraflar için kullanılacaktır.

Hac fonlarının saklanmasına ilişkin bu geleneksel yöntem, hacıların mali durumu üzerinde olumsuz bir etkiye yaratmıştır. Hac ibadetini yerine getiren müslümanlar, kutsal topraklardan döndüklerinde, gelir kaynakları olan arazi ve hayvanlarının bir kısmını sattıkları için genellikle mali sorunlar yaşayacaklardır. Bu nedenle 1959'da Profesör Ungku Abdul Aziz tarafından başlatılan ve hükümete faizden uzak bir hac finans kurumu kurmasını tavsiye eden fikir ortaya çıkmıştır.[69] Ayrıca, 1962 yılında hac finans kurumun kavramı Şeyh Mahmud El-Şahltut'a

[68] Kristiantoro, a.g.e., s.28

[69] Ahmad, K. ve Omar Mohammed, M. ve Razak, D. (2012). Case of Pilgrimage Funds Management Board (Lembaga Urusan Tabung Haji. IIUM Journal of Case Studies in Management. 3(2). s. 17.31.

(Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi rektörü) sunulmuş, o da bu kavramın İslam hukukuna aykırı olmadığı yanıtını vermiştir. Onun tavsiyesi ve onayı üzerine Tabung Haji 30 Eylül 1963 tarihinde açılmaya başlamıştır.

Tabung Haji'nin kurulmasıyla birlikte, Malezya hükümeti, müslüman vatandaşlarının hac yolculuğunu daha kolay ve uygun maliyetli hale getirmeyi hedeflemiştir. Kurum, müslümanların hac masraflarını biriktirmeleri ve yönetmeleri için bir sistem sunmaktadır. Tabung Haji'nin tarihi boyunca, kurumun rolü ve işleyişi değişikliklere uğramıştır. Başlangıçta, Tabung Haji'nin faaliyetleri sadece hac ibadetini desteklemeye odaklanmışken, zamanla umre ibadeti için de hizmetler sunmaya başlamıştır. Böylece, Malezyalı müslümanlar hem hac hem de umre ibadetlerini gerçekleştirebilmek için Tabung Haji'nin finansal yardımını kullanabilmişlerdir.

Tablo 4. 2013-2023 yılları arasında Malezya'da hac finansmanı verileri ve istatistikleri.

Yıl	**Gerçek Maliyet (RM)**	**Hac adaylardan ödenen miktarı (RM)**	**Kişibaşı sübvansyon (RM)**	**TH tarafından toplam sübvansyon**
	30.850	B40 sınıf : 10.980 (%36)	B40 sınıf : 19.870 (%64)	-
2023		M40 sınıf : 15.980 (%52)	M40 sınıf : 14.870 (%48)	
		T20 sınıf : 30.850 (%100)	T20 sını : 0 (%0)	
2022	28.632	B40 sınıf : 10.980 (%38) B40 dışında : 12.980 (%45)	B40 sınıf : 17.652 (%62) B40 dışında : 15.652 (%55)	186 milyon
2021	Hac Yok			
2020	Hac Yok			
2019	22.900	9.980	12.920	298 milyon
2018	22.450	9.980	12.470	313 milyon
2017	19.550	9.980	9.570	298 milyon

Tablo 4. 2013-2023 yılları arasında Malezya'da hac finansmanı verileri ve istatistikleri.

Yıl	Gerçek Maliyet (RM)	Hac adaylardan ödenen miktarı (RM)	Kişibaşı sübvansyon (RM)	TH tarafından toplam sübvansyon
2016	18.890	9.980	8.910	160 milyon
2015	17.270	9.980	7.290	135 milyon
2014	16.155	9.980	6.175	106 milyon
2013	15.555	9.980	5.575	93 milyon

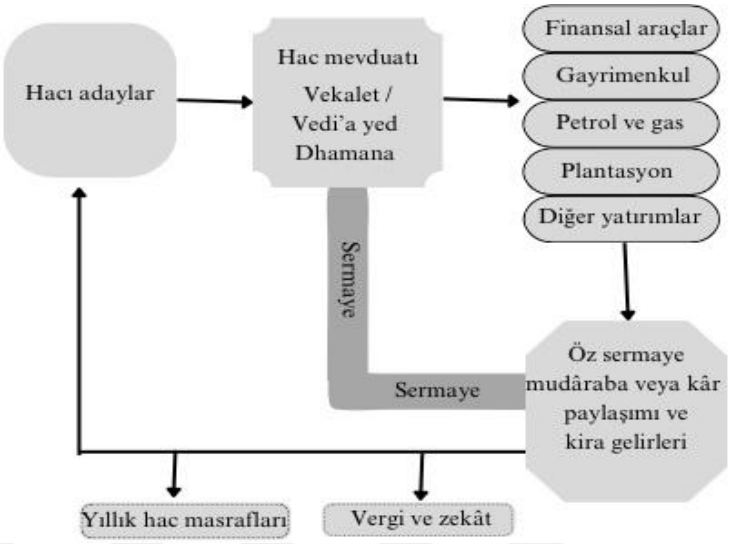
Kaynak : Tabung Haji. a.t. 10 Temmuz 2023. https://www.tabunghaji.gov.my

Yukarıdaki tabloya göre, 2013'ten 2019'a kadar olan dönemde Hac ücreti her yıl artmasına rağmen, TH hala Hac ücretini 9.980 RM olarak belirlemektedir. Hatta yatırım getirileri hacı adayların hac masraflarını gerçek masraflarının %50'sinden fazlasına kadar sübvanse etmiştir. Malezya hükümeti ayrıca hacı adaylarını yıllık ortalama gelirlerine göre üç sınıfa ayırmakta ve sübvansiyon miktarını buna göre de ayarlamaktadır.

Şu anda Tabung Haji'nin yatırım portföyü tarım, inşaat ve imalat, İslami finans, plantasyonlar, inşaat, petrol, otel, helal gıda endüstrisi, tur ve seyahat vb. yatırımlar da dahil olmak üzere giderek daha çeşitli biçimler almaktadır.[70] Otel, TH Hotels and Residences ve TH Properties'in bir yan kuruluşu tarafından yönetilmektedir. Tabung Haji'nin bu iştiraki halihazırda oteller, hastaneler, konutlar, mağazalar ve diğerlerinden oluşan en az 146 iş birimine sahiptir. Finans sektöründe, finansal işler (katılım banka, İslami sigorta ve şer'i menkul kıymetler) yapan bir iştirak olan BHB Holding berhad'ı kurmuşlardır. Plantasyon sektöründe bir iştirak olan TH Plantition Berhad'ın şu anda yaklaşık 1.600 hektar tarım arazisi bulunmaktadır.[71]

[70] Muneeza, A. ve Sudeen, A. ve Nasution, A. ve Nurmalasari, R. (2018). A Comparative Study of Hajj Fund Managemend Institution in Malaysia, Indonesia and Maldives. International Journal of Management and Applied Research. 5(3). s.121-134. https://doi.org/10.18646/2056.53.18-009

[71] Nurhasanah. (2011). Tabung Haji Malaysia Dalam Perspektif Ekonomi. Al Iqtishod. 3(2). s.180-192

Resim 2.2 : Malezya'da hac fon yönetim şeması.

Malezya ile karşılaştırıldığında, Endonezya'daki hac mali yönetim sisteminin gelişiminin gerisinde olduğu söylenebilir. Sadece birkaç yıl önce kurulan hac fon yönetim ajansının oluşumu dışında, Endonezya'daki yatırım araçlarının çeşitlendirilmesi de Malezya'daki kadar fazla değildir. Bunun nedeni, Endonezya'da yönetilen Hac fonlarının çoğunun hala finans sektörüne yatırılmış olmasıdır. Ayrıca Tabung Haji doğrudan yatırım yapmanın yanı sıra kendisini bir banka olarak da konumlandırmaktadır. Çünkü 3,5 milyon Hac kaydı yaptıran kişinin Tabung Haji'de hesabı olan 9 milyondan fazla müşterisi olmasından görülmektedir. BPKH Endonezya'da ise elde edilen tüm fonlar sadece hacı adaylarından gelmektedir.

2.4.2. Pakistan

Pakistan'da Hac işlerinin yönetimi 1973 tarihli Pakistan Din İşleri ve Dinlerarası Uyum Bakanlığı (MORA) Yasasına dayanmaktadır. Pakistan Hac Yönetim Kurulu, Diyanet İşleri Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Hac yolculuğunun yönetimi ve koordinasyonundan sorumlu tutan ve Hac yolculuğunun sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. MORA Hac yönetimi ve hizmet uygulamalarında özel hac ve ümre seyahat acentaları da yer alır, bu nedenle hac adaylarının seçebileceği 2 opsiyonu bulunmaktadır. Birincisi devlet

aracılığıyla müracaat edebilir veya Hac Grup Organizasyonu (HGO) aracılığıyla özel hac organizatörlere başvuru yapabilir.[72]

Hac hizmetlerinin sürecini kolaylaştırmak için her yıl Diyanet Bakanlığı (MORA), hac grubu organizatörleri ile hacıları 50:50 oranında bir sözleşme anlaşması imzalar. Hac kotasının %50'si MORA tarafından yönetilir ve %50'si hac grubu organizatörü tarafından yönetilir, böylece her HGO üyesi genellikle yaklaşık 50 ila 200 hacı ağırlayabilir. Hac kayıt sürecinde, Hac adayı önce her ildeki din işleri temsilciliğine kayıt yaptırır ve daha sonra devlet tarafından tayin edilen bir bankada hac ödemesini yatırır. Hac fonu mevduatlarını almak üzere atanan bankalar, devlet tarafından belirlenen kriterleri yerine getirmeli ve en az AA+, AA ve AA- notlarına sahip olmalıdır. Yatırılan fonlar daha sonra banka tarafından başta İslami sermaye piyasası sektörü olmak üzere her bir bankanın ürünlerine yatırım yapılarak yönetilir.

Buradan da anlaşılacağı üzere, Pakistan'da hâlihazırda Hac mevduatlarını yönetmek için özel olarak kurulmuş resmi bir kurum bulunmamaktadır. Hac mevduatları halen kendi İslami finansal ürünleri olan devlet onaylı bankalar tarafından yönetilmektedir. Bununla birlikte, Pakistan'daki Hac uygulama sistemi ile ilgili ilginç olan husus, Hac Grubu Organizasyonu tarafından düzenlenen Hac'ın 'Hujjaj Compensation Fund' (HCF) terimini içermesidir. HCF, Hac dolandırıcılığı mağdurlarını kurtarmak için özel bir kurtarma fonu olarak HGO tarafından Pakistan Hac Operatörleri Birliği'ne yatırılan bir fondur. Hac Operatörleri Birliği daha sonra HGO tarafından yatırılan fonları hükümet tarafından tayin edilen bir bankaya yatırır. Hac Operatörler Birliği tarafından yatırılan fonlar faiziyle birlikte geri alınamaz ve yalnızca Hac Operatörler Birliğinin kuruluş amacına yönelik olarak kullanılabilir.[73]

Endonezya ile karşılaştırıldığında, Endonezya'da da özel tedarikçiler tarafından organize edilen özel Hac olmasına rağmen, Pakistan'da olduğu gibi HCF yoktur, bu nedenle özel Hac tedarikçileri tarafından işlenen dolandırıcılık durumunda, Hacı adayı tüm zararı üstlenir ve Endonezya Hac ve Umre Seyahat Derneği, vicdansız HGO'ların suçlarından kaynaklanan zararları üstlenmez.

[72] Baig, U. (2016). Hajj Management in Pakistan in the Light of Experience of Tabung Haji of Malaysia. Uluslararasi Islam Ekonomisi ve Finansl Arastirmalar Dergisi, 2(1). 13-39

[73] a.t. 20 Haziran 2023. http://hajjinfo.org/hajj/uploads/20180111_HajjPolicy2018.pdf

2.4.3. Maldiveler

Maldivler'in kuruluşundan ve Maldivler'in bir İslam devleti olarak ilan edilmesinden bu yana, Hac organizasyonunu ve Hac fonlarının yönetimini düzenleyen özel bir yasa bulunmamaktadır. Maldivler Din İşleri Bakanlığı başlangıçta Özel Hac Operatörlerine Hac ziyaretini organize etmeleri için tam yetki vermiştir. Ancak devletin Hac özerkliğini hac operatörlere devretme politikası, bu operatörlerin hacılara kötü hizmet sunması ve dolandırıcılık yapması gibi sorunlara yol açmıştır. Bu sorun, Maldivler İslam İşleri Bakanlığı'nı Maldivler Hac Anonim Şirketi (Maldives Hajj Cooperation Ltd -MHCL) adında resmi bir Hac ve Umre şirketi kurmaya sevk etmiştir. MHCL, 7 Kasım 2013 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmuş bir devlet şirketidir. MHCL'nin kuruluş amacı, Maldiv vatandaşlarının Hac ibadetini daha ekonomik, güvenli ve kaliteli bir şekilde yerine getirebilmeleri için kolay erişim sağlamaktır.

Maldivler'de Hac masrafları şu anda MVR 69.965 (USD 4.526) olup hac süresi 20 ila 30 gün arasında değişmektedir. MHCL tarafından düzenlenen Hac programı, toplu ödeme peketi (Lump Sum) ve tasarruf paketi olmak üzere iki ürün paketine dayanmaktadır. Lump Sum paket, hacı adayının toplam hac maliyetinin en az yüzde 75'i oranında bir ön ödeme yapması gereken bir pakettir. Bir hacı adayı bu paketi alırsa, o yıl için hemen bir hac sıra kontenjanı alacak ve kayıt sırasına göre haca gidebilecektir. Bu arada, MHCL tasarruf paketi ürünü, Hac masraflarını taksitle ödemek isteyen hacı adaylarına kolaylık sağlamayı amaçlamaktadır. Bu tür paketi ödenmesi gereken ilk depozito 500 MVR'dir. Bu paketi tercih eden hacı adayları, hac maliyetinin %75'i kadar tasarruf yapabildikleri takdirde hac sıra numarası alabileceklerdir. Bu paketin avantajı, mevduat sahibinin fonlarının şeriata uygun yatırımlara yatırılacak olması ve böylece düşük gelirli kişilerin Hacca kaydolmasına yardımcı olabilmesidir.[74]

MHCL'nin yatırımları İslami bankacılık ürünleri ve sukuk üzerine odaklanmaktadır.[75] MHCL, tasarruf paketi ürününün tanıtımında, çalışanların her ay

[74]https://ubico.id/wp-content/uploads/2019/11/04-ISEF-Hajj-Global-Hajj-Management-and-Islamic-Finance.pdf

[75]Muneeza, Aishath. (2018). Establishment of Islamic capital market in jurisdictions with limited Islamic financial services: Case study of Maldives. International Journal of Law and Management. 60. 00-00. 10.1108/IJLMA-12-2016-0146.

maaşlarından kesinti yaparak Hac tasarruf paketi programına katılabilecekleri çeşitli kurumsal kuruluşlarla da işbirliği yapmaktadır. Dhvehi Raajje emeklilik yasası kapsamında bile, emeklilik fonları Maldivler Emeklilik İdaresi Ofisi tarafından belirlenen Hac masraflarının bir kısmını karşılamak için de kullanılabilir. Bu tür Hac finansmanı programı, hac ücretinin yüzde 75'ini ödeyerek bir emeklilik fonu kullanır veya Maldivler Emeklilik İdaresi Ofisi tarafından verilen ve emeklilik fonunun bu şirket aracılığıyla hac için ayrıldığını belirten bir rezervasyon yazısını da kullanabilir. Hac masraflarının bir kısmını ödemek için emeklilik fonlarını kullanmak isteyenlerin, şirkete emeklilik fonlarından ödemek istedikleri miktarı belirten bir form sunmaları gerekmektedir. Hac masraflarını karşılamak için gereken miktar ödendikten sonra, kişinin emekli maaşının rezervasyonu için Maldivler Emeklilik İdaresi Ofisi'ne bir talep gönderilecektir. Hac sıra numarası, Emeklilik ofisinin kişiye emekli maaşı ayrıldığını bildirmesinden sonra alınacaktır. Örneğin, Hac adayı, hac ücretinin yüzde 80'ini Emekli Sandığından ödemek için başvurursa, hac adayı ancak hac ücretinin kalan yüzde 20'sini MHCL'ye ödedikten sonra gerçekleştirebilir ve MHCL Emeklilik Ofisine kişinin emeklilik fonun ayırmasını bildirilir.[76]

Buradan da anlaşılacağı üzere, MHCL'nin kuruluş amacı daha çok Hac ödeme sisteminin kolaylaştırılması ve Hac hizmetlerine yönelik konfor olanaklarına odaklanmıştır. Endonezya veya Malezya ile karşılaştığında MHCL, Hac finansmanını yöneten bir kurum değil, sadece bir Hac düzenleyicisidir konumundadır. Dolayısıyla, Maldivler'de Malezya ve Endonezya'da olduğu gibi bir devlet sübvansiyonu programı bulunmamaktadır.

2.4.4. Ürdün

Ürdün'de hac fonu yönetimi, Ürdün Hac Yatırım Kurumu (Jordanian Hajj Investment Corporation - JHIC) aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu kurum, Ürdünlü hacıların biriktirdiği fonun yönetimi ve yatırımını üstlenir. Ürdün'deki hacılar, hac ibadetlerini finanse etmek için belirli bir miktar fon biriktirmek zorundadır. Bu fon, hac yolculuğu sırasında ulaşım, konaklama, yemek ve diğer hizmetler için gereken

[76] (b.t.). 12 Mayis 2023, http://www.mhcl.mv/hajj.html

masrafları kapsar. Ürdünlü hacılar, hac fonlarını Ürdün Hac Yatırım Kurumu aracılığıyla öderler.[77]

Ürdün Hac Yatırım Kurumu, hacıların biriktirdiği fonları İslami prensiplere uygun olarak yönetir ve yatırım yapar. Bu fonlar, gayrimenkul, tahviller, İslami hisse senetleri ve diğer yatırım araçları gibi helal finansal enstrümanlarda değerlendirilir. Bu yatırımların amacı, hacıların sürekli olarak hac ibadetlerini finanse etmelerini sağlamak için gelir elde etmektir. Ürdün Hac Yatırım Kurumu, hac fonlarının yönetimi sırasında şeffaflığı ve hesap verilebilirliği ön planda tutar. Fonların iyi bir şekilde yönetildiğinden ve İslami prensiplere uygun olarak kullanıldığından emin olmak için Ürdün Hac İşleri Departmanı ve hacılar için detaylı mali raporlar sunar. Bu raporlar, fon gelirleri, yatırımlar, harcamalar ve hac fonlarının getirileri hakkında bilgi içerir.

Hacılar, hac ibadetlerini tamamladıktan sonra kullanılmayan fonlarının geri ödenmesini talep edebilir. Ürdün Hac Yatırım Kurumu, hacıların fonlarının geri ödemesi için düzenli ve şeffaf bir süreç sağlar. Hacılar, fonlarının geri ödenmesi için talepte bulunabilir ve bu süreç Ürdün Hac Yatırım Kurumu tarafından yönetilir. Ürdün'de hac fonu yönetimi, şeffaflık, hesap verebilirlik ve İslami prensiplere uygunluk prensipleri üzerine kurulmuştur. Bu prensipler, hac fonlarının iyi bir şekilde yönetilmesini, hacıların ihtiyaçlarının karşılanmasını ve İslam öğretilerine uygun finansal entegriteyi sağlamayı amaçlamaktadır.

[77] Alawneh, A. M. (2023). Role of Investment Funds in Economic Growth (Case Study of Jordanian Hajj Fund for Savings and Investment). International Journal of Academic Research in Accounting Finance and Management Sciences, 13(1), 153–176.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSLAM HUKUKU AÇISINDAN ENDONEZYA HAC FONLARIN DEVLET'İN ALTYAPI SEKTÖRÜNE YATIRILMASI

İslam, ekonomik alan da dahil olmak üzere hayatın tüm içeriğini düzenleyen bir rehberlik ya da yaşam biçimi sunmaktadır. Peygamber Muhammed'in zamanında ekonomik ve bankacılık hizmet kurumları olmamasına rağmen, İslam, yürürlükteki şeriat hükümlerine dayalı bir içtihat yaparak çeşitli çağdaş sorunlarla başa çıkma ilkelerini ve felsefesini ortaya koymuştur. Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırılması, peygamber zamanında ve hatta dört imam mezhebinde bile tartışılmamış bir içtihat alanıdır. Hac fonlarına yatırım konusunun akademisyenler tarafından tartışılması şu anda maslahat ve makasıd-ı şer'iyye, yani hıfzul mal ile ilgili fıkıh kurallarına odaklanmıştır.

3.1. Din Bağlamında Yatırım Kavramı

Rahmeten lilalemin bir din olarak İslam, Kur'an'da belirtilen kurallar ve Resulün sünneti aracılığıyla sosyal hayatın yaşanmasında insanlarına rehberlik etmiştir. Kur'an ve sünneti aracılığıyla, İslam'ın öğretileri insanlara birbirleriyle nasıl doğru bir şekilde ilişki kuracaklarını öğretir. Çünkü insan yaşamı sadece insanlar ile Tanrı arasında dikey ilişkisi kalmayıp, aynı zamanda diğer insanlar arasındaki etkileşimler şeklinde yatay olarak da yakından ilişkilidir, İnsanlar arasındaki ilişkinin, insanlarla Tanrı arasındaki ilişkiden daha önemli olduğu söylenebilir. Hatta, insan ilişkilerinin ya da hebluminannâsın önemi nedeniyle, bir kişinin iyi bir dikey ilişkisi sahipse (hebluminallâh) fakat ikinci yönü (heblumminanâs) iyi değilse, kişinin sevabı ilk yönü ikinci yönü kapsayacak şekilde geri çekilebilir. Günlük yaşamın bu yönü genellikle muamelât olarak adlandırılır.

İslami rehberliğe göre muamelât veya sosyal bir hayat yaşamanın önemi Kur'an'da da görülebilir. Kur'an ayetlerinin sosyal hayatın veya muamelâtın ilkelerini açıklayan kısmı, ilahiyat konularda açıklayan ayetlerden çok daha fazladır. Kur'an'daki en uzun ayet bile ilahiyat kavramını açıklayan bir ayet değil, borç işlemlerinde muamelât ilkesini detaylı bir şekilde açıklayan bir müdayene ayetidir. Kahire Üniversitesi'nde İslam Hukuku Profesörü Abdul Wahab Khallaf'ın araştırmasına göre,

ibadet konularıyla ilgili hukuk ayetleri Kur'an'da 40 ayettir. Bu ibadet ayetleri namaz, zekât ve hac konularıyla ilgilidir. Muamelatla ilgili hukuk ayetleri ise 228 ayet ve Kur'an'da yer alan toplam ayet sayısının yaklaşık %5,8'ünü oluşturur. Bu ayetler genellikle geliştirilmesi gereken ilkeler ya da hukumlerdir.[78] Öte yandan Kur'an'da muamelatla ilgili ayetlerin genel olarak ele alınmasının da kendine has bir hikmeti vardır. Muamelat ayetlerinin küresel bir dille (mucmel) açıklanması, müslümanların ekonomik alanda yenilik yapmaları ve yaratıcı olmaları için içtihat alanı sağlamayı amaçlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de muamele ile ilgili ayetlerin izahı ayrıntılı olarak açıklanmışsa, insanlar dünyanın ilerlemesi ve geliştirmesi karşı çeşitli değişikliklerle zorluklar yaşayacaktı.

Yatırım kavramıyla ilgili olarak, yatırım faaliyetleri İslam'da açıklanmış ve tavsiye edilmiş olan muamelat alanına dahildir. Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret olması dışında, aranızda mallarınızı batıl yolla yemeyin. Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah, size karşı merhametlidir (4/Nisâ 30). Allah'ın ihsan ve lütfunu elde etmek için (hac döneminde ticaret yapmanızda) bir sakınca yoktur (2/Bakara 198). Kendi aranızda birbirinizin malını (İslam'ın yasakladığı rüşvet, faiz, gasp, aldatma gibi) batıl yollarla yemeyin (2/Bakara 188). Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! (Evet) Allah'a itaatsizlikten sakının; şüphesiz Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır (59/ Haşr 18). Bu ayet, insanlara ahiretteki rızıkları için her zaman hem ibadet hem de muamelat faaliyetlerine yatırım yapmalarını açıkça emretmektedir. Yatırım muamelat-ı mâliyenin bir parçasıdır, bu nedenle faaliyetleri sevap içerir ve şer'i ilkelerine uygun olarak niyet edilip gerçekleştirildikleri takdirde ibadete değerdir.

Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir (59/Haşr 7). Quraish Şihab, Tefsir-i Misbah adlı eserinde 'دولة'

[78] Ernawati. 2016. Wawasan Al-Qur'an Tentang Hukum. Lex Jurnalica. 13(2). s. 139-146.

kelimesinin anlamını açıklar, Ona göre bu ifade, dönüşümlü olarak dolaşıma sokulan ve elde edilen bir şey anlamına gelmektedir. Böylece servet sadece bir grup insana ait olmamalı, aynı zamanda toplumun tüm unsurları tarafından yararlanılabilmesi için dolaşımda olmalıdır. Bu ayet, kabile reisinin servetin dörtte birini aldığı ve geri kalanını istediği gibi dağıttığı cahiliye geleneğini iptal etmekle kalmamış, aynı zamanda ekonomi alanında ve toplumun tüm üyeleri için servet dağılımı dengesi konusunda İslam'ın temel bir ilkesi haline gelmiştir.

Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine Bu ayet, dolaylı olarak yatırımın önemi hakkında bilgi vermekte, ayette mallarını Allah yolunda harcayan insanların faydaları anlatılmaktadır. Maddi açıdan varlıklı bir kişi servetini üretken çabalarla yoksulları güçlendirmek için bağışlarsa, yalnızca öbür dünyaya yatırım yapmakla kalmayacak, aynı zamanda yoksulların yoksulluktan kurtulabilmeleri için daha üretken olmalarına da yardımcı olacaktır.

Başka bir ayette, Yûsuf şöyle dedi: “Her zaman yaptığınız gibi yedi sene ekin ekeceksiniz. Sonra yemek için ayıracağınızdan ibaret olan az bir miktar hariç, hasat ettiğiniz ürünü başağında iken bırakın (böyle saklayın) (12/ yusuf 47). Bu ayetten çıkarılacak ibret ve hikmet, insanların gelecekte beklenmedik olayları önceden tahmin edebilmek için servetlerinin bir kısmını biriktirebilmeleri gerektiğidir. Bu, insanların yarın ne olacağını sadece varsayabileceği ve tahmin edebileceği, ancak Allah'ın kesin olarak bildiği anlamına gelir. Bu nedenle, yukarıdaki ayete göre Yusuf Peygamber'in emri, gelecekte tüketim için bir rezerv olarak bazı varlıkları biriktirerek bir yatırım örneğidir. Yatırım faaliyetleri, Peygamberimiz tarafından da gençliğinden risalet dönemine kadar yürütülmüştür. Tarih bize Peygamber'in Hatice’nin sermayesini ve bir yetimin mirasını yönettiğini anlatır ve Peygamber'e dair birçok hadis rivayeti ticari faaliyetlerde ortaklıkları kabul eder.

3.2. Yatırım Tanımı ve Din Bakımından İlkeleri

Yatırım Arapça'da verimli kılmak, büyütmek ve sayıca artırmak anlamına gelen istasmara kelimesinden gelir. [79]Terminolojide yatırımın tanımı değişebilir ancak aynı temel anlama sahiptir. Yatırımın bazı tanımları, gelecekte daha fazla kazanmak için bugünkü değerden fedakarlıkta bulunmaktır. Yatırım, belli bir dönem lüksten vazgeçerek gelecekte daha fazla kazanmak için finansal anlamda parayı bir ya da biden fazla şekilde de değerlendirmektir, veya yatırımcı mevcut olan parasını enflasyon riskinden korumak için girişimlerde bulunabilir ve bu işlemler de yatırım olarak değerlendirilmektedir. Hatta yatırımcının mevcut parasal gücü de olmayabilir. Bu tür durumlarda borç alarak yatırımını yapar ve yatırımdan elde ettiği getiri ile borcunu ve faizini de ödeyebilir (Aktaran: Hamurcu, 2015: 11).

Yukarıdaki bazı yatırım tanımlarına göre, yatırımın gelecekteki karları elde etmek amacıyla bir varlığa veya işletmeye para veya diğer kaynakları yatırma eylemi olduğu sonucuna varılabilir. Yatırımlar, şirket veya yatırım portföyünün değerini artırmak amacıyla şirketler veya bireyler tarafından da yapılabilir. Bu arada, temel ekonomik prensipler açısından, İslam konseptindeki yatırım ile geleneksel yatırım arasında hiçbir fark yoktur. Yüksek getiri yüksek risk ve düşük getiri de düşük risk ana ölçüttür. Ekonomik ilkeler farklı olmasa da, İslam'da yatırım faaliyetleri ibadet faaliyetlerinden ayrılamaz, bu nedenle İslami öğretilere uymaları gerekir. Pozitif hukuk tarafından tanınan tüm yatırımlar İslam hukuku tarafından da tanınmamaktadır. Bu, yatırımın fiziksel maddi değerin yanı sıra ahlaki ve manevi değerleri de içermesi gerektiği anlamına gelir. Bu nedenle İslam'a uygun bir yatırım kriteri oluşturmak gerekmektedir. İslam'da yatırımlar şeriat kriterlerini karşılamalıdır, yani İslam hukukuna aykırı olmamalı ve İslam tarafından tanınan ahlaki ilkeleri ihlal etmemelidir.

Temel olarak, muamelatın bir parçası olan yatırım, "yasaklayan bir delil olmadıkça her şey mubahtır" genel kuralına bağlıdır. Bu kural, İslam'ın bireysel eylem özgürlüğünü ve Allah'ın lütuflarını kullanmayı, bu eylemler yerleşik yasalarla çelişmediği sürece tanıdığını göstermektedir. Bununla birlikte, bazı durumlarda İslam belirli kısıtlamalar ve yasaklar da koyar. Bir eylemi yasaklayan veya kısıtlayan deliller

[79]Alarabiah conferences. (b.t.). https://www.alarabiahconferences.org/wp-content/uploads/2019/09/conference_research-674355786-1408539734-411.pdf

Kur'an'dan, Hadis'ten veya icmaından gelebilir. Helal İslami yatırımları tercih ederek yatırımcılar helal kazanç elde edebilir ve İslam tarafından tanınan ahlaki ve etik sorumlulukları yerine getirebilirler.

3.2.1. Helal Ilkesi

Helal kelimesi Arapça "gevşek" veya "bağlı olmayan" anlamına gelen halla kelimesinden gelmektedir. Sözlükte masdar olarak “mubah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek, Harem’den çıkmak” anlamlarına gelen helâl kelimesi isim olarak haramın karşıtıdır.[80] Fıkıh Sözlüğü'nde ise helal kelimesi, Yaptığı için cezalandırılmayacağın herhangi bir şey açıklanmaktadır.[81] Bunu yapan kişinin Allah’tan ceza almayacağı anlayışıyla helal konusu Allah'ın ve Resulullah'ın (s.a.a) belirleme ayrıcalığıdır. Bu nedenle helal ve haram konularının belirlenmesinde İslam hukukunun kaynaklarına başvurulmalıdır. Yatırımda helal prensibi, İslam'da Allah'ın hükümlerine uymayı ve faiz, kumar, hile gibi haram unsurlardan kaçınmayı gerektiren şer'i prensiplerdir.[82] Bu prensipler, temiz ve helal kazanç elde etmek ve İslam'a uygun bir şekilde yatırım yapmak için önemlidir. Yatırımda helal prensiplerden bazıları:

a. Faiz yasağı: İslam'da faiz (riba) almak veya vermek haramdır. Bu nedenle, yatırımcılar faiz içeren yatırımlardan kaçınmalıdır. Bunun yerine, faizsiz yatırımlar yapabilirler, örneğin, şer’i hisse senetleri veya gayrimenkul yatırımları gibi.

b. Kumar ve şans oyunları yasağı: İslam'da kumar veya şans oyunları (maysir) haramdır. Bu nedenle, yatırımcılar, kumar veya şans oyunlarını içeren yatırımlardan kaçınmalıdır. Bunun yerine, risksiz ve şeffaf yatırımları tercih etmelidirler.

c. Ürün ve hizmetlerin uygunluğuna dikkat etme: Yatırımcılar, yatırım yapacakları ürün veya hizmetlerin İslami prensiplere uygun olduğundan emin olmalıdırlar. Örneğin, hisse senedi yatırımı yaparken, yatırım yapılacak şirketin faaliyetlerinin helal olduğundan emin olunmalıdır. Şu anda bile, borsa şer’i kategorisine giren hisse senetlerini sınıflandırmıştır, böylece yatırımcılar şirketin

[80] Demirci, K. ve Koca, F. (1998). Helâl (175-178). Istanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
[81] Curcâni, et-Ta’rifât. s. 82
[82] Ayub, M. İslami finansı anlamak (1. Baskı). (S. Çürük, Çev.). İstanbul : İktisat Yayınları, 2007.

sektörünü daha derin incelemek gerek kalmadan şer'i sektörüne kolayca yatırım yapabilirler.

d. Başkalarına zarar veren yatırımlardan kaçınma: Yatırımcılar, yatırımlarıyla başkalarına zarar veren yatırımlardan kaçınmalıdırlar. Örneğin, dolandırıcılık veya hırsızlık gibi haram faaliyetlerle ilgili şirketlere yatırım yapılmamalıdır.

3.2.2. Kâr- Zarar Ilkesi

Yatırım karı garanti edemez veya iki taraf arasındaki riskleri tamamen ortadan kaldıramaz. Yatırımda risk ve getiri her zaman birbiriyle bağlantılıdır. Bu nedenle, yatırımcılar yatırımla ilgili riskleri kabul etmeye razı olmalıdır. Yüksek risk ve yüksek getiri düşük risk de düşük getiri ilkesi aslında birbiriyle çelişen iki terimdir. Ancak söz konusu yatırım olduğunda, ikisi aynı şey olabilir. Bunun nedeni yatırımın belirsiz bir faaliyet olmasıdır. Hareketi her zaman dalgalanmalardan, piyasa mekanizmalarından, enflasyondan ve benzerlerinden etkilenir. Bu nedenle risk, kayıp şeklinde beklenmedik bir durum olarak ortaya çıkar. Buna karşılık, getiri de riskle aynı faktörlerden etkilenir, ancak beklenen bir durumdur. Bu ikisi el ele gider, risk ne kadar yüksekse getiri de o kadar yüksek olur. Tersine, risk ne kadar düşükse getiri de o kadar düşük olur. Bu ilkenin, yatırımcıların kârın cazibesine kolayca kapılmaması gibi bir hikmeti vardır. Yüksek kârların ardında büyük riskler olduğunun farkına varan yatırımcılar, dalgalanmaları izlemeye, şirketin mali durum kayıtlarını gözlemlemeye ve kayıpları en aza indirmek için çeşitli diğer eylemlere daha fazla odaklanırlar. Ayrıca, yatırımcıların ihtiyatlılığını da artırabilir, yüksek risk ve yüksek getirinin anlaşılması yatırımcıların yatırım araçlarını seçerken daha dikkatli olmalarını sağlayabilir.[83]

3.2.3. Zulumden Uzak Durmak

Zulumden uzak yatırım ilkesi, dini açıdan yatırım yaparken zulüm ve haksızlık içermeyen, insan haklarına saygılı ve adil bir şekilde yapılan yatırımları ifade eder. İslam dini, zulmün her türlüsünü yasaklar ve insanların haklarına saygı göstermeyi vurgular. Bu ilke, yatırımcının, yatırım yapacağı şirketlerin veya projelerin etik

[83] Ayub, M. İslami finansı anlamak (1. Baskı). (S. Çürük, Çev.). İstanbul : İktisat Yayınları, 2007.

değerlere uygun olmasına özellikle dikkat etmesini gerektirir. Örneğin, insan hakları ihlallerine, çalışan sömürüsüne, çevre tahribatına yol açan veya haksız kazanç sağlayan işletmelere yatırım yapmaktan kaçınılmalıdır.

Zulumden uzak yatırım ilkesi, aynı zamanda etik yatırım veya sosyal sorumluluk yatırımı olarak da adlandırılan bir yaklaşımdır. Yatırımcılar, toplumsal adaleti gözetmeyi, insan haklarını desteklemeyi, çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmeyi ve toplumun genel refahına katkıda bulunmayı hedefleyen şirketlere yatırım yapmayı tercih ederler. Bu ilke, yatırımcıların maddi kazanç hedeflerinin yanı sıra ahlaki ve toplumsal değerleri de dikkate aldığı bir yaklaşımı teşvik eder. Böylece, yatırımlar sadece kişisel kazanç sağlama amacını değil, aynı zamanda toplumun iyiliği için de bir araç haline gelir.

3.3. Makâsıdü'ş Şeria Bağlamında Hac Fonların Yönetimi

Makâsıd şeri'a, İslam hukukunun temel amaçlarını ifade eden bir kavramdır. "Makâsıd" kelimesi Arapça kökenli olup, "amaçlar" veya "hedefler" anlamına gelir, "şeri'a" ise din veya İslam hukukunu ifade eder. Literatürde "dinin gayeleri" veya "Şari'nin hükümleri koyarken hedeflediği gayeler" anlamına gelmektedir. Makâsıd şeri'a, İslam hukukunun evrensel ve ilke temelli bir anlayışını ortaya koyar. Makâsıd şeri'a, İslam hukukunun sadece bireysel hükümleri değil, aynı zamanda toplumun maslahâtı, refahı, adaleti, insan hakları ve temel değerlerine yönelik amaçlarını da içerir. İslam hukukunun bu temel amaçları, Kur'an'ın genel mesajından ve peygamberin hadislerinden çıkarılan ilkelere dayanır. Makasıd Şeri'a İbnu Asur'un açıkladığı gibi beş temel amaç üzerinde odaklanır. Bunlar din korumak, can korumak, akıl korumak, nesil korumak ve mal korumaktır.[84] Müslümanların insan hayatını düzenleyen bir pusula olarak bu beş temel amacın, İslam hukukunun hükümlerini ve kurallarını belirlemede rehberlik eden prensipler olduğunu savunmuştur. Hukuki hükümlerin, bu amaçlara uygun olarak insanların refahını ve adaleti sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca İbn Ashur, Makasid şeri'a kavramıyla, İslam hukukunun rasyonel ve insancıl bir şekilde yorumlanması ve uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, değişen zamanlarda ve koşullarda, İslam hukukunun esas

[84] Ahmet Coşkun. İbn Âşûr Muhammed Tâhir. DİA. İstanbul. 1999. 19. s. 332-335.

amaçlarına uygun olarak hükümler adapte edilmelidir. Böylece, İslam hukuku, toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılayabilir ve adaleti sağlayabilir.

Hac fon yönetimi bağlamında, hac fon yönetimin kurumun kurulması, Makasıd Şeriatı'nın temel amaçlarından biri olarak mal korunmasını ve der'ul mefâsid'den kaçınma çabasını amaçlamaktadır. Çünkü Hac fonları doğru yönetilmezse, enflasyon, servet biriktirme veya ihtikar şeklinde madhrat neden olacaktır ki bu İslam tarafından tavsiye edilmemektedir. Buna ek olarak, Hac fon yönetim ajansının kurulması, der'ul mefâsid olarak işlev görmenin yanı sıra toplum maslahâtın elde edilmesinde de rol oynamaktadır. Bu arada, maslâhatı kuvveti açısından bakıldığında, hac yönetim fonunun kurulması maslahâtı zaruriyet kategorisine dahildir, yani İnsanın, arzu ettiği şeye ulaşamamasından kaynaklanan zorluk ve meşakkat halinden kurtulmak için zaruri veya mecbur duyduğu menfaatlerdir.

3.4. Kavaid Fıkıh ve İktisat Çerçevesinde Hac Fonların Altyapı Sektörüne Yatırılması

Kavâid Fıkıh, İslam hukukunda yargılama ve hüküm verme sürecinde kullanılan temel ilkelerin belirlenmesini sağlayan bir terimdir. "Kavâid", Arapça kökenli bir kelime olup, "ilkeler" veya "esaslar" anlamına gelir. Fıkıhtaki terim anlamında ise tedvin edilmiş fıkıh literatüründe çeşitli olaylara ilişkin olarak yer alan fer'î ahkâmı toparlamaya ve onlara ortak açıklama getirmeye yönelik bir çabanın ürünüdür.[85] Kavâid Fıkıh, İslam hukukunun kaynaklarından olan Kur'an, Peygamber'in sözleri ve eylemleri, sahâbe-i kirâmın sözleri, icmâ ve kıyas gibi referanslara dayanarak, hukuki sorunları ele alma ve çözüm bulma yöntemini sunar.[86]Bu ilkeler, fıkıhçıların hüküm verirken adaleti ve hukuki doğruluğu sağlamak için başvurdukları genel prensipleri ifade eder. Bu ilkelere başvurarak, fıkıhçılar hukuki sorunları değerlendirir, hükümler verir ve farklı durumlara uyarlar. Ayrıca değişen zamanlarda ve koşullarda da geçerliliğini koruyan genel prensipler sunar ve hukuki tutarlılığı sağlamak için kullanılır. Kavâid Fıkıh, İslam hukukunun evrensel prensiplerini içeren bir disiplindir ve farklı hukuki meselelerdeki hüküm verme

[85] Baktır, M. 2001. Kaide. DİA. İstanbul. 24.s. 205-210. Bkz. القاعدة هي قضية كلية منطبقة على جميع جزئياتها.Curcâni, At Ta'rifat. .Dâr Fadilah. Riyadh. s.143

[86] Şimşirgil, A. Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle. 2.baskı,İhlas Gazetecilik. İstanbul. s. 72

sürecinde rehberlik sağlar. Bu prensipler, İslam hukukunun genel yapısını ve hüküm verme yöntemlerini anlamak için önemli bir araçtır.

Altyapı için Hac fonlarının yatırımı tartışmalı bir konu olup kamuoyu ile hükümet arasında bir tartışma konusudur. Bazı gruplar Hac fonlarının altyapının geliştirilmesi için kullanılmasını savunurken, diğerleri bunu uygunsuz veya İslami ilkelere ve Hac fonu yönetimi yasalarına aykırı bulmaktadır. Hac fonlarının altyapı projelerine yatırılmaması gerektiğini savunan grup, fonların hac ile ilgili olanlar dışındaki sektörlerde kullanılmasının geçersizliliğini ve devletin hac fonlarının yönetiminden kaynaklanan zararların tazminini garanti etmediği yatırım riskini savunur.[87] Hac fonlarının yönetimindeki kayıplar, müşterek ve müteselsil bir sorumluluk şeması ile BPKH'nin tüm sorumluluğunda olacağından bu nedenle Endonezya'daki Hac fonlarının çoğu düşük riskli İslami finans sektörüne, yani sukuka yatırılmıştır. Hac fonlarının altyapı için kullanılmasını savunanlar, toplanan Hac fonlarının Müslüman toplumunun genelinin yararına en iyi şekilde kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Altyapı geliştirmeden elde edilen karlar, İslami finans araçlarına yatırıldıklarında daha büyük bir getiriye sahip olduklarından, uzun vadede hacı adayları için faydalı olacaktır, Ayrıca, ibadet yerlerine daha iyi erişim, ekonomik kalkınma ve genel refahın iyileştirilmesi gibi diğer avantajlar da toplumun geneline fayda sağlayabilir.

Hac fonu yatırımının avantajlarını ve zararlarını anlamak için ekonomi politik varsayımlardan hareket etmek de faydalı olacaktır. Bunun yerine, fıkıh veya pozitif hukuk mantığına öncelik vermemektedir. Çünkü her iki mantık da hükümetin Hac fonlarını kullanmasının hukuken geçerli bir mesele olduğu sonucuna varmaktadır. Hac Mali Yönetimine ilişkin 2014 tarihli ve 34 sayılı Kanun'un 2. maddesi bu konuyu açıkça düzenlemiştir. Kanunun bir maddesinde, hükümetin BPKH'nin reel sektörüne ya öz sermaye katılımı ya da finansman yoluyla doğrudan yatırım yapmasına izin verdiğini belirten bir madde bulunmaktadır. Bu arada, İslam hukuku açısından, BPKH'nin Hac fonlarının bir kısmını devlet altyapı sektörüne yatırması halinde hiçbir taraf zarar görmez. Bunun nedeni, hacıların hac paralarını yatırırken zaten bir vekalet

[87] Witcaksono, B. Analisis Kelayakan Investasi Dalam Pembiayaan Infrastruktur Dan Tingkat Imbal Hasil Badan Pengelola Keuangan Haji. Performance Jurnal Personalia, 2020, 27(1),30-40.

veya vadiah yad dhamanah sözleşmesi imzalamış olmaları, hacıların sözleşmede yazılı tüm maddeleri kabul ettiklerini gösteren bir rıza beyanı şeklidir.

Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırılması kararı alınırken, riskleri ve faydaları dikkatlice değerlendirmek önemlidir. Bu yatırımların uzun vadeli etkileri göz önünde bulundurularak, stratejik planlama ve yönetim yaklaşımlarıyla yürütülmelidir. Hac fonlarının yatırıma dönüştürülmesi konusundaki polemikler, akademisyenler, siyasi politika gözlemcileri ve hükümet yetkilileri arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Altyapı yatırımlarına izin veren görüşler arasında 2012 yılında Cipasung'da Endonezya Fetva Komisyonu IV İctima' Ulema Forumunu düzenleyen MUI (Endonezya Ulema Konseyi), Nahdhatul Ulema, Muhammadiyah ve şeriat ekonomi politikası gözlemcisi Bambang Brodjonegoro'nun görüşleri yer almaktadır.

Endonezya İslam Ekonomistleri Birliği Başkanı Bambang Brodjonegoro'ya göre toplumda gelişen polemikler, insanların yatırım ve harcama kavramları arasındaki farkı anlamamasından kaynaklanmaktadır. Ona göre, bazı halklar Hac fonlarının anaparasının doğrudan altyapı sektöründeki hükümet projelerini finansı etmek için kullanılacağını veya harcanacağını düşünmektedir. Aksine Hac fonlarının İslami bankalara yatırılması veya sukuk satın alınması gibi uzun vadede yatırım yapılmasıdır, böylece paranın değeri enflasyon tarafından aşındırılmaz ve uzun vadede küresel faydalar sağlayabilir.[88] Bu arada, Endonezya Ulusal Kalkınma Planlama Bakanı'na göre, Hac fonlarının özellikleri, her ikisi de uzun vadeli olan altyapı projelerinin özellikleriyle uyumludur. Hac fonları uzun vadeli bir finansman ise, altyapı da uzun vadeli bir projedir. Böylece uzun vadeli proje finansmanı, uzun vadeli finansman kullanırsa daha iyi olacaktır. Ancak BPKH, Hac fonlarına yatırım yaparken altyapı projelerinin seçiminde dikkatlı davranmalıdır. Altyapı projeleri seçilmeli, hedeflenmeli ve PT Perusahaan Listrik Negara (Devlet Elektrik Şirketi) tarafından satın alınacağı kesin olan enerji santrali inşaat projeleri gibi belli getiriler sağlayan projeleri tercih edilmelidir..

[88] Endonezya Üniversitesi Ekonomi Fakültesi (FEUI) Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nde (LPEM) Republika gazetecileriyle 1 Ağustos 2007 Salı günü yapılan söyleşiye dayanmaktadır.

İslami finans uygulayıcısı ve Endonezya Ulema Konseyi (MUI) Ulusal Şeriat Konseyi (DSN) üyesi Adiwarman Karim, portföy açısından Hac fonlarının yerleştirilmesinin üç türe ayrılabileceğini görüşündedir. İlk olarak, genellikle İslami mevduat bankacılığı ürünlerine yatırılan kısa vadeli yatırımlar. Tipik olarak, kısa vadeli yatırımlar diğer iki yatırım türüne kıyasla daha düşük getiriye sahiptir. İkincisi, sukuk veya diğer İslami menkul kıymetlere yatırılabilecek orta vadeli yatırımlar. Tipik olarak, altyapı için devlet Sukuku gibi bu tür yatırımların yatırım süresi 3 yıl ila 7 yıldır. Dikkatli bir hesaplama ile hem rupiah para birimiyle sukukuna hem de dolar para birimiyle sukukuna yatırım yapılabilir. Üçüncü olarak, uzun vadeli yatırımlar İslami ticarete konu hisse senetlerine veya doğrudan ya da dolaylı olarak Hac faaliyetleriyle ilgili altyapıya yatırılabilir. Bunu da 34/2014 sayılı Yasanın 48. maddesinde "doğrudan yatırım ve diğer yatırımlar" yansımasıdır. Buna ek olarak PP Muhammadiyah Ekonomi ve Girişimcilik Başkanı Anwar Abbas'a göre Endonezya'daki en büyük İslami kuruluşlardan biri olan Muhammadiyah, hac fonlarının SBSN'ye yatırılmasının optimum fayda sağlamadığına kanaatındadır. Uzun vadede ve mevcut Hac sübvansiyon sistemi altında, Hac Fonu cari dönem hacılarının yararına kullanıldığı için azalabilir. Eğer hükümet Hac fonlarını altyapının doğrudan finansmanı için kullanmak isterse, en azından başlangıçtan itibaren açık bir sözleşme olmalıdır.[89]

Aşağıdaki tablo, Hac fonlarının mevduat, Sukuk gibi katılım bankacılık sektörüne yatırılması ile altyapı sektörüne doğrudan yatırım yapılmasının avantaj ve dezavantajları arasındaki karşılaştırmayı açıklamaktadır.

[89]CNN Indonesia. a.t. 24 Temmuz 2023. https://www.cnnindonesia.com/ekonomi/20170802121306-78-231888/untung-dan-buntung-investasi-dana-haji-ke-infrastruktur/3

Tablo 3.1. Hac fonu yatırımının kar ve zararlarının yatırım dönemi türüne göre karşılaştırılması

Kısa vadeli yatırım (Depozito / Tahvil)	**Orta vadeli yatırım** (Sukuk / SDHI / SBSN)	**Uzun vadeli yatırım** (Altyapı, şer'i hisse senedi, doğrudan yatırım)
Avantajlar		
Sıfır risk seviyeleri	Düşük Risk Seviyeleri	Uzun Vadeli yüksek getiri Potansiyeli
Stabil gelir akışı	Stabil Gelir Akışı	İstikrarlı Gelir Akışı
Devlet tarafından garantili	Çeşitlendirme İmkanı	Ülkenin kalkınmaya katkıda bulunmak
Güvenlilik	İslami Prensiplere Uygunluk	İslami prensiplere uygunluk
-	Likidite	Küresel faydalar sağlamak
Riskler / Eksiklikler		
Düşük getiri potansiyeli	Sınırlı Likidite	Altyapı yatırım ile ilgili belirsiz yasalar
Enflasyon riski	Değer kaybı riski	Yüksek Risk Seviyeleri
Sınırlı likidite	Hükümet ve politika riskleri	Regülasyon ve politika riski
Vergi etkileri	Projelerin başarısızlık riski	Projelerin başarısızlık riski
Faiz oranı riski	Az bilinirlik / tahvil piyasaları kadar yaygın değildir.	Çevresel ve Toplumsal Etkiler

Kaynak : Yumuşak, İ.G, ve Bilgin, R, a.g.e,.s.17

İbrahim Güran Yümüşak çalışmasına göre, Endonezya'daki BPKH ve Ürdün'deki JHIC gibi bir Hac finansman sisteminin benimsenmesini önermektedir. Makalesinde, Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırılıp yatırılamayacağını açıkça belirtmemiştir. Bununla birlikte, BPKH gibi bağımsız bir Hac finansman kurumunun ve yatırım uygulamalarının işleyişi JHIC gibi kurulmasını tavsiye etmiştir.[90] Bunun yanında Hac veya Umre adayı olup olmadığına bakılmaksızın herkes yatırıma katılmak için katılımcı olabilir. Hac fonlarının hükümetin altyapı sektörüne yatırılıp yatırılamayacağına doğrudan değinmemekle birlikte, JHIC gibi yatırım

[90] Yumuşak, İ.G, ve Bilgin, R, a.g.e,.s.17

uygulamalarını tavsiye etmektedir, oysa JHIC gayrimenkul veya altyapı sektörü de dahil olmak üzere BPKH'den daha geniş bir yatırım çeşitliliğine sahiptir.

Altyapıya yatırım yapma fikrine karşı olan, Ekonomi ve Finans Geliştirme Enstitüsü ekonomisti Bhima Yudhistira'dan gelmektir. Ona göre, yüksek getiri sağlama potansiyeline sahip olmasına rağmen, Hac fonlarının altyapı projelerine yatırılması da yüksek riskler taşımaktadır. Örnek olarak, otobanlar ve havaalanları gibi ticari altyapı projelerinin getirisi genellikle uzun vadelidir ve her zaman karlı olmayabilir. İkincisi, altyapı faaliyetlerinin teknik sorunlar nedeniyle kısıtlanması riskiyle ilgilidir ve bu da projenin tamamlanmasının gecikmesine ve hatta durmasına neden olur. Endonezya'da Kertajati uluslararası havaalanı projesi, Hambalang sporcu misafirhanesi altyapı tren projesi ve önemli maliyet aşımlarına maruz kalan Jakarta - Bandung hızlı tren projesi gibi birçok altyapı projesi gecikmiş ve hatta terk edilmiştir.[91] Malezya Tabung Haji ile karşılaştırıldığında, fonların %20'si inşaat projelerine yerleştirilse de, her zaman altyapıya yerleştirilmemektedir. Mekke'de ya da Malezya'da getirisi yüksek olan apartman ya da otel gibi mülkler inşa etmeyi daha tercih edilir.[92]

Hac fonlarını altyapı projelerini karşılamak için kullanması konusu, hükümetin 2020 ve 2021 yıllarında Hac ibadetini iptal etmesi üzerine kamuoyunda oluşan endişe ve önyargıdan kaynaklanmıştır, halbuki O tarihte Suudi Arabistan Krallığı Hac'ın yola çıkışına ilişkin resmi bir açıklama yapmamıştı. Buna ek olarak, hükümet aynı zamanda Endonezya'nın çeşitli bölgelerinde borç dahil çeşitli finansman kaynaklarıyla kalkınma projelerini yoğunlaştırıyor. Bu arada, Cakarta - Bandung hızlı tren projesi ve terk edilmiş Kertajati uluslararası havaalanı projesi gibi inşa edilmekte olan bir dizi altyapı projesi yabancılar, özellikle de Çinli müteahhitler tarafından kontrol edilmektedir. Aynı zamanda, temel elektrik tarifelerindeki artış, petrol sübvansiyonlarının geri çekilmesi gibi halk için zor olduğu düşünülen diğer politikaların yanı sıra devlet borcu miktarında da bir artış olmuştur. Bu nedenle, Hac fonlarının altyapı projelerinin geliştirilmesi için yatırılmasının hem halktan hem de

[91] Rachman Haryanto. a.t. 20 Hazıran 2023. https://finance.detik.com/infrastruktur/d-5496177/mega-proyek-rp-25-t-di-hambalang-dari-mangkrak-hingga-mau-digarap-jokowi
[92] Ambaranie Nadia. Kompas. a.t. 19 Hazıran 2023. https://nasional.kompas.com/read/2017/08/06/17575371/dana-hajidikhawatirkan-untuk-tambal-utang-pembangunan-infrastruktur.html

hükümet politikasını gözlemleyenlerden hemen eleştiri ve kınama alması anlaşılabilir bir durumdur.

Endonezya Bütçe Şeffaflığı Forumu Genel Sekreteri Yenny Sucipto ise hükümetin altyapı projelerini finanse etmek için büyük fonlara ihtiyacı olduğunu savunmaktir. Jokowi'nin beş yıllık yönetiminde hükümetin altyapı için en az 5.000 trilyon Rp'ye ihtiyaç olduğunu, ancak devlet bütçesinin her yıl sadece en az 400 trilyon Rupiah sağlayabilir.[93] Fakat, hac fon kaynağının özellikleri (müslümanlardan ve Hac için kullanacağından) diğer fonlardan farklı olduğundan, Hac fonlarının hükümet altyapı projelerini finanse etmek için kullanılması hemen uygulanamaz. 34/2014 sayılı Hac Mali Yönetimi Yasası'nda belirtildiği üzere Hac fonlarının kaynağı Müslümanlardır. İslami kamu maliyesinin özellikleri gibi, Hac fonu da birincil hedef olarak hacıların refahı ve ikincil hedef olarak İslam ümmetinin refahı ile karakterize edilir. Dolayısıyla, Hac fonundan elde edilen tüm faydalar Müslümanların iç dayanışması bağlamında kullanılmalıdır. Vergiler gibi bir ülkede yaşayan insanlar arasında dış dayanışma için değildir. Her ne kadar hükümetin Hac fonlarına yatırım yapma amacının veya gerekçesinin iyi ve toplumun genelinin yararına olması gerektiğine inanılsa da, Hükümetin hac fonlarını altyapı yatırım projeleri için fon eksikliğini tamamlamak için kullanma hedefi de inkar edilemez.

Çoğu akademisyenlerin neredeyse tamamı Hac fonlarının yatırım amacıyla kullanılması konusunda hemfikirdir. Ancak, altyapı sektörüne yatırım konusunda teknik nitelikte farklı bakış açıları bulunmaktadır. Hac fonlarının altyapı için kullanılmasının reddedilmesi genellikle yatırımda ihtiyatlılık ilkesine ve hacı adayı ile BPKH arasında üzerinde mutabık kalınması gereken sözleşme şekline dayanmaktadır. Bu ret esaslı bir ret değil, teknik bir rettir. Alimlerin değerlendirmesi, genellikle fıkıh usûlünün kuralına, yani maslahatla ilgili kurallara dayanmaktadır. Hacı adaylarına, hükümete ve genel olarak Müslüman toplumuna daha fazla maslahat sağlamak amacıyla hac fonlarının belirli şartlar ve sınırlamalarla kullanılmasının caiz olduğunu belirtmiştir. Bu argümanı destekleyenler, dünyanın en iyi Hac fonu yönetimi finans kurumu olmayı başaran ve ülkenin altyapısının gelişmesine büyük katkı sağlayan

[93] Bagus Prihantoro. Detik. a.t. 23 Hazıran 2003. https://finance.detik.com/berita-ekonomi-bisnis/d-3075587/jokowi-bangun-infrastruktur-butuh-lebih-dari-rp-5000-triliun

Tabung Haji kurumu ile Malezya örneğini vermektedir. Ayrıca, bu finansman planının, vakıf fonlarının ve zekat fonlarının daha geniş faydalar için kullanılmasına izin veren ilke gibi fıkıh ilkelerine de uygun olduğunu savunmaktadırlar. Bu bağlamda, altyapı geliştirme, adalet ve fayda ilkeleri dikkate alınarak Hac fonları aracılığıyla finanse edilebilecek bir kamu yararı olarak kabul edilmektedir. Hac fonlarının altyapı finansmanına yatırılmasına izin verilmesini öngören fıkıh kurallarından bazıları şunlardır:

a. الأصل فى الأشياء الإباحة حتى يدل الدليل على التحريم

Yukarıdaki kaide, El-Bezzar ve Ath-Thabrani tarafından rivayet edilen Peygamber'in sözlerinden gelmektedir. "Helâl, Allah'ın Kitabı'nda helâl kıldıklarıdır. Haram da Allah'ın Kitabı'nda haram kıldıklarıdır. Hakkında bir şey demedikleri ise müsamaha gösterdiği (mubah) şeylerdendir." (Tirmizî, Libâs, 6; İbn Mâce, Et'ıme, 60).[94] Muamelede her şey mubah veya muamelede aslı olan ibaha kuralı, İslam hukukunda bir prensip olarak kabul edilen bir ilkedir. Bu kurala göre, bir şeyin hükümleri veya durumu hakkında bir kanıt veya hüküm bulunmadığı sürece, o şeyin temel olarak helal veya mubah olduğu kabul edilir.[95] İbahah, bir şeyin İslam hukukuna göre serbest, izin verilmiş veya helal olduğu anlamına gelir. Bu kurala göre, bir fiil veya eylemde bulunmak veya bir şeyi kullanmak gibi muâmelelerde, bu eylemlerin veya nesnelerin haram, mekruh veya sınırlı bir şekilde izin verilmiş olmadığı sürece genel olarak serbest olduğu kabul edilir.

İslam hukukunun belirlenmesinde bu ilke, nassa ters düşmediği sürece muamelede insana özgürlük ve esneklik sağlar. Bir hac yönetim kurumunun kurulması, hac fonlarına yatırım yapılması veya zekat fonları ve emeklilik fonları gibi diğer fonların yönetilmesi, bu kuralla yakından ilgili bir muamelat söz konusudur. Başka bir deyişle, fıkıhta Hac fonlarına yatırımın temel ilkesi, belirli yatırım türlerini açıkça yasaklayan veya kısıtlamalar öngören bir delil olmadığı sürece Hac fonlarına yatırımın caiz olduğudur.

[94] Suyuti, Eşbah s.60.

[95] Hanefi mezhebinde ise الأصل فى الأشياء التحريم حتى يدل الدليل على الإباحة çelişkili gibi görünen bu iki kaide uzlaştırılabilir. Şafii mezhebinin benimsediği kaide muamelât alanında uygulanırken, Hanefi mezhebinin benimsediği kaide ise ibadet alanında uygulanmaktadır. Bkz.: Suyuti, a.e. s,.61

Hac fon yönetimi yasasına atıfta bulunarak, Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırılamayacağına dair özel bir yasak bulunmamaktadır. Kanundaki belirtilen sadece BPKH'nin yapabileceği yatırım kurallarının ilkelerini açıklamaktadır. Ancak BPKH'nin Hac fonlarının yatırım çeşitlendirme hükümlerinde, Hac fonlarının menkul kıymetlere, sukuk'a ve altına yatırılabileceğini açıklayan noktalar bulunmakta, BPKH yatırımın doğrudan finansman ve diğer yatırımları yapmasına da izin verilmektedir. Dolayısıyla, pozitif hukuk kapsamında, Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırılması, "doğrudan yatırım ve diğer yatırımlar" kapsamına girdiği için potansiyel olarak yasayı ihlal etmemektedir, Bu arada, muamelat kökenli hukuk kurallarına atıfta bulunacak olursak, Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırımına izin verilmektedir.

b. لاَ بُدَّ مِنَ التَّرَاضِي فِي جَمِيْعِ عُقُوْدِ الْمُعَاوَضَاتِ وَعُقُوْدِ التَّبَرُّعَاتِ

Muâvaza (iş) veya teberru niteliğindeki her sözleşmede karşılıklı rıza olmalıdır. İşlemin iki tarafı arasındaki karşılıklı rıza ilkesi, bir sözleşmenin geçerliliği için temel dayanaktır. İslam hukukuna göre akitlerde karşılıklı rıza, önemli bir prensiptir. İslam hukuku, her türlü sözleşmenin veya anlaşmanın taraflar arasında serbest iradeyle gerçekleştirilmesini ve karşılıklı rızaya dayanmasını gerektirir. Bu, tarafların istek ve rızaları olmadan hiçbir sözleşme veya anlaşma yapmanın geçerli olmadığı anlamına gelir. Tarafların zorla veya isteksiz bir şekilde akit yapmaları durumunda, bu akit İslam hukukuna göre geçersiz sayılır. İslam hukukunda karşılıklı rıza prensibi, adaleti ve hakkaniyeti sağlamayı amaçlar. Tarafların eşit şartlarda anlaşmaları ve her iki tarafın da memnuniyetle kabul ettiği bir sözleşme yapması önemlidir. Kur'an'da, akitlerde karşılıklı rıza konusuna değinilmektedir. Örneğin, Nisa Suresi'nin 29. ayetinde şöyle denir: "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin, ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaret hariç. Ve birbirinizin canına kıymayın. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir."

Endonezya'daki Hac kayıt sürecine göre, başvuru yapan hacı adaylarının Hac mevduatı kabul eden bankada bir hesap açmaları ve Hac fonlarını yatırmak için bir sözleşme imzalamaları gerekmektedir. Bu arada, her bölgedeki Diyanet İşleri Bakanlığı ofisinde Hac başvuruları için kullanılan sözleşme ise vekalet sözleşmesidir. Sözleşmenin özü, Hacı adayının Hac kota tahsisi amacıyla belirli bir miktar para yatırmayı kabul etmesi ve Hac fon yönetim kurumuna yatırım yapma yetkisi vermesi, fon yöneticisinin ise ilgili kişinin Hac ibadetini yerine getireceği zaman Hac

masraflarını hazırlamaktan sorumlu olmasıdır. Hacı adayı sözleşmeyi imzaladığında, bunun bir karşılıklı rıza biçimi olduğu ve üzerinde anlaşılan sözleşmenin her iki tarafı da bağlayacağı söylenebilir. Bu nedenle BPKH, Hac fonlarını kanun tarafından belirlenen ilke gerekliliklerine uygun olarak yatırım yapma hakkına sahiptir.

c. تَصَرُّفُ الْإِمَامِ عَلَى الرَّاعِيَّةِ مَنُوْطٌ بِالْمَصْلَحَةِ

Tasarruf kelimesi Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Arapçada "tasarruf" kelimesi "iktisat etmek, idare etmek, kazanmak için çaba harcama" gibi anlamlara gelir.[96] Türkçede ise "tasarruf" kelimesi genellikle para biriktirme, harcamaları kısıtlama anlamında kullanılır. Aynı zamanda, "tasarruf" kelimesi kaynakları verimli ve etkili bir şekilde kullanma, israf etmemek anlamında da kullanılabilir. “Raiyye” ise devlet başkanı ve veli gibi bir idarecinin yönetimi altında bulunan bütün insanlardır.[97] “Raiyye yani tebe’a üzerine tasarruf maslahata menuttur" ilkesi, toplum başkanı veya imamın, insanların refahını sağlama, onları koruma ve toplumun çıkarlarına hizmet etme sorumluluğuna dayanır.[98] Bu kurala göre, imam, toplumun genel çıkarlarını gözetmek ve en iyi sonuçları elde etmek için tasarruflarını gerçekleştirmelidir. Bu, toplumun refahını artırmak, haksızlıkları önlemek, adaleti sağlamak ve insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan politika ve kararları almayı içerir. Devlet bağlamında, bir devlet başkanının yasa teklif etme politikası ve kamu yararına ilişkin tüm faaliyetlerle ilgiliyse geçerlidir.

Bu ilke, devletin hac fonlarına yatırım yapmasının caiz olduğuna dair bir referans olmasının yanı sıra, devletin zekât fonları, emeklilik fonları ve benzeri fonlara yatırım yapmasının caiz olduğuna dair dayanaklardan biridir. Bu durumda BPKH tarafından temsil edilen hükümet ile topluluk arasındaki ilişki, yetimin malının korunması açısından bir vasi ile yetim arasındaki ilişkiye benzetilebilir. [99]“Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını

[96] İbrahim Dönmez,”Tasarruf”. DİA. İstanbul. 2011. (40). s. 118-119.
[97] Yıldırım, M. Mecelle’nin külli kaideleri (5. Baskı). İzmir : Tibyan Yayıncılık, 2019. s. 142
[98] Suyuti, a.g.e,. s.121
[99] Bkz.: Suyuti,a.g.e,. s.121

kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun, hesap sorucu olarak da Allah yeter (4/Nisa 5). Âyetin anlamına göre, yetimin malının nasıl yönetilmesi gerektiğini, yetimin malının vasinin ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılamak için değil, yetimin ihtiyaç ve gereksinimleri için kullanılabileceğini açıklamaktadır. Dolayısıyla, eğer hükümet Hac fonlarını ülkenin altyapı sektörüne yatırmayı planlıyorsa, bu fikir tüm hacı adaylarının menfaatine dayanmalı ve elde edilen menfaatler hacı adaylarının yararına olmalıdır. Eğer bir kâr bakiyesi varsa, müslüman ümmet için bir bağış fonu olarak sınıflandırılabilir ve ibadet yerleri, medreseler ve Hac tesislerinin inşası için altyapı inşa etmek gibi ümmetin daha büyük yararına tahsis edilebilir.

Bütün bunlar, yatırımın bir zarara uğraması durumunda hükümetin de sorumlu gerektiği kaydıyla olmaktadır. Mevcut sorun, İslam hukukuna göre hükümetin hac fonlarını yatırma hakkı olmasına rağmen, kanuna göre hac fonlarının yönetiminden kaynaklanan kayıplardan hükümetin sorumlu olmamasıdır. BPKH'nin ihmalinden kaynaklanan kayıplar, hac yönetimi liderlerinin ortak sorumluluğundadır. Bu durum, Hac fonlarının yatırımından kaynaklanan zararların tamamının hükümet tarafından üstlenildiği Malezya Tabung Haji kurumu ile karşılaştırıldığında farklıdır. Dolayısıyla şimdilik, Endonezya'da altyapı sektöründe Hac fonlarının yönetilmesi politikası, altyapı sektöründe Hac fonlarının yönetilmesi planına ilişkin net bir yasa çıkarılana kadar gerçekleştirilemez.

d. اذا تعارض مفسدتان روعي أعظمهما ضررا بارتكاب أخفهما

İki şer veya iki zararla karşılaşınca bunlardan daha hafifi yahut daha az zararlı olanı tercih edilir.[100] Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırılması içtihat alanına dahildir, çünkü bunu açıklayan bir delili yoktur. Eğer hükümet Hac fonlarını altyapıya yatırmayı planlıyorsa, atılacak ilk adım fayda ve zararları karşılaştırmak olmalıdır. Hükümet, bu yatırımın yapılması halinde ne gibi faydalar elde edileceğini ve yapılmaması halinde ne gibi kayıplar yaşanacağını analiz etmelidir. Altyapıya yatırım yapmamanın mazâratı, bu tür bir yatırım yapmanın mazârattan daha büyükse, o zaman hükümet Hac fonlarını altyapı sektörüne yatırma adımını atabilir.

Hac fonunun altyapı sektörüne yatırılması avantajları ve zararları şunlar gibi olabilir:

[100] Yıldırım, a.g.e. s.92

a. Altyapı yatırımları genellikle düzenli ve istikrarlı bir gelir sağlar. Örneğin, otoyol veya enerji üretimi gibi projelerden elde edilen gelirler genellikle sabit tarifelere dayalıdır ve uzun vadeli bir süre boyunca sürdürülebilir gelir akışları sunabilir.

b. Altyapı yatırımları, portföyünüzü çeşitlendirmesine yardımcı olabilir. Portföyün farklı varlık sınıflarına yayarak riski dağıtabilir ve daha istikrarlı bir getiri profili elde edebilir.

c. Altyapı projeleri genellikle uzun vadeli yatırımlardır. Hac fonu gibi uzun vadeli bir yatırım aracıyla uyumlu olabilir ve uzun vadeli getiriler sağlama potansiyeline sahip olabilir.

d. Altyapı yatırımları genellikle sosyal ve ekonomik etkileri olan projelerdir. Başarılı altyapı projeleri, erişilebilirliği artırabilir, ulaşımı iyileştirebilir, iş imkanları yaratabilir ve etkilenen bölgelerde ekonomik büyümeyi teşvik edebilir.

Zararlar:

a. Likidite Riski: Altyapı yatırımları genellikle likidite açısından diğer yatırım araçlarına kıyasla daha düşüktür. Bu nedenle, acil likidite ihtiyacı durumunda yatırımı hızlı bir şekilde nakde çevirmek zor olabilir.

b. Proje Riski: Altyapı yatırımları, projelerin gecikmesi, tahmin edilen maliyeti aşması veya teknik sorunlar gibi proje risklerini içerir. Bu tür riskler, yatırımın performansını etkileyebilir ve beklenen geliri azaltabilir.

c. Regülasyon ve Politika Etkisi: Altyapı yatırımları genellikle düzenlemelere ve politikalara tabidir ve zaman içinde değişebilir. Regülasyon veya hükümet politikalarındaki değişiklikler, yatırımın sonuçlarını etkileyebilir ve beklenen getiriyi azaltabilir.[101]

5. الحاجة تنزل منزلة الضرورة عامة كانت أو خاصة

"Hâcet umûmi olsun husûsi olsun zarûriyet menzilesine tenzil olunur".[102] Buna göre özellikle kamu yararına hâcetin zaruri durumla eşdeğer tutulabileceğini

[101]Abdullah, A. Yazid, A. ve Kamarudin, M. 2014. Risk in Funding Infrastructure Projects Through Sukuk or Islamic Bonds. International Review of Management and Business Research. 3(2). 915-928

[102] Yıldırım, M. a.g.e. s.98

açıklamaktadır. Hâciyet, Müslümanların zor durumlarında dini hükümleri esnek bir şekilde uygulamalarına olanak tanır. Ancak bu esneklik, İslam hukukunun temel prensipleri ve diğer hükümleriyle çelişmemelidir. Hâciyet olarak sınıflandırılan durumlar ile zarûri olarak sınıflandırılan durumlar arasında iki temel fark bulunmaktadır. Birincisi, zaruri bir durumda olan bir kişi, o işi yapmazsa tehlikeye düşecektir, hâcet halinde olan biri ise işi yapmaması durumunda sadece zorluk ve sıkıntı çıkacaktır.[103] İkinci farkı, zaruri durumlarda ihlal edilen şeyin haram lizâtihi, hâciyet durumda ihlal edilen şeyin ise haram li gayrihi olmasıdır. Zaruret durumunda, haram olan bir şey helâl olabilirken, Hâciyat durumunda ise insanın bir şeye olan ilgisi sadece zorluğa neden olur veya zarara yaklaşır. Bu nedenle hâciyet bu tür bir durum haramı meşru kılmaz. Örneğin, oruç tutmaya gücü yetmeyen biri, orucunu haramla değil, helal yiyeceklerle yiyebilir.[104] Ya da yolları genişletmek veya diğer kamu ihtiyaçları için sakinlerinin veya insanların binalarını yıkarken onların refahını göz önünde bulunduran örneğidir. Dolayısıyla geçerli olan hâciyet durumu şeriatın uygulanmasına yönelik rühsat ya da müsamahadır. Bununla birlikte eğer hâciyet durumu beş temel makasıd-ı şer'iyye tehdit edilirse bu durumda hâciyet konumu zâruri ile eşitlenebilir.

Hac fonlarının yönetimi ile ilgili olarak, BPKH'nin kurulmasının haci adaylar maslahatının bir yansıması olduğu söylenebilir. Ancak zaman içinde toplanan Hac fonları giderek artmaktadır. Böylece fonlar yönetilmezse enflasyon, ihtikâr gibi tehlikelere neden olacak ve makasıdı şeria bir yönünü, yani hıfzul mal'ı tehdit edecektir. Dolayısıyla, daha önce bir hâciyet olan BPKH'nin kurulması artık zaruri bir ihtiyaç statüsüne yükselmiştir.

[103] M. Rahmi Telkenaroğlu, "Makâsıd İctihadına Dayanan Külli Kaideler", Usûl, 10 (2008/2), 37 - 76.(referans verrken dikkat et)
[104] Wahbah az-Zuhaily, *Nazhariyah al-Dharurah al-Syari'ah: Muqaranah Ma"a al-Qanûn al-Wadh'i.* h. 246.

SONUÇ

Hac fonlarının altyapı sektörüne yatırımına ilişkin kanun İslam hukuku ve pozitif hukuk perspektifinden karşılaştırıldığında, bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunabilir. Benzerliklerden bazıları, hem pozitif hukukun hem de İslam hukukunun, biriken Hac fonlarının enflasyona neden olmak yerine geliştirilmesi için yatırım yapılmasını emretmesidir. İkinci olarak, hem pozitif hukuk hem de İslam hukuku, 2014 tarihli 34 sayılı Kanunda ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, Hac fonlarının yönetiminin şer'i ilkelerine ve ihtiyatlılığa dayalı olmasını zorunlu kılmaktadır.. Üçüncü olarak, hem pozitif hukuk hem de İslam hukuku hac fonlarının yönetiminden elde edilen kârın hacı adaylarına ait olmasını gerektirmektedir. Ümmetin bağış fonu veya yıllık Hac harcamalarının verimliliğinin sonuçlarının geri kalanı, ibadet altyapısı, medreseler ve diğerlerinin inşası gibi Müslümanların yararına kullanılabilir.

Altyapı sektöründeki yatırım hukukundaki farklılıklar, İslam hukuku, bir kayıp olması durumunda hükümetin bunu üstlenmekle yükümlü olduğunu açıklar. Bu arada, 2014 tarihli 34 sayılı Kanunun 53. Maddesinin 1. Fıkrasında açıklanan kanuna göre, devlet Hac fonlarının yönetimindeki ihmalden kaynaklanan zararları üstlenmemektedir. Bu nedenle, hükümetin BPKH aracılığıyla altyapı sektöründeki yatırımları çeşitlendirmesi halinde, yatırım planı ve sorumluluk yüküne ilişkin net bir yasal şemsiyeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunu yapabilmek için Endonezya, 50 yılı aşkın bir süre önce Malezya'da Tabung Haji uygulanan sistemi gibi taklit edebilir.

Hac fonları hükümetin altyapı sektörüne yatırılırsa, bunun faydaları yakın bir zamanda hissedilmeyebilir. Bu tür bir yatırımın faydalarından yararlanmak yıllarca alabilir. Ancak bu durum devlet için bir sorun değildir çünkü hac ibadeti kıyamet gününe kadar devam edecek bir faaliyettir. Bu nedenle, Hac fonlarının İslami finans sektörüne yatırılmasının yanı sıra, Hac fon yöneticilerinin yatırım ve altyapı yönetiminden pasif gelir elde etmeleri daha iyi olacaktır. Hac fonlarının altyapı projelerine yatırılması, ülkelerin altyapılarını geliştirmek ve modernize etmek için önemli bir kaynak sağlayabilir. Sonuç olarak, hac fonlarının altyapı sektörüne yatırılması, bir ülkenin ekonomik büyümesini, istihdamı artırmasını, sosyal gelişimi desteklemesini ve sürdürülebilirlik hedeflerini ilerletmesini sağlayabilir. Ancak, bu tür yatırımların yönetimi ve projelerin seçimi konularında dikkatli olunması önemlidir.

Bu arada Hac fonları, doğru yönetildiği takdirde, makro ve mikro ekonomide olumlu bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Makro düzeyde, diğerlerinin yanı sıra, Hac fonları şunları yapabilir: 1) yoksulluğu azaltabilir; 2) gelir ve servet dağılımını düzeltebilir; 3) bütçe açıklarını önleyebilir; 4) hükümet harcamalarını azaltabilir; 5) ekonomik ilerlemeyi artırabilir; 6) ekonomik verimsizliği azaltabilir; 7) istihdam olanaklarını genişletebilir ve 8) refahı artırabilir. Bu arada, mikro düzeyde, diğerlerinin yanı sıra, Hac fonları şunları yapabilir: 1) üretim maliyetlerini düşürür 2) finansman marjlarını düşürür 3) üretici fazlasını artırır 4) tüketici fazlasını artırır 5) özel ve kamu mallarının arzını artırır 6) sürdürülebilirliği artırır; 7) sosyo-dini faaliyetleri artırır.

Diğer yandan hâlihazarda Hac masraflarının sübvanse edilmesine ilişkin mevcut sistem de adalet ilkesini yansıtmamaktadır. Örneğin, kolektif olarak yönetilen Hac fonlarının elde edilen kârları, cari dönem için Hac maliyetini sübvanse etmek için kullanılır. Her hacı adayının yatırdığı hac fonu miktarı ve bekleme süresi farklı olsa da, her aday aynı miktarda hac masrafı yardımı alır. Ya da hac kaydını iptal eden adaylar sadece ana parayı alırlar ve fon yönetiminden elde edilen katma değeri hiç alamazlar. Buna ek olarak, menkul kıymet yatırımlarından elde edilen getirilere Hac fonlarının mevcut yönetimi yıllık %5-9 arasında rağmen, hükümet tarafından her bir hacı adayına verilen ve yıllık yüzde 40 ila 50 arasında değişen hac ücreti sübvansiyonu ile orantısızdır.

Bu tür bir yatırım planının uzun süre devam etmesine izin verilirse, ponzi gibi benzer bir hale getirecektir. Ponzi yatırımı, mevcut yatırımcılardan elde edilen fonlarla yeni yatırımcıları cezbetmeyi ve bu şekilde sürekli olarak para akışını sürdürmeyi hedefler. Zamanla yeni yatırımcı sayısı azaldıkça veya yatırımcılar paralarını geri çekmek istediklerinde, getirileri ödemek için yeterli fonu olmayabilir. Hac fonlarının mevcut yönetiminde, Yeni kayıt yaptıran hacıların Hac fonlarının toplu katma değeri, câri hac ibadetine hacıların maliyetini sübvanse etmek için kullanılır ve böyle devam eder. Bu tür bir sorunu önlemek için bazı çözümler birkaç şekilde yapılabilir. İlk olarak, hükümet sübvansiyonlu Hac ücretlerinin yüzdesini azaltabilir ve rasyonel Hac ücretlerini kademeli olarak artırabilir. Ya da BPKH'nin Hac fonlarını ülkenin altyapı sektörüne yatırım gibi menkul kıymetlerden daha fazla getiri sağlayabilecek sektörlere yatırabilmesi için yatırım yönetmeliğini değiştirerek de olabilir. Ve son olarak,

menfaatlerin değerinin dağılımı tamamen kişisel veya bireyseldir, böylece hac kaydını iptal eden bir aday varsa, yatırım kârlarının birlikte ana paranın iadesini alır.

KAYNAKÇA

AAOIFI **Shari'ah Standards for Islamic Financial Institutions,** 2017

Abdullah A, Yazid, Abdullah : Risk in funding infrastructure projects through sukuk or islamic bonds**. International review of management and business research journal**, 2014, 3(2), 915-928.

Abdurrahman : Pemanfaatan dana haji di İndonesia dalam perspektif maqashid as- syari'ah, **Yüksek Lisans Tezi**. Sunan Kalijaga Üniversitesi Sharia Enstitüsü, Yogyakarta.

Ahmad, Omar Mohammed, ve Razak :Case of Pilgrimage Funds Management Board (Lembaga Urusan Tabung Haji. **IIUM Journal of Case Studies in Management**, 2012. 3(2). s. 17.31.

Alawneh, A. M. Role of Investment Funds in Economic Growth (Case Study of Jordanian Hajj Fund for Savings and Investment). International Journal of Academic Research in Accounting Finance and Management Sciences, 13(1), 2023 (153-176)

Aliza Fleischer : The tourist behind the pilgrim in the Holy Land, **International Journal of Hospitality Management**, 19(3). s. 311-326. https://doi.org/10.1016/S0278-4319(00)00026-8.

Aybakan B : **Diyanet İslam Ansiklopedisi** (43, 1-6). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

Aydın M A : Sukuk instrument in islamic finance,**Yüksek Lisans Tezi**). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Ekonomi Anabilim Dalı, 2018.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden alınmıştır.

Ayub M : **İslami finansı anlamak** (1. Baskı). (S. Çürük, Çev.). İstanbul : İktisat Yayınları, 2007.

Aziz Zakirudin, M : 2021. Problematika Regulasi Pengelolaan Dana Abadi Umat. Media **Syari'ah Dergisi**. 23(1). s.36-54. Doi : 10.22373/jms.v23i1.9494

Baig U : Hajj Management in Pakistan in the Light of Experience of Tabung Haji of Malaysia. **Uluslararasi Islam Ekonomisi ve Finansl Arastirmalar Dergisi**, 2016. 2(1). 13-39.

Baihaqi, A : (2016). Pelayaran Angkutan Jamaah Haji di Hindia Belanda Tahun 1911-1930. **Al Turas.** 22(1). 13-15

Candra Sari : The Problematic of Zakat Utilization in BAZNAS Jepara**. Bimas Islam dergisi**, 2018. 2(4), 1-34

Dadi, D : (2018). Sejarah Haji Asia Tenggara. **Studia İslamika: Indonesian Journal for Islamic Studies**, 25(1), 185

Demirci, K. ve Koca, F. Helâl, 1998, (175-178). Istanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.

Demirhan, B. Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi Getirilerinin Farklı Yatırım Araçları ile Karşılaştırmalı Analizi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, 2017. Istanbul

Dien Majid Berhaji Dimasa Kolonial. Jakarta :

Sejahtera Yayıncılık, 2008. Jakarta

El-Hafif, A : **İslâm Hukukuna Göre Hukuki İşlemler Ve Hükümleri**. (R. Yaran, Çev.). Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2018. (Orijinal çalışmanın yayın tarihi 2010)

Ernawati. Wawasan Al-Qur'an Tentang Hukum. Lex Jurnalica., 2016 (139-146)

Esen, Adem : (2020) Mal Mülkiyet ve Piyasa. İstanbul, iktisat yayınları.

Fathurrozi, A : (2019). Analisis Maslahah Mursalah Terhadap Pengelolaan Dana Haji Oleh BPKH Untuk Infrastruktur (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Universitas Negeri Sunan Ampel, Surabaya

Güran Yumuşak, İ. ve Bilgin, R. Hac Ibadetinin Mali Zorluklarını Aşmada Bir Model Önerisi: Türkiye Hac Sandığı. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD), 2021 (1-32)

Hartman M : Jewish Holidays from a Torah Perspective. **European Scientific Journal ESJ**, 2019. 15(20).https://doi.org/10.19044/ESJ.2019.V15N20P82

Hidayati A : Fluktuasi Biaya Haji Dalam Rupiah, Dolar AS dan Dinar**. Muslim heritage**, 2018 (3), 139.doi:10.21154/muslimheritage.v3i1.1300

Hosnan Jaini, M : (2021). Penyelenggaraan Ibadah Haji Indonesia Dalam Perspektif Maqâsid Asy Syari'ah. **Contemplate Dergisi**, 2, 37-38

İbn Nuceym : El-Eşbâh. Dâr al-Kotob al İlmiyah, Beirut, 1999 s. 104.

Jannah, R : (2018). Kebijakan Penyelenggaraan Perjalanan Haji Indonesia Tahun 1945-2000M (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sunan Ampel İslam Üniversitesi, Surabaya.

Kaya A, ve Çalış : **Diyanet İslam Ansiklopedisi** (15, 211-216). İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 1997

Kızılkaya, N : **Hanefi Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Kulli Kaideler** (1.baskı) Istanbul : Litera Yayıncılık, 2018.

Kristiantoro S : Komodifikasi Agama Dalam Holy Land Tour. **Jurnal Teologi dan Pendidikan Kristiani**, 2021. 6(1), 16-30. doi: 10.30648/dun.v6i1.407

Kurniawan, Abrahman : Project Based Sukuk (PBS) and Its Implementation in Economic Development in Indonesia. **Al-'Adalah Journal**, 2019, 16 (1), 41-65.

Küçük A, Tümer G, Alparslan M : **Dinler Tarihi** (3. Baskı). Ankara : Berikan Yayınevi, 2011.

Mufraini, A : **Dana haji Indonesia harapan dalam paralogisme pengelolaan dan teorisasi keuangan syariah**. (1.Baskı). Jakarta: Prenada Yayıncılık, 2021.

Muneeza, Aishath : Establishment of Islamic capital market in jurisdictions with limited Islamic financial services: Case study of Maldives**. International Journal of Law and**

Management, 2018. 60. 00-00. 10.1108/IJLMA-12-2016-0146

Muneeza, Sudeen, Nasution : A Comparative Study of Hajj Fund Managemend Institution in Malaysia, Indonesia and Maldives. **International Journal of Management and Applied Research**, 2018. 5(3).s.121-134. https://doi.org/10.18646/2056.53.18-009

Nasrudin, M. Silang Kuasa Dalam Pengelolaan Zakat Era Kolonial Belanda. An Nûr Studi Islam Dergisi, 2015. (197-218)

Nazri, R : (2013). Bank Haji Indonesia ; Optimalisasi Pengelolaan Dana Haji Untuk Kesejahteraan Jama'ah Haji **Indonesia. Khazanah dergisi**, 6(1), 13-26.

Nurhasanah. Tabung Haji Malaysia Dalam Perspektif Ekonomi. Al Iqtishod, 2011. (180-192)

Nur Kholid, M. Keberterimaan Muzaki Terhadap Zakat Crowdfunding di Indonesia. Conference on islamic management accounting and economics., 2018 (52-58)

Shodiq, S. Penggunaan Dana Haji Untuk Infrastruktur Dalam Perspektif Hukum İslam Dan Hukum Positif (İslam Hukuku ve Pozitif Hukuk Perspektifinden Hac Fonlarının Altyapı İçin Kullanımı), 2017. Jakarta

Sholichah I : Hukum investasi produktif pengelolaan dana haji dalam perspektif ekonomi syari'ah. **Syar'ie Dergisi**, 2020, (3), 18-33.

Staffmuijabar : İjtima ’ulama komisi fatwa majelis ulama indonesia se-indonesia IV. Majelis Ulama Indonesia, Tasikmalaya, 2012.

Ünsal A : İslam hukukunda fayda (Doktora Tezi). **Ankara Üniversitesi İslam Hukuku Anabilim Dalı**, 2001.https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=5T1_CZ5-UGb9QCmoURec4LT-dI8YT8gxsKon64_KIvENJjeGMFdVZ2_8348VktWw adresinden alınmıştır.

Vehbe Zuhayli : **El Fikhul İslâm ve Edillatuhu**, Dar el-Fikr, Beirut, (2), s. 729; Erkal, M. 2013. Zekât (44, 197-207).

Witjaksono B : Analisis kelayakan investasi dalam pembiayaan infrastruktur dan tingkat imbal hasil badan pengelola keuangan haji. **Performance jurnal personalia**, 2020 , 27(1), 30-40.

Yıldırım M : **Mecelle**’**nin külli kaideleri** (5. Baskı). İzmir : Tibyan Yayıncılık, 2019.

Yumuşak, Bilgin Hac ibadetinin mali zorluklarını aşmada bir model önerisi: Türkiye Hac Sandığı. **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)** , 2021, 7(1) , 1-32 .

Yusuf Qardhawi : **Daur Zekât fi İlâc Muşkilât İktishadiyya**. Dâr Shorouk. Kahire, 2001. s.31

Yusuf Qardhawi : **Muşkilât el Faqr ve Kayfa Âlajah el-İslâm**. Mu’essese er Risâle. Beirut, 1994. s.79

Werblowsky R, Wigoder G : **The Oxford Dictionary of The Jewish Religion**, 1997. (601-602). New York : Oxford University Press.

Witjaksono, Gunawan : **Apa dan Bagaimana Investasi Keuangan Haji**. (Çevrimci), 20 Ekim 2021. https://bpkh.go.id/files_stocks_e_book_Apa_dan_Bagaimana_Investasi_Keuangan_Haji_ BPKH.pdf adresinden alınmıştır.

Zainal : Regulasi Haji Indonesia Dalam Tinjauan Sejarah. Juris, 2012, 11, 96-113

Y.y.: Endonezya Cümhüriyeti Hac ibadeti ile ilgili 2008 tarihli 13 sayılı kanun. (Çevrimci) https://dpr.go.id/dokjdih/document/uu/UU_2008_13.pdf

Y.y.: The global competitiveness report 2015-2016. (b.t). 20 Ocak 2021. http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/GCR_Flyer_2015-16.pdf